

AU APĂRUT

LEON PASTERNAK
Comuna din Lomża

VENIAMIN KAVERIN
Prieten necunoscut

ABDULLA KAHHAR
Saida

VOR APĂREA

ALEXEI ŞUBIN
Neastîmpărații

JAN PROCHÁZKA
Zările verzi

S. MARŞAK
În pragul vieții

Lei 4,50

GIOVANNI ARPINO • ANII MATURITĂȚII

E.L.U.

GIOVANNI
ARPINO

Anii Maturității

COLECȚIA MERIDIANE

Coperta de C. NIŢULESCU

Giovanni Arpino
GLI ANNI DEL GIUDIZIO
Torino, G. Einaudi, 1958

GIOVANNI ARPINO

ANII MATURITĂŢII

În romîneşte de
ILIE CONSTANTIN

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
Bucureşti — 1963

Cuvînt înainte

La sfîrşitul celui de al doilea război mondial cultura italiană devine obiectul unei puternice înnoiri democratice determinată de afirmarea în literatură, cinematografie şi în artele plastice a unei interesante mişcări realiste, cunoscută sub numele de neorealism.

Acest curent, care începe să se contureze încă din jurul anului 1930, se dezvoltă pe măsură ce se intensifică şi se organizează rezistenţa împotriva fascismului, afirmîndu-se în mod definitiv în perioada postbelică, cînd se manifestă ca o reacţie violentă îndreptată împotriva literaturii, artei şi cinematografiei desprinse de viaţa contemporană.

Neorealismul, rupînd cu arta decadentă din anii fascismului, îşi impune ca prim scop cunoaşterea critică a realităţii naţionale, pornind de la o înţelegere a noului raport de forţe stabilit între clasele sociale din Italia.

Animată de un ferment înnoitor şi folosită continuu de către scriitorii „angajaţi" ca element de frondă împotriva decadentismului, literatura neorealistă va denunţa ororile din anii războiului şi ai fascismului, mizeria şi ignoranţa în care sînt ţinute masele populare, situaţia grea în care se află ţăranii lipsiţi de pămînt, contradicţiile dintre nordul

industrializat şi sudul înapoiat şi sărac, încercînd să reflecte în mod constant problemele arzătoare ale Italiei de astăzi şi să participe direct la făurirea istoriei sale.

Prin neorealism înţelegem deci o literatură care evocă trecutul apropiat de pe poziţiile critice ale prezentului, o literatură care priveşte prezentul cu ochiul critic al unei conştiinţe sociale din ce în ce mai mature şi cu speranţa în idealurile pe care o asemenea conştiinţă le implică.

Şi într-un caz şi în celălalt scriitorii dau dovadă de un impresionant ataşament moral şi de o mare rigurozitate realistă care fac ca operele lor, în pofida numeroaselor elemente naturaliste pe care le conţin, să constituie un important pas pe drumul progresului şi al realismului. Cronologic vorbind, în dezvoltarea neorealismului distingem două mari momente succesive : primul cuprinzînd perioada rezistenţei şi anii imediat următori, al doilea cuprinzînd aproximativ ultimul deceniu.

În tot acest interval burghezia a exercitat asupra curentului neorealist o puternică presiune materială şi morală şi s-a străduit să-i neutralizeze caracterul polemic şi critic, opunîndu-i tot soiul de neocurente create adhoc ca : neoexperimentalismul, neonaţionalismul, neoverismul etc. În ciuda numeroaselor sale contradicţii, literatura neorealistă protestatară şi cu tendinţe progresiste, ancorată în realitatea socială contemporană, şi-a continuat drumul, fiind reprezentată de scriitori ca : Anna Maria Ortese, Cesare Pavese, Carlo Montella, Pier Paolo Pasolini, Natalia Ginzburg, Giorgio Bassani, Italo Calvino, Carlo Levi, Vasco Pratolini şi alţii, alături de care se înscrie şi numele tînărului scriitor piemontez *Giovanni Arpino*, autorul romanului „Gli anni del giudizio" (Anii maturităţii).

Giovanni Arpino s-a născut în 1927 şi a publicat pînă acum două volume de poezii, „Barbaresso" în 1952 şi „Il prezzo dell' oro" (Preţul aurului) în 1957, o povestire

„Rafe şi Micropiede" în 1959 şi trei romane „Sei stato felice, Giovanni" (Ai fost fericit, Giovanni) în 1952, „Gli anni del giudizio" în 1958 şi „La suora giovane" (Călugăriţa cea tînără) în 1959.

În „Anii maturităţii" Giovanni Arpino înfăţişează de pe poziţia unui scriitor devotat clasei muncitoare pasionata activitate obştească a muncitorului comunist Ugo Braida, îmbinată cu tabloul de o mare puritate morală a vieţii sale de familie.

Acţiunea romanului se desfăşoară într-un oraş din regiunea Cuneo în ajunul alegerilor parlamentare din iunie 1953, alegeri care au constituit o serioasă verificare a maturităţii şi a combativităţii forţelor progresiste din Italia. Alegerile s-au desfăşurat sub lozinca luptei împotriva legii reacţionare impuse de guvernul democrat-creştin de Gasperi, care urmărea stringerea forţelor interne de dreapta într-un front comun îndreptat împotriva opoziţiei populare şi în special împotriva comuniştilor. Datorită acestei legi, cunoscută sub numele de „la legge truffa" (legea frauduloasă, legea care înşală) sau de „la legge ruba-seggi" (legea care fură locurile în parlament), constituirea unei zdrobitoare majorităţi, care urma să ocupe trei pătrimi din locurile din parlament, depindea de obţinerea în alegeri a unui procent de minimum 51%.

Proiectul noii legi electorale a fost propus de guvern la 21 octombrie 1952. În Cameră au avut loc discuţii furtunoase, deputaţii comunişti şi socialişti făcînd o opoziţie categorică, deoarece îşi dădeau seama că proiectul propus echivala cu un prim pas pe calea renunţării la regimul parlamentar şi că prezenta numeroase analogii cu legea fascistă a lui Acerbo, din 1923. Neţinînd seama de obiecţiile opoziţiei şi nici de normele constituţionale, majoritatea democrat-creştină a votat legea la 21 ianuarie 1953, recurgînd la un lung şir de ilegalităţi procedurale.

Burghezia italiană, care negase contribuţia clasei muncitoare la lupta pentru cîştigarea independenţei şi suveranităţii ţării, recurgînd la acest act, deschidea drumul spre violarea constituţiei. Masele populare au dat însă o ripostă hotărîtoare acestei manevre, calificată de conducătorii săi drept o adevărată lovitură de stat. În timpul discuţiilor din Cameră, în toată Italia au fost organizate greve şi manifestaţii de protest. Iar după votarea legii a avut loc o grevă generală care a arătat guvernului că încercarea de a relua calea străbătută de fascişti e sortită eşecului şi că poporul italian are capacitatea de-a o împiedica. Acelaşi lucru l-au dovedit şi rezultatele alegerilor parlamentare, care au însemnat un mare succes de prestigiu al partidelor de stînga cărora, datorită numărului mare de susţinători entuziaşti şi devotaţi, le-a revenit de fapt majoritatea absolută, democraţii-creştini obţinînd cu mare greutate majoritatea relativă în virtutea căreia au putut să guverneze mai departe.

Romanul lui Giovanni Arpino redă cu multă fidelitate atmosfera încordată din perioada în care forţele democratice din Italia s-au ridicat împotriva legii electorale ce viola constituţia.

Eroul principal al cărţii, Ugo Braida, ca şi toţi tovarăşii săi, este ataşat trup şi suflet partidului comunist şi înţelege perfect semnificaţia reacţionară şi involutivă a legii pe care o combăteau. În cuvîntarea pe care o ţine — în cursul unei întruniri electorale — în faţa ţăranilor dintr-un sat, el sintetizează cu multă precizie esenţa acestei legi, spunînd simplu: „...alegerile de acum sînt cu înşelătorie, cine votează pentru guvern e ca şi cum ar vota de două ori, cine votează contra e socotit doar o singură dată... Şi dacă democraţii-creştini şi prietenii lor obţin 50% din voturi, intră în acţiune legea frauduloasă şi

ei vor ocupa trei sferturi din locurile de la Roma, în loc de o jumătate cît li s-ar cuveni."

Braida a participat la războiul de partizani şi a crezut că, după terminarea acestuia, stările de lucruri din Italia se vor schimba. Ulterior a înţeles însă că burghezia nu cedează cu uşurinţă poziţiile şi că în lupta aprigă dintre nou şi vechi este nevoie de combativitate, răbdare şi încredere. Cu toate acestea îl vedem uneori copleşit de o dureroasă dezamăgire care nu-l împiedică însă să-şi continue activitatea de luptător comunist. De pildă, înainte de întrunirea la care ne refeream, mărturiseşte că în urmă cu cinci ani — adică în 1948, cînd partidele de stînga nu fuseseră încă înlăturate de la putere — ar fi vorbit fără nici un fel de teamă, fiindcă atunci avea încredere. De asemenea, cînd îşi dă seama că forţele progresiste nu vor cîştiga alegerile, se simte copleşit de o mînie nepustincioasă, provocată de faptul că „vede lucrurile, le înţelege, dar nu poate să le modifice niciodată". Aceste reacţii ale eroului lui Arpino nu provin dintr-o slăbire a convingerilor sale interioare, ci din nerăbdarea de a vedea sfîrşitul luptei pentru instaurarea socialismului şi dreptăţii, din durerea de a-i vedea pe duşmanii de ieri conducînd destinele ţării şi îndreptînd armele împotriva muncitorilor.

Viaţa lui Braida se scurge aparent linear, fără întîmplări extraordinare. Pleacă în fiecare zi în zori cu trenul la Torino, unde lucrează în atelierele căilor ferate, şi se întoarce abia la 8 seara. Acasă îl aşteaptă soţia, Ester, o femeie inteligentă şi echilibrată, de care-l leagă o dragoste caldă şi o strînsă comuniune sufletească. Viaţa lor se scurge normal, simplu ca în mii de alte case de muncitor. Şi totuşi în modesta lor locuinţă se simte încă o prezenţă... prezenţa unei credinţe puternice, permanente,

care conferă acestor personagii o deosebită frumuseţe morală şi umană. Este credinţa în justeţea cauzei pentru care luptă, în socialism şi în partid. Această credinţă face ca acţiunile lor să aibă un sens nou, superior. Ea explică de ce Braida „nu ar fi putut trăi niciodată fără tovarăşii lui, fără să se intereseze de noutăţile din ziare... de întîmplările din lume", de ce nu ar fi putut fi niciodată preocupat numai de bani, de motocicletă şi de grijile familiei, de ce doreşte să se instruiască, preferînd să cumpere, în locul unei motociclete, o enciclopedie foarte scumpă, dar care, pînă la urmă, se dovedeşte a fi mai puţin utilă decît îşi închipuise. El e legat de partid şi de lupta pentru fericirea tuturor. De aceea, cînd Pagliero, un activist de partid, îl învinuieşte — fără a avea în fond dreptate — că nu a respectat disciplina de partid şi-l înlătură, pentru acest fapt, din munca de propagandă, nelăsîndu-l să ia cuvîntul la cel de al doilea miting, lui Ugo Braida îi vine foarte greu şi se frămîntă îndelung. Dar fiindcă e convins că un muncitor, un comunist, nu poate rămîne singur, continuă să îndeplinească noile sarcini ce i se trasează, considerîndu-le drept directive date de partid, şi lasă la o parte neînţelegerea lui personală cu Pagliero. Acest mod nou de a înţelege viaţa şi de a o trăi l-a învăţat, după cum mărturiseşte soţia sa, de la socialism — „de n-ar fi fost socialismul, Ugo ar fi devenit şi el unul din acei oameni mereu încordaţi, cinstiţi, care muncesc cu îndîrjire, care îşi îngrijesc familia, dar privesc în jur ştiind că nu există nici un locşor în care să se ascundă liniştiţi". Din fericire, Ugo Braida este un om care, datorită socialismului, a ajuns să cunoască sensul lucrurilor, să-şi formeze noi convingeri morale, fără să-şi excludă soţia pe care o respectă şi o ajută să ajungă la acelaşi nivel de

înţelegere. Faţă de femeie el are, în general, o atitudine nouă, nefiind „ca alţi tovarăşi de-ai lui pentru care o nevastă este o grijă, o povară..." În numele acestor convingeri care constituie mlădiţele unei morale noi, în contradicţie cu normele generale de conduită din societatea capitalistă, condamnă Ugo Braida cu atîta asprime atitudinea uşuratică a lui Pagliero faţă de tînăra Antonietta considerînd, şi pe bună dreptate, că felul lui de a gîndi şi de a acţiona, în cazul acesta special, este nedemn de un comunist.

Tot de la socialism a învăţat Ugo Braida că „a vorbi despre viaţă înseamnă a vorbi despre noi, dar nu numai despre noi, ci şi despre oamenii din alte ţări, cu nume care acum ne deveniseră scumpe ca numele noastre proprii şi ne încurajau", ceea ce se referă în primul rînd la oamenii care construiesc socialismul şi comunismul. Pentru acest motiv, cînd la mitingul ţinut de Togliatti la Torino întîlneşte un profesor cu vădite tendinţe revizioniste şi care se arată surprins de năzuinţa muncitorilor de a vizita Uniunea Sovietică şi ţările de democraţie populară, el se simte uluit şi indignat. Pentru Ugo Braida ca şi pentru toţi muncitorii italieni, Uniunea Sovietică este ţara despre care tatăl său avea obiceiul să spună: „Nu cumva vă închipuiţi că se poate face ceva fără Rusia ?" şi faptul că un intelectual, un comunist, poate gîndi altfel, îi trezeşte mînia.

În 1953, după cum am amintit şi mai sus, partidele de stînga, deşi au obţinut o mare victorie morală care a dejucat într-o măsură considerabilă planul guvernului de a lichida cuceririle democratice, nu au cîştigat alegerile continuînd să rămînă în opoziţie. Şi era firesc să se întîmple aşa, dată fiind concentrarea masivă de forţe pe care o realizase democraţia creştină înaintea alegerilor, dat fiind

faptul că toată ţara era împînzită de „poliţişti, preoţi şi monarhişti".

Muncitorii luptă cu devotament, conştienţi, aşa cum declară un personaj anonim din romanul lui Arpino, că „e de-ajuns s-avem multe voturi pentru ca guvernul să nu ne poată călca în picioare." Şi deoarece ei cunoşteau valoarea fiecărui vot, duc o susţinută muncă de agitaţie, parcurg noaptea zeci de km. cu bicicleta ca să lipească afişe şi alte materiale propagandistice, participă în mare număr la mitinguri. Şi obţin rezultate.

Are valoare simbolică faptul că socrul lui Braida, un ţăran ignorant, îndîrjit de mizerie şi necazuri, care, din inerţie, îi votase toată viaţa pe liberali, impresionat de tăria convingerilor şi de înalta conduită morală a ginerelui său, votează de data aceasta pentru comunişti.

Cum tot simbolic este şi gestul lui Braida care îi împiedică pe guvernanţi să o ducă la vot pe soacra sa, bătrînă şi nevolnică, după ce el personal refuzase s-o silească să voteze pentru comunişti, explicînd simplu: „Nu vreau să fur nimic. Vreau doar ca ei să nu ne fure pe noi".

Cartea lui Giovanni Arpino a apărut înainte de alegerile parlamentare din 1958, ceea ce dovedeşte tendenţiozitatea autorului, dorinţa lui de a interveni activ în mersul evenimentelor zilei. Relatînd întîmplări reale dintr-un moment istoric asemănător, Arpino atrăgea atenţia asupra pericolului pe care-l constituia pentru masele largi din Italia atacul continuu şi actual al forţelor antipopulare. Sublinia astfel că în 1958, la fel ca şi în 1953, erau încă de actualitate cuvintele pe care farmacistul progresist Cordero avea obiceiul să le repete imediat după terminarea războiului dus de către tinerii partizani împotriva fasciştilor: „Să nu credeţi că aţi scăpat. Fascism, de diverse culori, veţi mai avea pentru încă douăzeci de ani. Iar mari industriaşi pentru cel puţin cincizeci."

Scrisă cu sinceritate, lipsită de orice retorică, povestirea lui Arpino „Anii maturităţii" rămîne o emoţionantă mărturie a luptei pe care o duce clasa muncitoare din Italia în frunte cu comuniştii împotriva forţelor reacţionare; în acelaşi timp este o carte plină de optimism şi încredere în victoria finală.

Mariana Stănciulescu

CAPITOLUL ÎNTÎI

Locuiam la ultimul etaj al clădirii din faţa palatului primăriei, o casă mare, cu apartamente de lux după primul cot al scărilor şi cu apartamente mai modeste după al doilea şi al treilea, care aveau trepte de piatră aspră şi erau mai abrupte. Eu şi Ugo eram perechea cea mai tînără din clădire, în celelalte apartamente locuiau soţi bătrîni, pensionari de-ai primăriei ori de pe la diverse bănci, care n-ar fi legat nicicînd o adevărată prietenie cu o familie de muncitori. Cînd ne întîlneam pe scări, acel „Bună seara, doamnă Braida", ori „Încă o dată bună seara, doamnă Braida" al lor, era rostit cu nişte glasuri totdeauna egale.

Abia căsătoriţi, cu patru ani în urmă, ne gîndisem îndelung asupra avantajelor de-a ne muta la Torino, unde lucra Ugo şi de unde se întorcea în fiecare seară, după o călătorie cu trenul care însemna cel puţin o oră şi jumătate de oboseală în plus. De comun acord hotărîsem să rămînem în oraşul nostru.

— La Torino n-o să reuşim să ne acomodăm, încheiase Ugo, şi apoi e mai bine ca un copil să crească lîngă sat.

Ne gîndisem întotdeauna cu plăcere la un viitor copil şi atunci cînd ne-am hotărît să-l avem, după patru ani de căsătorie, am fost mulţumită că nu ne-am părăsit vechea locuinţă. De la ferestrele bucătăriei puteam vedea piaţa primăriei, pavată toată cu pietre, cu statuia fericitului Cottolengo [1] înconjurată vinerea, zi de tîrg, de tejghelele neguţătorilor de stofe şi de încălţăminte. De jur împrejur erau bisericile care anunţau cu dangăte dese de clopot sferturile, jumătăţile de oră, trei sferturile şi orele. Balconul dormitorului dădea într-o stradă pustie, iar pe la începutul verii parfumul teilor din grădina călugărilor ajungea pînă la noi. În zilele mai liniştite şi mai pline, cînd şi ferestrele din curţile interioare erau larg deschise, îl auzeam din balcon pe profesorul de pian care da lecţii într-o încăpere de la parterul casei în care se născuse Cottolengo.

Mă bucuram la gîndul că aici se va naşte copilul.

Cu noi locuia şi mama mea. Îşi petrecea zilele în cămăruţa ei, mulţumită că nu mai trebuia să se ţină după tata de-a lungul şi de-a latul viei. Nu îmbătrîniseră frumos împreună, ea şi cu tata. Şi venise să locuiască cu noi de îndată ce nu mai putea fi nimic altceva pentru el decît o povară. Dacă n-am fi fost noi, Ugo şi cu mine, ar fi sfîrşit

[1] *Cottolengo, Giuseppe Benedetto* (1786—1842), preot catolic. A fost canonizat în 1934.

la azil ca vagabonzii şi beţivanii, sau ar fi trăit singură, într-un pat, pînă la moarte, în acele odăi de ţară reci şi pustii.

Îi eram recunoscătoare lui Ugo pentru felul cum o primise. Văruise proaspăt cămăruţa, înjghebase şi un hamac.

Şi ori de cîte ori ne gîndeam la tata, bătrîn şi el, dar fără să se cruţe cînd era vorba de muncă, ne întristam — şi eu şi mama. Dar ne mîngîiam numaidecît tot spunîndu-ne că, închis în două camere, în oraş, ar fi murit de plictiseală şi de necaz.

Mai mult învechit în convingeri decît încăpăţînat, tata, ca toţi ţăranii bătrîni, gîndea ca un barbar, vota din tradiţie pe liberali, şi, deşi-i critica, socotea că preoţii sînt absolut necesari.

Ugo îl suporta, uneori încerca să discute cu el, dar fără nici un rezultat.

— Muncitorii ca tine au cel puţin motocicletă, îi spunea tata, ca şi cum ar fi vrut să-l jignească, tu, în schimb, cumperi cărţi.

Avea mereu ceva cu enciclopedia pe care-o plăteam în rate de o mie de lire pe lună.

— Dac-ai avea motocicletă ai putea să-mi duci din cînd în cînd cîte-un coş la tîrg, continua el.

Ugo tăcea, gîndul la motocicletă îl rodea. Se uita la mine, cu un început de surîs, şi tăcea. Cînd pleca tata, atunci puteam discuta şi noi.

— Adevărul e că te invidiază, îi spuneam, aşa cum toţi ţăranii îi invidiază pe muncitori. Cred că viaţa acestora e mai uşoară. Cînd lucram în fabrică, şi eram abia o fetiţă, seara, după ce mă întorceam acasă, trebuia să-i mai dau şi lui o

mînă de ajutor la cîmp. Munca în fabrică e, după părerea lui, doar cu o treaptă mai jos decît luxul.

Ugo dădea din cap în semn că aveam dreptate, fără să-mi răspundă. Dar eu ştiam la ce se gîndea: la toţi ţăranii ignoranţi, la toţi muncitorii fii de ţărani ignoranţi, prea înapoiaţi ca să înţeleagă, prea reduşi ca să-şi mai poată schimba ideile.

— Asta e, am rămas în urmă, încheia Ugo, ieşind din tăcerea lui.

La asemenea lucruri mă tot gîndeam în lungile după-amiezi pe care le petreceam singură, în bucătărie, lucrînd.

Coseam mantale pentru elevii jandarmi şi aveam în bucătărie o ladă mare plină de postav roşu şi albastru. După concedierea din fabrică avusesem norocul să găsesc numaidecît de lucru. Era greu să împungi cu acul în postavul gros, iar să stai atîta timp aplecată peste cusătură era pentru mine, însărcinată cum mă aflam în a şaptea lună, o muncă destul de obositoare, mai ales spre seară. Dar nu cîştigam niciodată mai puţin de zece mii de lire pe lună.

Lucrînd, auzeam cum bat orele, mai întîi un clopot apoi un altul, mai întîi sfertul apoi jumătatea de oră, repezi, apoi bătaia mai adîncă a orelor. De fiecare dată îi spuneam cîte ceva mamei, care mă privea din cămăruţa ei.

După ce termina de spălat pe jos, mama se distra puţin făcînd ordine în lădiţa ei. Scotea afară, le întindea pe pat, apoi le împăturea netezindu-le marginile, bătrînele ei boarfe de zestre, pe care nu le întrebuinţase niciodată — străvechi petice de mătase neagră ce sclipeau cînd trecea cu unghiile peste ele. După ce închidea lădiţa, se

culca scoţînd un lung suspin. Munca şi bătrîneţea o istoviseră într-atît, încît ar fi fost nedrept să ceri mai mult de la mintea ei.

Capitolul al doilea

Ugo se întorcea de la Torino seara, cu trenul de opt, dar în ziua aceea urma să vină la trei, fiind sîmbătă. După puţin trebuia să-l văd ivindu-se în fundul pieţei. Dintre muncitorii care urcau la ora aceea dinspre gară aproape în fugă, el era mereu printre cei dintîi.

Seara aceea era, pentru noi, o sărbătoare : mergeam la cinema. Ugo împlinea treizeci de ani. Mă gîndeam cu plăcere la cei treizeci de ani ai lui. Înainte de-a ne căsători, pe cînd ne plimbam în plină cîmpie, pe drumul ce duce de la oborul de vite spre pajişti, iar eu îl întrebam dacă mă iubea, dacă avea să mă iubească şi mai tîrziu, cînd nu vom mai fi tineri, Ugo se uita la mine, eu mă înroşeam, şi atunci el glumea ca să mă scoată din încurcătură.

— Fii liniştită. La treizeci de ani o să mi se cedeze locul în tramvai !

De ziua lui preparasem o cremă de ciocolată, îi cumpărasem iniţialele numelui, ca să şi le înfigă duminica în cravată. Aveam noroc că ziua de naştere căzuse sîmbătă, puteam astfel să stăm împreună. Lîngă el nu mă ruşinam să ies în lume groasă, cu şorţul acela de femeie însărcinată care mă deforma şi mai tare.

Dacă nu vorbeam puţin unul cu altul sîmbătă seara şi duminica, în timpul săptămînii nu mai aveam timp de asta. Ugo pleca înainte de şase dimineaţa, cu mîncarea pentru prînz într-o pungă. Se întorcea la opt, mînca ceea ce-i lăsasem în bucătărie într-o farfurie acoperită, apoi venea să se culce şi el dacă nu-l căuta nimeni, strigîndu-l de sub ferestre, pentru a-l lua la cafenea sau la sediul organizaţiei de partid.

La ora aceea eu dormeam, căci după o zi întreagă mă simţeam obosită şi picioarele mă dureau, ca şi cum sub piele ar fi numai apă. Mă culcam de cum se întuneca, mulţumită la gîndul că somnul meu de plumb îi va face bine şi micuţului.

Dar uneori îmi dădeam seama, aproape pe neaşteptate, că de zile întregi nu mai schimbasem nici o vorbă cu Ugo, că lucrurile pe care aveam să i le spun se îngrămădiseră unele peste altele şi că era din nou nevoie de curaj ca să le scoţi la lumină, ca să le iei de la capăt. Trecuseră săptămîni cînd întîlnirile dintre noi fuseseră atît de scurte, încît deveniseră de-a dreptul anevoioase. Acestei stări de lucruri îi puneam capăt amîndoi, pe neaşteptate, ori eu, ori el, hotărîţi să ne regăsim unul pe celălalt, şi atunci vorbeam noaptea, legînd din nou vechi discuţii. Sau ajungeam pînă într-o sîmbătă, cînd, mai înainte de-a vorbi ne priveam, aşezaţi unul în faţa celuilalt.

— Ei, ce ţi s-a mai întîmplat? întreba Ugo.

— Dar ţie, dar ţie? spuneam eu.

Şi astfel puneam capăt neliniştii din timpul săptămînii.

Dimineaţa, cînd Ugo trebuia să se scoale, mă trezeam întotdeauna la timp. Nu lăsam să sune deşteptătorul, nici nu-l strigam, fiindcă lucrul ăsta îl indispunea, ci-l atingeam uşor de două-trei ori pînă ce-l vedeam ridicîndu-se cu un suspin.

Uneori, mai înainte de a pleca, revenea lîngă pat cu o ceşcuţă de cafea. Dar nu întotdeauna, pentru că de obicei trebuia să fugă în grabă. Dar dacă se scula măcar cu un minut mai devreme, atunci cu siguranţă că se întorcea lîngă pat cu o ceşcuţă pentru mine.

Nu semăna cu atîţia alţi tovarăşi de-ai lui, pentru care o nevastă e o grijă, o povară, şi, chiar dacă o iubesc, în faţa prietenilor se distrează necăjind-o. Ugo mă respecta.

Aveam puţini bani, dar mă învăţase să-i risipesc fără teama ori ciuda ce se vădeau la alte familii de muncitori. Şi dacă, din principiu, refuzase să-mi cumpere un aparat de radio pentru că făcea prea multă propagandă împotriva socialismului, toate celelalte cheltuieli le lăsa în grija mea.

Cînd eram într-un grup nu profita de complicitatea prietenilor ca să se plîngă de căsătorie, cum făceau alţii, veşnic darnici, în privinţa sfaturilor, cu tovarăşii lor mai tineri şi necăsătoriţi, şi veşnic avînd cîte ceva de spus împotriva nesocotitei zile în care se căsătoriseră, ca şi cum însurîndu-se ar fi pierdut cine ştie ce bogăţie. Lamentările acestea erau făcute în glumă, desigur, dar le jigneau întotdeauna cîte puţin pe soţiile acolo de faţă, şi Ugo nu făcuse niciodată asemenea lucruri.

Nu fusesem nevoită să mă schimb, să mă umilesc pentru a-l mulţumi, sau să mă resemnez, după căsătorie. Îi plăcusem întotdeauna aşa cum eram şi ne împăcam bine unul cu altul.

Capitolul al treilea

Ca în fiecare sîmbătă mă grăbii să încălzesc apa pentru baie şi adusei din balcon în bucătărie cada în care Ugo se spăla înainte de a mînca. Cu toate că nu era prea înalt, Ugo trebuia să stea în cadă ghemuit, cu picioarele în afară, şi abia putea să se mişte în apă, aşa că, deşi ţinea mereu să facă totul singur, la un moment dat tot trebuia să mă cheme, ca să-l spăl pe spinare.

Se ruşina şi voia să fac totul repede şi să plec numaidecît. Mie îmi venea să-l iau în rîs pentru faptul că se ruşina, începeam să rîd şi atunci şi Ugo, dacă nu era prea obosit, rîdea şi mă ciupea cu mîinile ude.

Ugo avea un caracter serios şi gîndea mult, dar îi plăcea să glumească cu mine. Uneori, ca să rîdă, mă certa, iar eu îi răspundeam în rime : dar şi asta mă împiedica să mă simt bătrînă, sau numai resemnată în ceea ce priveşte viaţa, şi cînd rămîneam singură îmi dădeam seama că Ugo mă păstrase tînără, mai tînără chiar decît atunci cînd fusesem fată. Atunci nimic nu reuşise să mă mulţumească pe deplin, în timp ce cu Ugo înţelesesem totul. După baie el se spăla pe faţă şi-şi spăla răbdător mîinile cu apă caldă. Nu se făceau niciodată

albe de-a binelea, doar un pic mai moi. Un muncitor ca el, care lucra în atelierele căilor ferate din Torino, nu putea pretinde mîini prea albe.

— Nimic nu murdăreşte mîinile mai rău ca fierul, comenta el continuînd să şi le frece.

Nu spunea asta ca să se plîngă, era mîndru de munca lui. Îl vedeam urcîndu-se în cameră după ce termina, şi asta era important. În alte timpuri ar fi fost un iscusit meşter fierar ca tatăl lui, care forjase grilaje şi lămpi, şi morminte, şi puşti pentru mulţi bogătaşi din oraş.

— Seara sînt obosit, e-adevărat, dar cel puţin nu mi-e capul ca un balon, îmi spunea uneori încheind discuţia asupra felului de-a lucra al unor anumiţi muncitori care preferau maşini unde nu se murdăreau, unde nu li se sleiau braţele, dar în schimb îi lăsau goi, la sfîrşit, ca pe nişte zdrenţe, ba chiar fără o adevărată meserie, şi asta pentru toată viaţa.

Dacă mergeam la cinema şi vedeam un documentar cu maşini complicate, mînuite de muncitori în cămăşi curate, maşini la care se aprindeau beculeţe de control, iar muncitorul nu făcea decît să învîrtească iute un volan, Ugo se apleca spre urechea mea.

— E o centrală electrică, murmura.

— Nimic nu seamănă cu munca la fier, îmi mai spunea el, gîndindu-se la ceea ce reuşea să facă cu o bucată oarecare de metal, o pilă şi un ciocan.

Şi întorcîndu-ne acasă de la cinema, încet pe străzile înnoptate şi prin piaţa în pantă, îmi arăta balustrada traforată a unui balcon, buclele unor gratii de la vreo fereastră, îmi explica greutăţile şi măiestria de execuţie.

Ca în orice sîmbătă, Ugo sosi şi în ziua aceea la trei, transpirat tot pentru că la sfîrşitul lui mai din acel an vara şi izbucnise, copleşitoare. Cada era gata şi eu ieşii ca să-l las singur în timp ce se dezbrăca.

Din balcon, pe cînd desfăceam legătura cu hainele lui de lucru pe care le murdărise în timpul săptămînii, îl auzeam sforăind şi mormăind, necăjit din pricina mişcărilor reduse la care-l obliga cada. Primele ore după întoarcerea lui acasă, sîmbăta, erau vesele. După ce terminam de mîncat ne puteam duce în parc, sau dacă nu, Ugo citea ziarele din cursul săptămînii în timp ce eu coseam. De multe ori, după ce termina ziarele, lua în mînă vreun volum din enciclopedie şi se interesa de vreun cuvînt ori de altul, după cum era cazul. Dar nu era prea mulţumit de ceea ce afla.

— E folositoare, dar n-are pic de judecată.

Imediat după aceea se apleca iar asupra paginilor acelora mari, şi în bucătărie se aşternea iar liniştea. Coseam şi el citea, din cînd în cînd îşi ridica ochii ca să se uite la mine, apoi şi-i pleca din nou pe carte.

Mă simţeam pe deplin liniştită văzîndu-l în faţa mea şi, ori de cîte ori mă lăsam pe spate, pe scaun, ca să pot respira mai în voie, eliberîndu-mi astfel mijlocul de apăsarea pe care-o resimţeam stînd aplecată, mă gîndeam că sîmbăta era o zi frumoasă. Lumina ţinea mai mult, seara, dincolo de fereastră piaţa era liniştită, mama dormea în cămăruţa ei. Puteam să cos şi să mă uit la Ugo, puteam aştepta să se mişte copilul în pîntec, o înţepătură ascuţită, iute ca un fulger, care-mi tăia răsuflarea şi mă făcea să rîd.

— N-a venit să mă caute nimeni? întrebă Ugo.

Mă privea, privea postavul roşu şi albastru întins pe genunchii mei, nasturii mari, strălucitori, ai mantalelor, răsărind din cutiuţele albe de carton de pe masă.

— N-o lua iar de la capăt, îi zisei, şi asta-i o muncă, una ca toate celelalte.

Rîse.

— Nu ţi-am spus nimic.

— Dar ştiu la ce te gîndeşti, protestai eu; nu-i nimic de rîs aici.

— Oh, Ester, nu ţi-am spus nimic, rîdea el.

Lua între degete bucata de postav roşu, îi cerceta grosimea.

— Să nu rîzi de mine, îi zisei.

Se ridică şi se duse să se uite pe fereastră. Ţinea mîinile în şolduri, era plictisit.

— N-a venit nimeni să mă caute?

CAPITOLUL AL PATRULEA

Se reîntoarse la masă, luă o carte, o închise, se duse s-o pună iar în dulap.

— E ciudat că n-a venit nimeni, mormăi aşezîndu-se.

Ştiam la ce se gîndeşte. Mai erau cincisprezece zile pînă la alegeri, şi de la partid nu i se ceruse încă ajutorul, ca altă dată.

— Cada curge, trebuie s-o lipesc, zise.

— Nu acum, îi răspunsei.

— Atunci ce să fac ?
— Termin nasturii și ieșim.
— Bine, îmi spuse.
Își scoase tabachera de metal și începu să-și răsucească o țigară.
— La Torino am văzut un urs în cușcă. Îmblînzitorul a dat faliment și-l dăruie cui i l-o cere mai întîi. I-l duce și acasă. E o fiară cît toate zilele. Bătrîn, chior de un ochi.
— Pun rămășag c-ai fi vrut să-l iei tu.
Rîse încet.
— Cînd o veni copilul am să caut un cîine, zise.
— Săptămîna viitoare, la Cuneo, e conferința lui Togliatti. Am văzut manifestele, îmi amintii să-i spun.
— Ah, bine.
Asta-mi plăcea la el, calmul. Nimic nu-l putea enerva. Ceilalți prieteni și tovarăși de-ai lui, la orice veste, bună sau rea, începeau să se agite. Ugo niciodată.
Îl înțelesesem încă de la început, cu mult înainte de a ne căsători, cînd venea să mă aștepte în fața fabricii de cămăși. De multe ori lucram în ultimul schimb și ieșeam din fabrică la miezul nopții. Pe drumul ce ducea spre colină, dincolo de sat, era o zonă întunecoasă, cu pete mari de arbori și dîre de poteci nisipoase ce se pierdeau în verdele închis al nopții.
Ugo stătea acolo unde se sfîrșea cercul luminat de razele felinarului. Cu umbrela, dacă era iarnă, cu bicicleta, dacă era vară. Era singurul care aștepta, cu toate că la ora aceea ieșeau din fabrică, în fiecare noapte, zeci de femei.

Celelalte muncitoare, ieșind mai iute ca mine, pe bicicletă, prindeau curaj în întunericul unde se puteau face nevăzute cu repeziciune și-i strigau cuvinte necuviincioase.
Ugo, liniștit, nici nu răspundea, le lăsa să strige și s-o ia la goană pedalînd în întuneric. Eu veneam în fugă, rușinată de ceea ce-i strigaseră femeile, dar el se făcea că habar n-are de nimic și atunci îl admiram cu adevărat. Știam că fusese partizan, că în fabrică era foarte respectat și că în partid era socotit drept un om de nădejde, dar eu îl vedeam om mai ales în clipele acelea cînd muream de rușine, cînd eram atît de necăjită că nici nu știam unde să mă uit, sau cum să-mi țin mîinile. Eram doar o fată sfioasă, iar el cu două vorbe rezolva totul.
— Sus, suie, îmi spunea și eu mă așezam pe cadrul bicicletei. Aveam puțin de mers, o mică pantă care ducea în sat prin pietre și nisip. El îmi spunea cîte ceva, mă întreba dacă sînt obosită.
Nu mă simțeam obosită, ci îngrijorată. Mi-era veșnic teamă să nu creadă că-s la fel ca celelalte, avea prea multă experiență a vieții de fabrică pentru a nu ști ce deveneau fetele cînd sînt multe la un loc.
Cine ar fi putut să-mi spună, atunci, înainte de căsătorie, că Ugo nu gîndea la fel și despre mine ? Ce motive avea să nu mă judece la fel ca și pe celelalte ? Nu aveam nimic deosebit față de celelalte, mai mult chiar, eram fiică de țărani, și nu știam nici măcar cum e viața în familia unui muncitor.
Faptul că voia să mă ia de nevastă nu conta mult. De lucrul ăsta mă tot asigura el, e drept, și

eram înţeleşi în toate, dar ar fi putut să regrete, sau, şi mai rău, putea pur şi simplu să se resemneze, renunţînd la a avea o femeie. De atîţia ani trăia singur !

Dar toate temerile astea şi neliniştile dispăruseră în primele luni după căsătorie. Atunci înţelesesem ce însemna dragostea lui, un sentiment adînc, dar nu nesocotit, deoarece pentru el conta mult şi munca, conta politica şi tovarăşii. Dar era o dragoste în toate acestea şi eu o puteam afla veşnic prezentă în el, gata oricînd să mă învăluie, nelăsîndu-mă să mă simt singură.

Viaţa de dinainte îmi apăruse de îndată ca o nălucă, cu mama şi tata — fiinţe care puteau fi iubite, dar din milă — şi zilele petrecute ca fată, anii, un şir de ore fără sens, fără raţiune, dacă n-ar fi fost duminicile cu un strop de odihnă, şi uneori cu vreun bal, ori vreo haină nouă.

La început mă gîndeam : „Acum cel puţin face şi el un efort ca să-mi ţină tovărăşie şi chiar să se arate înţelegător, iar seara mă ţine în bucătărie să stăm de vorbă, ca să nu mă cuprindă melancolia. Mai tîrziu o să se schimbe, toţi oamenii se schimbă."

Dar greşisem fie şi bănuindu-l numai de aşa ceva. Eu am fost cea care m-am schimbat, descoperindu-mă înlăuntrul vorbelor lui, văzîndu-mă limpede aşa cum eram, cum urma să fim noi doi de-a lungul anilor. Şi după acea jumătate de oră sau oră de flecăreală în bucătărie, mă duceam la culcare cu mintea neînceţoşată, neistovită, fără tristeţe la gîndul zilei de mîine. Ugo îmi dăduse mai mult de un motiv ca să mă simt bine, faptul că trăiam pe lume devenise, stînd alături de el, o

raţiune de a crede în comunism, de a vorbi despre acesta.

O dată, în timp ce ne beam cafeaua, iar lumea se plimba ca în orice seară de duminică, ieşind de la cinematografe ori din biserici, îi spusesem :

— Nu ne mai lipsesc decît banii, altfel am avea totul.

— Ne lipseşte şi comunismul, îmi răspunse.

— La noi acasă nu, i-o întorsei.

Se pusese pe rîs.

— Dar ce-ai găsit la mine de m-ai vrut de nevastă ? îl întrebam alteori.

El continua să surîdă, îmi atingea gîtul ori un braţ.

— Dacă nu ştii tu, zicea, dacă nu ştii tu care m-ai ajutat în toate.

— Dar cum ? Cum în toate ?

— Stînd alături de mine, fără multă ceartă, fără răutăţi.

— Sînt o mie altele care-ar fi trăit la fel lîngă tine.

Dar el dădea din umeri, amuzat, nu mă asculta.

Totuşi nu gîndea rău despre femei ca alţi muncitori sau, mai rău încă, aşa ca ţăranii. Eram mîndră de asta, pentru că ştiam că le judecă prin mine. Eu eram mereu aceea care găseam pricini de vorbă în legătură cu femeile.

— Da, consimţea el, sînt femei, au idei învechite.

— Totuşi, insistam, au dreptate cei care zic că dacă nu s-ar fi dat drept de vot femeilor...

— Dacă, dacă... îmi răspundea brusc, încheind discuţia.

Cînd ne plimbam duminica, ori de cîte ori treceam prin fața vreunei cofetării ori cafenele, mă întreba mereu dacă voiam ceva. Știa că amîndoi la un loc aveam în buzunar o sută ori două sute de lire, dar era mulțumit dacă-i mărturiseam că vreau o cafea sau o ciocolată cu lichior.

Aproape întotdeauna, însă, îi spuneam că nu-mi trebuie nimic.

— Dar nu-i drept, protesta el atunci, vesel, trebuie să ai vreun capriciu. Altfel, ce fel de nevastă ești ?

Era un om care știa să nu fie povară pentru o femeie.

CAPITOLUL AL CINCILEA

Ieșind din casă pentru plimbarea de sîmbătă găsirăm umbrele serii, gingașe după apus. Ferestrele larg deschise ale caselor lăsau să se vadă golurile întunecate ale camerelor. Mergînd, simțeam că picioarele ies puțin cîte puțin din amorțeală.

— A mișcat ? întrebă Ugo.

— Puțin. Mama zice că dacă nu mișcă e fetiță.

Dădu din umeri.

— Doar n-ai să te iei acum după ce spune mama ta. Și-apoi, ce dacă e fată, e vreo deosebire?

O spunea ca să mă mîngîie, știam că prefera un băiat. Dar eu începeam să cred că, într-adevăr, ni se va naște o fetiță. Mișca rar, și asta era un semn, iar pîntecul nu era țuguiat, ca atunci cînd

ești însărcinată cu un băiat. Uneori, uitîndu-mă la el și încercînd să ghicesc, mă speriam de grosimea aceea, de viața aceea despre care nu știam nimic. Erau gînduri prostești, uneori, alteori mari temeri fără sens. În anumite momente eram sigură că n-o voi putea face, în altele mă surprindeam gîndindu-mă că nu voi reuși niciodată să spăl un copil de necurățenii, fără să-mi fie scîrbă. În alte zile nici nu mă mai gîndeam la copil. Mi se părea că de-acum încolo voi fi mereu așa, umflată și gîfîind, ca o femeie bolnavă. O dată, în timp ce ne odihneam așezați pe iarbă, Ugo mă privise curios.

— Ce grasă ești, spuse după cîtva timp.

Izbucnisem imediat în lacrimi, dezamăgită de ceea ce-mi spusese, ca și cum în mintea lui, în loc de acel gînd se născuse altul, și anume : e grasă și nu-mi mai place.

Mergînd, Ugo tăcea, privea drept înainte. Deși știam că-i plictisit, îngrijorat că încă nu fusese căutat de la partid, eram mulțumită. Era sîmbătă, el împlinea treizeci de ani, ne duceam la cinema. Mă bucuram mîngîindu-i brațul sub al meu.

Ne oprisem în fața unei mari porțiuni de zid acoperită de manifeste electorale. Citirăm împreună, apoi ne continuarăm drumul.

— Ceva noutăți ? făcu, după puțin.

Dar din tonul vocii înțelesei că încerca să mă îndemne la vorbă, ca să nu mă simt singură.

— Ai fi făcut bine să mai treci pe la secție, îi spusei.

— Poate că ai dreptate. Mă mir totuși că Pagliero n-a venit să mă caute.

Urcarăm aleea centrală a grădinilor. Voci de copii strigau departe, de-a lungul povîrnişului care duce din parc spre şinele căii ferate. Ne aşezarăm pe o bancă.

— Uite, au pus un lampion nou. Ca să-i alunge pe îndrăgostiţi din colţul ăsta, evident, zise Ugo.

În grădină era o umbră albastră, şi seara asta de început de vară părea o sărbătoare. Îmi sprijinii capul pe umărul lui, mă simţeam bine, puţin cam obosită, dar mulţumită la gîndul că aveam atîta timp înaintea noastră.

— Să ne întoarcem. Vrei ?

Se şi sculase în picioare, mă ajută să mă ridic întinzîndu-mi mîna. I-o trăsei în glumă, lăsîndu-mă grea pe mîna lui. Dar el mă privi uimit şi înţelesei că nu băgase de seamă că sînt veselă.

Cum sosirăm în piaţă îl văzui pe Pagliero pe bicicletă. Ne văzuse şi el, începu să pedaleze mai hotărît şi frînă iute în faţa lui Ugo.

— Chiar pe tine te căutam, zise şi sări din şa.

Pagliero era secretarul secţiei, un tînăr blond, slab, un băiat care inspira respect. După ce-şi pierduse postul în fabrică îşi reluase studiile, reuşind să termine o şcoală tehnică. Avea doi ani mai puţin ca Ugo şi părea încă şi mai tînăr.

— Vino să mănînci cu noi, hai, zise Ugo.

Celălalt clipi des, surîzînd obosit.

— Sînt mort, zise răsuflînd din greu şi ne urmă împingînd bicicleta.

— Azi Ugo împlineşte treizeci de ani, zisei eu, veselă. Îmi făcea plăcere să-i văd împreună, fuseseră întotdeauna prieteni.

— Treizeci de ani, eh ? Eşti aproape un om, glumi Pagliero.

Chiar cînd vorbea aşa, înţelegeai, din tonul glasului, că era un băiat şiret. Părea că glumeşte mereu, dar de fapt era atent, parcă la pîndă. Între el şi Ugo era o veche complicitate în ceea ce privea discuţiile, din care cauză le ajungeau două vorbe, un nume, o dată, după care urma numaidecît un surîs sau un suspin sau o tăcere diferită.

— Am văzut manifestele. Treabă, nu glumă, zise Ugo.

— Sînt mort, repetă celălalt, cu acea nuanţă de mîndrie, nici măcar prea bine ascunsă, care făcea ca toate vorbele să-i fie şi glumeţe, şi jignitoare, şi de-o nepăsare vicleană.

— Nu face pe modestul, îl luă în rîs Ugo, iar celălalt surîse.

Aşezaţi la masă mîncarăm în linişte, Pagliero se uita din cînd în cînd la ceas, la opt şi jumătate trebuia să fie din nou la secţie.

— Mergem la Cuneo să-l auzim pe Togliatti ? îl întrebă Ugo.

Celălalt făcu un gest ca şi cum ar fi vrut să spună că mai înainte de ziua aceea se puteau întîmpla o serie de lucruri.

— Astă-seară vine un activist de la Roma, zise apoi.

— Cu cincisprezece zile înainte de alegeri, făcu Ugo : putea să mai aştepte puţin.

Pagliero închise ochii, resemnat, împinse spre mijlocul mesei farfuria goală. Curăţase bine cu pîine, de jur împrejur, tot sosul.

— Am ţinut mai mult de cincizeci de întruniri, mi-am schimbat de trei ori glasul : mai întîi răguşit, apoi iarăşi normal, acum iar răguşit, zise

cu tonul acela al lui, orgolios şi istovit în acelaşi timp.

Ugo îşi sprijini coatele de masă.

— Atunci, eu ce trebuie să fac ? zise.

— Pentru asta sînt aici, rîse Pagliero.

Acum îl vedeam pe Ugo mulţumit. Serios şi tăcut, dar eu îmi dădeam seama că-i mulţumit. Pagliero întîrzia să vorbească. Cu ochii pe jumătate închişi şi gura care abia se deschidea ca să lase să treacă un fir de fum, părea că se gîndeşte la cine ştie ce.

— Dă-i drumul, zise Ugo : Ştii că-mi place să muncesc. Din păcate lucrez la Torino. Şi să nu te plîngi că n-am mai trecut de luni de zile pe la secţie. În seara asta vin, dacă e activistul de la Roma.

Pagliero aprobă în linişte. Ugo îl privea aşteptînd, iar între timp îşi meşterea o ţigară pescuind fire de tutun din tabachera de metal. Apoi o aprinse şi trimise fumul spre tavan.

— Zece minute, apoi mergem, zise Pagliero. Nu-ţi poţi închipui cîtă oboseală, reîncepu, pentru a explica ce e „legea frauduloasă". Nu alor noştri, ci ţăranilor, femeilor. La ţară a fost groaznic. Nu voiau să ne creadă, şi sînt o mulţime care nu ne cred nici acum. Zic că e o poveste născocită de noi.

— Şi celelalte partide ?

— Sînt tari, sînt tari. Ai să vezi c-o să se întîmple la fel ca-n 1948 [1].

[1] Referire la alegerile din 1948 în cursul cărora partidele burgheze şi în special partidul democrat-creştin a dus o campanie anticomunistă.

— Nu cred, zisei eu.

Mă aşezasem lîngă ei după ce strînsesem masa.

— Nici eu nu cred, făcu Ugo, lumea nu-i atît de proastă. N-am multă încredere în lume, dar n-o cred proastă pînă într-atîta.

— Dacă n-ai fost prin sate, la şes, habar n-ai ce înseamnă alegerile de-acuma, întări Pagliero.

Spunea lucrurile astea surîzînd obosit. Îl vedeam pe Ugo îngrijorat şi chiar şi eu mă simţeam cuprinsă pe dinăuntru de un fel de teamă.

Ugo îmi explicase ce însemnau pentru noi alegerile acelea.

— Sîntem prea puţini, se plînse Ugo cu voce scăzută.

— Puţini ? rîse Pagliero ironic. Puţini de votat, şi asta încă mai merge. Dar pentru a face propagandă nu e nici unul. Nici unul ! Obişnuiţii beţivani pe care-i plătesc cu cîţiva gologani ca să-mi lipească manifestele, obişnuiţii băieţandri de paisprezece ani cărora le poţi şi nu le poţi lăsa în mînă o pensulă şi puţin var. Apoi mai sînt eu. Şi n-avem bani nici pentru benzină.

Ugo aproba cu fruntea plecată.

— Am fost, întotdeauna, printre cei mai oropsiţi din provincie, zise.

— Toată provincia Cuneo e oropsită. De-aş putea m-aş duce la Torino, în sud. Acolo, cel puţin, bătălia e mare. Aici mori de plictiseală, făcu Pagliero şi oftă.

— Atunci ce trebuie să fac ? reluă Ugo.

Celălalt rîse, încet. Ugo îl privi, întinse o mînă pe masă.

— Fără întruniri, să ne înţelegem. Nu ştiu să vorbesc.

— Iar eu acolo am nevoie de tine, zise Pagliero, ştii în ce condiţii lucrăm. În oraş ne mai trimit ei din cînd în cînd cîte un orator. Dar la ţară? Pe cine vrei să trimit? Pe Cesare, care n-are nici douăzeci de ani? Pe Battista? I-ar place să ţină întruniri, dar de departe.
— Nu poţi să-mi ceri asta, răspunse Ugo, ştii că nu mă pricep să vorbesc, n-am vorbit niciodată. Dă-mi var, sînt gata să-ţi pictez şoselele de aici pînă la Torino, dar nu mă pune să vorbesc.
— Acum nu mai e nimic de făcut, Ugo, suspină Pagliero întinzînd mîinile pe masă: am vorbit despre tine, mi-au dat dreptate. Acuma nu mai e nimic de făcut.
Ugo surîdea neîncrezător, dădea din cap. Mă privea şi surîdea, uimit, contrariat şi mulţumit totdeodată.
— Dar cum vrei să fac? mormăi.
— Ce crezi că trebuie pentru o întrunire? Iei două-trei discursuri din ziare, le aranjezi pe ici pe colo, şi cu asta gata. Şi-apoi, ceea ce-i frumos la alegerile astea e că nu au loc nici un fel de discuţii: trebuie să baţi pe legea—frauduloasă şi ajunge.
Ugo se încrunta, mă privea, surîdea, se încrunta iar, sufla din greu şi fixa masa.
— Doar la San Matteo şi la San Michele, miercuri şi joi, zise Pagliero.
Ugo mă privi, dădu din umeri.
— S-a hotărît, îmi zise, ce vrei să fac?
— Trebuia să te încarc cu cinci sau şase întruniri. Ştii în ce condiţii lucrăm, spuse Pagliero: ar trebui să ceri o săptămînă concediu. Atunci ştiu c-ai face treabă bună.

— Da, zisei, ceilalţi îşi iau concediu cînd se deschide sezonul de vînătoare, iar el, deşi are atîta nevoie de odihnă, trebuie să-l ia pentru propagandă.
— Fii cuminte, Ester, mi-o tăie Ugo, aici nu ne jucăm.
— Dacă vrei, ţi le pot scrie eu discursurile. Unul singur îţi ajunge pentru amîndouă serile, zise Pagliero.
— E chiar mai bine, făcu Ugo, pe gînduri.
Pagliero scoase din geantă un teanc de ziare. Erau pagini întregi sau numai tăieturi subliniate cu creionul roşu.
— Facem aşa, zise, asta-i singura soluţie. Iei ideile de aici. Chiar şi fraze de-a gata. La San Matteo ţăranii n-au citit ziarele. Uite, eşti în regulă.
— Ah, da, chiar în regulă, rîse Ugo.
Pagliero se ridicase.
— Mergem?
— Atunci nu mă duci la cinema, îi spusei lui Ugo.
— Te conduc pînă acolo, apoi vin să te iau. Trebuie să mă duc cu el. Ai auzit: vine un activist de la Roma.
— Hai, Ester, făcu Pagliero, nu fi şi tu ca celelalte femei.
Ugo mă privi surîzînd. Îi părea rău că nu mă putea însoţi, înţelesei asta după cum se uita la mine, fix, încercînd să-mi redea voia bună, cu un surîs şi un semn din ochi.
— Aşteaptă-mă la cinema, şi dacă ieşi mai înainte aşteaptă-mă la cafenea, îmi mai spuse el pe scări. Cobora în urma mea şi se sprijinea cu

amîndouă mîinile pe umerii mei, apăsîndu-mi-i cu degetele-i mari, ca să mă înveselească. În piață mă salutară și porniră repede înainte, vorbind.

Capitolul al șaselea

Activistul venit de la Roma era un om voinic, vesel, cu fața tînără dar obosită și zbîrcită, cu un ciuf mare pe frunte și haina mototolită de drum.

În încăpere era cald și omul își desfăcuse puțin cravata, și-și ștergea sudoarea de pe frunte și de pe nas cu o batistă mare și albă. N-avea hîrtii înaintea lui, pe masă. În dreapta lui stătea un tînăr slab, palid, cu capul ieșindu-i dintr-un guler alb, înalt, și cu ochii acoperiți de niște ochelari negri. Era un activist de partid din Cuneo, pe care federația îl însărcinase să-l însoțească pe omul venit de la Roma.

Erau acolo mulți din cei înscriși în partid, tineri și bătrîni. Bătrînii ocupaseră cele cîteva scaune, tinerii stăteau îngrămădiți în picioare în fundul camerei. Pe perete, în spatele mesei, era un portret mare de-al lui Lenin cu o pată galbenă care se întindea din colțul stîng al fotografiei.

Cineva deschise fereastra și fumul țigărilor și al trabucurilor începu să se agite, într-un nor, supt de aerul proaspăt. Din piața îndepărtată veneau sunetele discurilor cu cîntece patriotice care precedau întrunirea de seară.

— Cine vorbește în seara asta? întrebă activistul.

— Un monarhist, îi răspunse Pagliero.

Stătea în picioare, în spatele activistului, și-și privea tovarășii adunați în cameră, tinerii care-și șopteau cîte ceva comentînd vorbele activistului. În timp ce acesta vorbea se auzeau mișcările ferite ale picioarelor, tusea înăbușită a cuiva, sau pe cîte cineva dregîndu-și glasul.

— Acum fumul a ieșit, închideți fereastra, zise Pagliero.

Muzica, deși îndepărtată, supăra. Activistul avea vocea răgușită. Vorbea fără să-și miște mîinile, privind drept înaintea lui, construindu-și frazele rapid. Era sobru și sigur, și le plăcea oamenilor.

— Nu seamănă cu de-alde noi, trebuie să fie meridional, spusese încet cineva la început.

— Fiecare poartă scris pe față locul de unde e. Și ce-i cu asta? i se răspunsese îndată.

— Rușine nouă dacă în alegerile astea ne vor ajuta voturile celor de dreapta! strigă un bătrîn. Era în primul rînd, ras proaspăt, strălucitor, cu o cravată de culoare închisă înnodată peste o cămașă în carouri.

Întrerupt, activistul îl privi în tăcere pe bătrîn.

— Așa e, mai zise bătrînul cu voce tare.

— Stai liniștit, Battista, făcu o voce.

Bătrînul se întoarse către tinerii din spatele lui, ce stăteau în picioare. De acolo venise vocea. Îi privi cu ochii lui limpezi, căutîndu-l pe vinovat.

— Veșnic trebuie să stau liniștit, protestă, dar lucrurile astea trebuie spuse și ele!

Apoi se ridică în picioare. Era scund, dar nu gras. Întinse brațul.

— Fiindcă ceea ce am eu în inimă, nimeni nu-mi poate şterge ! strigă.

— Bravo, Battista !

Cîţiva aplaudară, alţii rîseră, unii bătură din picioare, bătrînii, care stăteau jos, încercară să facă linişte. Vecinul lui Battista întinse mîna şi-l obligă să se aşeze. Battista se lăsă încet pe scaun, încă roşu la faţă, gata să ţîşnească din nou.

— Dă-i înainte, zise el apoi activistului. Şi iar rîseră cîţiva.

— Acum ajunge, încetaţi, strigă un tînăr din spate. Ochii tuturor se întoarseră spre el ; tînărul roşi.

— Voiam să spun că e mai bine să continuăm, făcu încet.

Omul din Roma reîncepu să vorbească. Vocea lui răguşită şi sigură umplu iar încăperea.

Sfîrşitul unui chibrit, din nou tusea unui tînăr care, pentru a nu supăra, se lăsă pe genunchi şi-şi ascunse faţa înflăcărată de efort în spatele unui tovarăş — dar discursul omului din Roma nu mai fu întrerupt.

Lîngă el tînărul palid din Cuneo continua să scrie pe foile albe ale unui carneţel. Din cînd în cînd, aplecat cum era pe un cot, îşi ridica puţin fruntea şi ochelarii negri, privea prin încăpere, apoi reîncepea să scrie.

Activistul din Roma continua, neobosit, să explice în amănunt acea lege privitoare la alegeri ce trebuie combătută şi explicată ţăranilor, femeilor, prin cafenele.

— Am înţeles, făcu unul din tinerii de lîngă Ugo cu jumătate de glas.

— Ce e ? întrebă activistul din Roma.

— Nimic, făcu tînărul, agitîndu-se, voiam numai să spun că am înţeles. Iertaţi-mă.

— Doar nu sîntem a cincea roată la car, mormăi apoi la urechea lui Ugo.

Activistul terminase, şi numaidecît se auzi un bîzîit de voci, tuse, hîrşîit de scaune. Cineva redeschise fereastra.

— Un moment, un moment, zise tînărul din Cuneo ridicîndu-se şi punîndu-şi mîinile pe masă.

Tîrşitul picioarelor şi zvonul comentariilor încetară.

— Un moment, reluă celălalt căutîndu-şi cuvintele : După cum ştiţi, trebuie să subscrieţi pentru călătoria în China a lui... Secretarul vostru trebuie să vă fi şi vorbit despre asta.

Repetă încă o dată numele persoanelor despre care Ugo auzise deja sau le citise în ziare.

— Oamenii aceştia se duc în China pentru a-i saluta pe tovarăşii din Republica Populară. În timp ce guvernul nostru...

— Ştim, făcu un tînăr înalt şi voinic. Rîdea, dînd nerăbdător din umeri : Spune numai cît vrei!

Rîseră cu toţii, tînărul din Cuneo îşi desfăcu larg braţele. Jignit, îl căută cu privirea pe Pagliero.

Pagliero plecă de lîngă activistul din Roma, cu mîinile în buzunare, liniştit, rosti două cuvinte.

Primul care se apropie de masă fu bătrînul Battista. Scoase un portmoneu enorm, uzat pe la colţuri, îl deschise şi trase un bilet de cincizeci de lire.

— Am fost numai o singură dată la Sanremo, dar e drept ca oamenii aceia să fie trimişi în

China. Dau cincizeci de lire — şi le ridică pentru ca să le poată vedea cu toţii — însă vreau ca după aceea să vină aici să ne povestească despre Republica Populară.

Aplaudară cu toţii, chiar şi omul din Roma. Tînărul din Cuneo rupea cupoanele după ce scrisese iute pe ele suma vărsată şi le întindea peste masă. Ugo scoase o sută de lire.

— Ei, Ugo, făcu Pagliero, vino-ncoace !

Şi, cu mîna, îi arătă să ocolească masa.

— Acesta-i Braida, unul din cei mai buni, zise apoi prezentîndu-l omului din Roma.

Omul surîse, îi întinse mîna.

— Dac-ai putea să-ţi iei cîteva zile de concediu, ca să ne dai o mînă de ajutor ! zise Pagliero zîmbind.

Ugo se strîmbă, încurcat.

— Numai că nevastă-ta nu vrea, nu-i aşa ? glumi Pagliero, şi chiar şi pe faţa omului din Roma trecu un zîmbet.

— Nevastă-mea n-are nici un amestec aici. O ştii doar cum e, se apără Ugo, serios.

— Trebuie să facem tot ce ne stă în putinţă, făcu omul din Roma. Vocea lui, nemaifiind obligat să vorbească tare, nu mai părea răguşită, ci abia un fir.

— De data asta nu vom mai pierde, nu-i aşa ? întrebă Ugo. Ce spun cei din Roma ?

Omul zîmbi în tăcere. Dădea din cap şi-şi ţinea ochii şi fruntea în jos. Ciuful îi umbrea faţa obosită.

— Sînt mort de oboseală, zise în sfîrşit cu firul acela de voce ; într-o lună întreagă n-am dormit de două ori în acelaşi pat.

Ugo îl privea încurcat. Nu putea să se hotărască să-l mai întrebe ceva despre Roma. Pagliero îi lăsase singuri în colţul acela, iar ceilalţi se ţineau de-oparte, parcă neîncrezători, intimidaţi.

Mulţi din tineri plecaseră, pe fereastră intra aer proaspăt, iar în golurile tăcerii, zvonul singuratic, confuz, al întrunirii îndepărtate.

Capitolul al şaptelea

Aveam nevoie să mă plimb măcar o oră înainte de culcare, medicul îmi spusese că asta îi va face bine copilului. Eram în luna a şaptea şi nu avusesem niciodată neplăceri. Chiar şi Ugo se preocupa de asta, îl întrebase pe doctor dacă nu era posibil să fac exerciţiile acelea de gimnastică care, după cum spuneau ziarele, fuseseră adoptate în America şi în Rusia pentru femeile însărcinate.

— Gimnastică ? spusese, rîzînd, medicul. Poate să facă orice fel de gimnastică vrea, dar toate astea sînt poveşti. Copiii s-au născut întotdeauna în acelaşi chip.

— După ce vor trece alegerile, îmi spusese Ugo, ieşind de la ambulatoriu, te duc la spital pentru o vizită serioasă. La Torino.

— Dar mi-e bine !

— Dacă ţi-e bine îşi vor da seama de asta şi la spital.

Cînd Ugo vorbea pe tonul acela era de prisos să insist. Şi de altfel îmi făcea plăcere să-l văd

atît de preocupat de mine și de copil. Dacă eram singură nu mergeam mult. Și nici cu tovărășia mamei nu mă mulțumeam. Dar cu Ugo era altfel. O luam pe o stradă oarecare, sîmbăta sau duminica, ne învîrteam de-a lungul vechilor întărituri sau pe drumul de la marginea orașului care da în șoseaua ce duce la Torino. Respiram aer de țară.

Începeam întotdeauna să mă plimb cu părerea de rău de-a nu fi mers la cinematograf, dar după puțin eram mulțumită. Din grădina publică vedeam, seara, cîmpia ce cobora spre Tanaro și jos, pe coline, luminile satelor. Un tren, la o anumită oră, țîșnea de la o curbă, drept la poalele grădinii, și, roșu și lent, se îndrepta spre Alessandria. La întoarcere Ugo îmi oferea o înghețată și, încet-încet, în liniște, suiam panta pieței spre casă. La ora aceea piața era pustie, cu cîte-o rară și bruscă goană de pisici pe acoperișuri, sau cu pașii îndepărtați ai soldaților ce coborau de-a lungul ulicioarelor pietroase spre cele două „case". La jumătatea uneia din aceste ulicioare era o cișmea unde soldații se opreau să se spele pe mîini și să bea. Dacă seara era cu adevărat liniștită îi auzeam rîzînd și strigînd la vreun tovarăș care, astupînd robinetul cu mîna, se distra stropindu-i.

Ieșind de la cinema îl găsii pe Ugo așteptîndu-mă.

— Mi-au și făcut un cadou, zise. Își luă mîinile de la spate și-mi arătă găletica cu var și pensula dinăuntru.

— Acuma ? întrebai uimită.

Bombăni.

— E mai bine să facem puțină mișcare, zise în sfîrșit.

Îl luai de braț și pornirăm pe strada pustie. De departe veneau rîsetele puținilor clienți de la ultima cafenea deschisă. Lungiți pe scaunele de pe trotuar vorbeau tare, fluierau.

— N-am luat manifestele ca să nu se țină nimeni după mine, făcu Ugo.

Urcam pe strada principală, strălucitoare din pricina pietrelor tocite de sub rarele felinare ale nopții. Pereții orașului erau acoperiți de manifeste colorate pînă la înălțimea primelor etaje, fîșiile de pînză cu însemnele partidelor atîrnau de la un balcon la altul. Unele manifeste aveau litere de fosfor care luceau intens de departe, altele purtau degete și ochi gigantici, îndreptați spre cel ce le privea, și care-l urmăreau, rotindu-se, după ce trecea, ca niște ochi și niște degete adevărate.

La două balcoane opuse doi băieți încercau, în liniște, să întindă frînghia slăbită a unei placarde. Ne priviră trecînd și se opriră din lucru pentru o clipă.

— N-am să înțeleg niciodată cum se poate ca niște băieți de vîrsta lor să fie de partea popilor, bombăni Ugo, nu înțeleg cum fac de nu sînt niciodată bine dispuși. Mereu bănuitori față de toată lumea. La vîrsta lor ! Să aștepte măcar pînă la cincizeci de ani !

— Nu toți pot fi revoluționari ca tine.

— Uite că aici greșești ! făcu el. Se opri, puse găleata jos. Nu că i-aș vrea de partea noastră, dar să înțeleagă lumea. În schimb, încă de mici, sînt vicleni. Și încă ce vicleni !

Apucă iar găleata şi ne reluarăm drumul. Strada era pustie şi vorbele astea răsunau ca într-o fîntînă.

— Ştii ce-aş vrea? zicea Ugo; aş vrea să avem timp. În lumea asta nici nu mai ai timp să vorbeşti. Pun rămăşag că dacă ar fi timp am reuşi să ne punem de acord, să gîndim. E imposibil să nu fie aşa: nu mai sîntem înapoiaţi ca altădată. Ar trebui să găsim timp, să nu facem nimic, ci doar să gîndim, să vorbim.

Vorbind, ajunsesem la răspîntia semaforului, unde se afla un pod ce ducea către şoselele dinspre Cherasco şi Cuneo. Pe şosea se vedea o lozincă, scrisă cu var, dar automobilele o şterseseră. Trebuiau refăcute cel puţin trei litere.

Ugo înmuie pensula şi începu nehotărît, îşi făcu apoi curaj şi sfîrşi totul într-o clipă.

— Ai grijă de pantaloni, îi zisei.

O maşină se apropia de departe.

— Dacă trece chiar acum peste ele strică tot.

Maşina, văzîndu-ne în mijlocul şoselei, încetini semnalizînd, un bărbat şi o femeie îşi scoaseră capetele pe ferestre examinîndu-ne cu atenţie; şi cum înţeleseră ce făceam porniră în goană, cruţînd din fericire literele proaspăt retuşate.

— Ar trebui să se interzică modul ăsta de-a face propagandă. Probabil că Italia seamănă, în zilele astea, cu un teatru. Să vezi ce-i la Torino!

Continuă să bombăne în timp ce scria pe parapetul podului iniţialele partidului.

— Ce v-a spus cel din Roma? întrebai.

Dădu din umeri.

— Dacă ar fi după mine ştii ce-aş face cu Roma? zise şi puse pensula în var: Aş înconjura-o cu un zid, şi-aş face din ea un muzeu.

Terminase de scris iniţialele şi se dădu cîţiva paşi înapoi pentru a le privi. Apucă iar găleata şi pensula.

— Nici eu nu ştiu ce fel de om sînt, mormăi. Uneori sînt unul, alteori altul. Uneori vreau să ne punem cu toţii de acord, alteori vreau doar să trag cu puşca. Poate că-i adevărat că de prea multe gînduri înnebuneşti.

Traversarăm podul.

— Scriu şi aici, ca să vadă automobiliştii care vin de la Cuneo.

Se făcuse răcoare şi eu mă bucuram. Din grădinile ce se deschideau între casele rare de la marginea oraşului se înălţa ţîrîitul înalt al greierilor.

— E vară, zisei, ce frumuseţe!

Ugo muia pensula încet, o ţinea apoi o clipă deasupra găleţii înainte de a o apropia de asfalt, ca să se scurgă bine.

— Aşază-te acolo, pe trotuar, aşa ca să vezi dacă scriu drept, zise.

CAPITOLUL AL OPTULEA

Activistul din Roma nu plecă în seara aceea. Dimineaţa următoare, duminică, ţinu o altă întrunire. Se duse şi Ugo.

Eu o întovărăşisem pe mama la biserică. Ieşea din cămăruţa ei numai pentru a sta pe balcon, înainte de căderea serii, şi duminica pentru a merge la slujbă. Uneori, privind-o, mi-o aminteam cum era cu cîţiva ani înainte, alergînd mereu între casă şi vie, cărînd apă pentru bazinul cu sulf printre rîndurile de butuci, sau săpînd alături de tata, aplecaţi şi unul şi altul. Din bătătura casei văzusem, de copilă, fulgerînd tăişurile celor două sape în soare, în timp ce tata şi mama le ridicau pentru o nouă lovitură.

Duminica o conduceam la biserică înainte de ora şapte şi treceam s-o iau pe la nouă. Îi dam şi treizeci de lire, pe care ea le împărţea după plac în săculeţele pentru pomeni în timpul celor patru liturghii.

Duminică dimineaţa micul camion al electricianului care furniza microfoane pentru toate partidele îşi începea turul devreme. Punea cîteva discuri, iar după aceea vocea împiedicată a fiului electricianului anunţa ora şi locul întrunirii, partidul şi numele oratorului.

În piaţă era lume, ţărani opriţi prin colţuri, femei ieşind din biserici, copii în haine noi şi tunşi de curînd care alergau de colo-colo. De la fereastra bucătăriei puteam urmări orice mişcare.

Rămăsei mirată văzînd-o pe Antonietta intrînd în casa noastră.

Nu venise niciodată să mă caute, deşi ne cunoşteam încă de la fabrică. Era o fată prea diferită de mine, prea veselă fără rost, nu fusesem niciodată cu adevărat prietene.

O auzii bătînd la uşă.

Intră şi se aşeză, fără să mă privească, acoperindu-şi faţa. Plîngea. Îi trăsei mîinile de la ochi să văd dacă plîngea cu adevărat, dar se opuse, voia să-şi ascundă lacrimile. Într-adevăr, plîngea, era disperată. Îi turnai un pahar de vin şi mă aşezai, aşteptînd.

După concedierea din fabrică, Antonietta nu găsise îndată de lucru. Nici nu căutase cu prea multă rîvnă. Îşi mîncase puţinii bani de lichidare şi-apoi fusese nevoită să-şi caute o slujbă.

— Acum termină cu plînsul, zisei, ce-i cu tine ?

Ridică ochii. Avea într-adevăr o faţă frumoasă. La corp era cam prea micuţă şi rotundă, dar avea o faţă de înger care plăcea bărbaţilor. Mă privi cu ochii larg deschişi, suspinînd cu gura închisă.

— Ei, zisei. Eram mînioasă. Era vorba, fără îndoială, de vreo poveste de dragoste, dacă i-ar fi murit cineva n-ar fi alergat la mine.

— Trebuie să-i spui lui Ugo al tău să mă ajute, începu, sînt nenorocită. Pagliero m-a lăsat gravidă şi acum zice că n-a fost el. Ugo e prietenul lui cel mai bun. Trebuie să-i spui să mă ajute.

Aş fi vrut să-i dau o palmă, dar ea începu numaidecît să plîngă. Încerca să mă îmbrăţişeze. O simţeam grea pe mine.

— Ai grijă, zisei.

Se desprinse şi-mi privi pîntecul.

— Eşti însărcinată, zise ştergîndu-şi ochii, cum te simţi ?

— Bine. Da tu eşti o proastă. Trebuia să ştii că într-o zi sau alta avea să se întîmple şi asta.

Începu să plîngă iar. Îmi fu ruşine pentru ceea ce-i spusesem, îi pusei o mînă pe umăr.

— Acuma sfîrşeşte cu plînsul, zisei, şi să vedem ce-i de făcut.
Deveni de îndată atentă, oprindu-şi suspinele. Continua să tremure, dar aştepta să vorbesc.
— El ce zice ?
— Pagliero ? făcu, şi eu mă mirai că-i spune mereu pe numele de familie. Zice că n-a fost el, că nu-i cu putinţă. Înţelegi ? După ceea ce-a făcut.
— Ce-a făcut, ce ? protestai eu. Ai douăzeci şi cinci de ani ca şi mine, nu mai eşti minoră.
— Dar eram fată. El a fost primul.
— Nu mă face să rîd.
— Eram fată, eram fată, strigă iar, palidă, lovindu-mă cu pumnii peste genunchi. Acuma el zice că nu-i adevărat, că nu şi-a dat seama, dar eu eram fată, îţi jur. Am făcut pe nebuna de multe ori, tu m-ai văzut dansînd cu unul şi cu altul, dar după aceea nu se întîmpla nimic. Îţi jur !
— Dacă-i aşa, se schimbă povestea, zisei. Dar oricum ar fi, tot eşti la vîrsta cînd trebuie să gîndeşti.
— Dar îl iubesc. Sînt îndrăgostită de el. Şi el acuma zice că nu mă crede. I-e teamă, se gîndeşte că nu vreau decît să mă ia de nevastă.
— Şi tu nu vrei ?
— Sigur că da, dar vreau să mă şi creadă.
Se liniştise şi vorbea fără să-şi piardă răsuflarea între cuvinte.
— În a cîta lună eşti ?
— În a patra, răspunse coborînd privirea, poate a cincea.
— Dar eşti nebună, izbucnii, de ce n-ai spus mai înainte ?

Înghiţi.
— Lui i-am spus, zise fără să mă privească, dar calmă. O lună m-a tot plimbat prin parcuri, m-a pus să fac sărituri mari de pe scară. Zicea că asta o să mă facă să-l lepăd. Apoi mi-a dat pilule. La început, seara, făceam şi băi de picioare. Am luat o mulţime de purgative. Am încercat totul, dar n-a ajutat la nimic.
— Şi acum ?
— Nu mă crede, zice că nu-i al lui. Şi-apoi, cu alegerile astea blestemate, nici nu reuşesc să-l mai întîlnesc. Nu se mai arată de loc.
— Seara e întotdeauna la cafenea. De ce nu-l cauţi acolo ?
— Închipuieşte-ţi, să intru singură într-o cafenea, zise rîzînd.
O priveam, îmi făcea rău.
— Ce vrei să faci ?
— Vreau să mă creadă şi să mă ia de nevastă. Dacă nu poate acum, aştept. Dar copilul trebuie să-l recunoască. Şi dacă nu vrea să se cunune în biserică pentru că-i comunist, nu-i nimic. Putem sta împreună şi aşa, nu ? N-o să-l fac de rîs.
Nu ştiam ce să-i spun.
— Şi Ugo ? făcui pentru a îndrepta discuţia.
Se puse iar pe plîns, liniştit, fără să-şi mai ascundă faţa. Lacrimile, cu toate că şi le ştergea iute de pe obraji, se formau numaidecît din nou şi lunecau în jos.
— Nu ştiu, zise, ar putea să-i vorbească. Ar putea să-i spună ceva, să vină să mă caute. E doar cel mai bun prieten al lui.
Luai paharul de vin de pe masă şi i-l oferii. Îl ţinu în mîini şi-l privi, apoi bău o picătură.

— E cu putință ca Pagliero să fie atît de laș ? îmi scăpă.
— Nu-i laș, făcu ea roșind, dar i-e teamă. Nu știu. Totuși nu poate să se spele pe mîini.
— Și lucrul ?
Dădu din umeri, mîndră.
— Patroana știe. A trebuit să-i spun. O, are să-mi plătească chiar și cheltuielile de spital. Una ca mine nu mai găsește.
— Am să-i spun lui Ugo, îi zisei, totuși să nu faci prostii. Și-ai să vezi că Pagliero are să vină să te caute.
— Da, făcu ea cu ochii plecați, roșind, acum că am făcut-o poate veni să se distreze cît vrea.
Nu știam ce să-i mai promit, ca să-i arăt că eram de partea ei, chiar dacă era proastă. Rămăsei tăcută, privind-o.
— De n-aș fi în situația asta aș fi așa de mulțumită să am un copil, suspină.
O văzui coborînd scările. De jos se întoarse să mă privească, îmi făcu un semn cu mîna. Rămase cu fața în sus, ca și cum ar mai fi așteptat ceva. Mă îndepărtai cu greu de la balustradă.

Capitolul al nouălea

Ugo se întoarse tîrziu, după miezul nopții. Întrunirea ținuse mult și la sfîrșit, cu toții împreună, se duseseră la „Tunul de aur" să bea vermut. Cînd se întoarse, văzîndu-l tăcut, nemișcat, în picioare lîngă ușă, îmi dădui numaidecît seama că e indispus.

Activistul din Roma îi adunase pentru un examen definitiv al situației din oraș.
— Mi se pare că sînteți cu toții în regres, spusese la un moment dat.
Camera era plină, cineva nu reușise să intre și încerca din timp în timp să arunce o privire peste pîlcul ce se îngrămădea în fața ușii. Erau acolo tăbăcari, cizmari, bătrîni ieșiți la pensie și tineri ucenici pe care Ugo Braida abia-i cunoștea din vedere. Era și o mînă de țărani de bună credință. Duminica soseau în oraș, își lăsau căruțele, motocicletele, bicicletele pe la birturi, plătind taxa cuvenită pentru staționare, și-apoi veneau la secție cu speranța de a afla vești bune.
Cei mai uniți erau tăbăcarii. În oraș fabricile de piele, tăbăcăriile, fabricile de blănuri și tanin erau numeroase și toate în criză.
— O dată exportam piei și încălțăminte în Iugoslavia, acum de ce nu se mai poate ? Au pus șaua pe noi cu toții, zise cineva.
— Și patronii se plîng.
— Patronii se plîng fiindcă în loc de-o sută cîștigă numai zece. Și sub cuvînt că e criză au obținut micșorarea impozitelor. Noi ce putem micșora ?
— Nu vreau să ies la pensie la cincizeci de ani. Aș muri de plictiseală.
— Aici nu e adunare sindicală, ridică vocea Pagliero. Trebuie să discutăm despre alegeri.
Activistul aștepta tăcut ca Pagliero să facă puțină liniște, apoi reîncepea. Dar îi era greu să înainteze. Se aprindeau discuții între tăbăcari și

cizmari, între ucenici şi pensionari, unii puneau întrebări activistului, alţii lui Pagliero. Chiar şi ţăranii, de obicei tăcuţi, începeau să se agite, vroiau să vorbească.

— Ce să mai zicem atunci noi ? se plîngeau ei. La ţară peste zece ani n-ai să mai găseşti un cîine.

— Astea-s lucrurile pe care trebuie să le spui la Roma.

Şi tăbăcarii stăruiau.

— Un oraş ca al nostru ! Părea c-o să întreacă Cuneo, după război. În schimb, dacă merge tot aşa, în zece ani o să semene cu un azil de bătrîni.

— Nu vreau să ies la pensie la cincizeci de ani !

Pagliero se sufoca, ridica mîinile, reuşea să stabilească din nou puţină linişte. Activistul reîncepea să vorbească.

Sub portretul lui Lenin fusese agăţată o hartă şi din cînd în cînd activistul numea sate şi tîrguri pe care Pagliero le arăta îndată cu degetul.

— Ei, bine, spunea omul din Roma şi se întorcea din nou spre lumea în ascultare.

Apoi îi veni rîndul lui Pagliero să vorbească. Vorbea iute şi avea o voce ascuţită, care se ridica şi mai tare cînd gălăgia tulbura sau ameninţa numai şirul vorbelor sale. Pagliero vorbea purtîndu-şi privirea de la tovarăşi la activist, şi omul din Roma îl asculta fără să-l privească, serios, cu mîna înfiptă în marele ciuf de pe frunte.

— De-aici pleacă în fiecare dimineaţă cu trenul mai mult de-o mie de oameni spre Torino : zidari, muncitori, funcţionari. Se întorc seara tîrziu şi puţin le pasă de întruniri şi de secţie, nu ne pot da nici un fel de ajutor. Problema e : să discutăm cu ei. De ei depind voturile soţiilor, ale fiilor. Jumătate din oraş e în mîinile acestor oameni, care nu ştiu ori nu înţeleg acest lucru.

— Ar trebui să lucraţi în trenuri. Asta ar fi o iniţiativă bună, zise omul din Roma.

Ugo Braida surîse. Ştia ce e un tren muncitoresc de dimineaţă. Zidarii plecau înaintea lui chiar, în cursul anotimpului bun, cu acceleratul de patru. Mulţi muncitori veneau de la ţară, soseau la gară după o oră sau mai bine de bicicletă, de la Cervere, Pollenso, din tîrguşoare şi sătucuri pierdute. Şi toţi, de îndată ce-şi ocupau un loc în tren, îşi acopereau faţa cu batista ori şalul şi adormeau într-o clipă. Dormeau pînă la Monoalieri şi acolo, ca şi cum în toate capetele ar fi sunat un deşteptător, dădeau batistele şi şalurile la o parte, îşi desfăceau pacheţelele ca să mănînce cîte ceva, un colţ de pîine cu brînză sau pîine cu omletă, o înghiţitură de vin. Cei mai vîrstnici îşi aveau vinul în tivgi uscate, tinerii în sticle, butelii. Între timp trenul trecea Padul, livid încă la ceasul acela, şi intra în Torino prin Porta Nuova. O goană pe sub portice ca să prindă tramvaiul şi-apoi spre fabrică ori şantier.

— Nici controlorul nu trece prin trenurile astea, sfîrşi Ugo.

— Şi totuşi e o idee bună. Trebuie să ştii să te foloseşti de ea, repetă activistul.

— Dar toţi oamenii ăştia sînt comunişti. Vrei să nu fie comunist ori socialist unul care se scoală la patru dimineaţa ?

— Bravo, Ugo ! strigă un glas. Urmară rîsete, aplauze.

— La Torino ceilalţi muncitori nu ne văd cu ochi buni, continuă Ugo ; cred că, de vreme ce venim din provincie, avem mai puţine cheltuieli, mai puţine interese de apărat în fabrică. Ne reproşează că avem grădini, iepuri de casă. Nu mie, ci în general. Şi nici măcar nu greşesc cu totul în privinţa asta. De obicei muncitorilor care vin de la ţară puţin le pasă de sindicate, se înţeleg direct cu patronii. Mulţi au obţinut locul în fabrică prin recomandări, şi se ţin întotdeauna de-o parte. E un lucru ştiut.

— Vezi atunci cîte sînt de făcut în trenuri ? repetă activistul.

— De acord. Dar treaba asta ar trebui s-o facă un student, unul căruia nu-i e somn şi are vreme să treacă dintr-un compartiment în altul, surîse Ugo.

Vorbeau mai mult ei doi, ceilalţi îi ascultau în tăcere. Ugo Braida simţi că era pe cale să-şi asume toată responsabilitatea combaterii omului din Roma. Se uită la Pagliero, dar acesta îi răspunse clipind liniştit din ochi.

— Spune-i tot, vorbeşte, tu ştii să explici, îi spuse încet un tînăr atingîndu-l cu totul. Ugo îşi miji ochii spre el, dar nu-l recunoscu. Celălalt îşi sublinie sugestia făcîndu-i cu ochiul.

— Chiar dumneata, care înţelegi toate lucrurile astea, zise activistul, chiar dumneata ai putea începe să acţionezi în trenuri. În astea cincisprezece zile cîte-au mai rămas...

Ugo ridică un deget, clătinîndu-l încet. Cîţiva rîseră.

— Am şi pierdut un post aici în oraş. Nu-l mai pot risca şi pe cel din Torino : de ani de zile sînt

tot cu ochii pe mine. Dacă scot capul afară, mă concediază. Şi dacă mă concediază trebuie să mă duc la sapă.

Urmă un moment de tăcere. Pagliero îl privea pe omul din Roma, iar Ugo îl privea pe Pagliero şi pe omul din Roma. Ceilalţi aşteptau, scuturau scrumul din ţigări şi pipe. Zumzetul duminical suia din stradă.

— Iartă-mă, ai dreptate, mai zise Ugo, dar cred că mă înţelegi.

Activistul respiră adînc.

— Atunci, nu vrei ? zise în sfîrşit.

— Ei, asta-i, rîse Ugo. Nu că nu vreau, nu pot.

Ceilalţi îl priveau de jos în sus, fără să deschidă gura, nici Pagliero nu dădea semne c-ar vrea să se amestece în discuţie.

— N-aveţi de ce să vă uitaţi aşa la mine, făcu Ugo ridicînd puţintel glasul. Am ucis oameni în viaţa mea. Trei zile mi-au alergat nemţii pe urme. La cincisprezece ani tata îmi vorbea deja despre Rusia. N-aveţi de ce să vă uitaţi aşa la mine.

Pagliero întinse mîna într-un gest care voia să zică : pace.

— De acord, făcu apoi, n-o lua în nume de rău.

— N-o iau în nume de rău, spuse Ugo, dar tovarăşul a venit de la Roma ca să ne spună că sîntem în regres. Poate că are dreptate. Dar şi cei de la Roma sînt în regres. Ne-au pus să facem o grămadă de prostii, greve şi manifestaţii, ca să nu obţinem nimic. La Torino cei mai buni dintre noi au fost izgoniţi din fabrici fiindcă se descoperiseră în faţa patronilor. Pînă şi eu am fost o dată în grevă ca să nu fie concediat un tip oarecare, unul care furase nişte aramă, şi am făcut prost.

Din cauza acestei politici sîntem mai mult decît în regres.

— Acuma destul, Ugo. Trebuie să vorbim despre alegeri, zise Pagliero.

— Da, mormăi Ugo. Voiam doar să mă explic. Tu știi bine cum stau lucrurile.

— Bravo, îl înghionti tînărul. Bine le-ai mai spus-o.

Ugo îl privi și celălalt îi răspunse strîngîndu-și buzele într-un surîs. Activistul reîncepuse să vorbească.

Cînd ieșiră era dimineață plină de mult, oamenii se plimbau pe strada principală, iar cîteva grupuri stăteau în fața celor trei cafenele și a celor două cofetării din centru. Soarele tăia strada oblic, lăsînd un trotuar în umbră, tineri țărani admirau puștile și pistoalele din vitrina armurierului, însemnele partidelor se legănau de la un balcon la altul, gata decolorate, pînzele cu stemele pictate se încrețiseră pe la margini.

În curtea birtului „Tunul de aur", sub bolta de verdeață, reîncepură să vorbească.

— Organizați-vă cum trebuie, vineri, pentru cuvîntarea lui Togliatti de la Cuneo, zise activistul.

— Sincer vorbind, obiectă Pagliero, nu-mi place de loc că trebuie să pierd o zi de lucru. Cu tot ceea ce am de făcut...

Celălalt dădu din umeri.

— Cere ajutor de la Cuneo, făcu el iritat.

Pagliero tăcu, încuviințînd.

— Nu-ți purtam pică, înainte, interveni Ugo, dar, greșit sau drept, noi doi am luptat întotdeauna umăr la umăr, iar acum iată-ne un pic mai jos, pricepi ?

Activistul îi surîse fără să-l privească. Era obosit, fuma trăgînd fumul în piept, ca și cum fumul acesta tras adînc în piept, cu energie, i-ar fi putut fi de folos împotriva oboselii.

— Să vezi ce-i la Torino, continuă Ugo : Acolo sînt, într-adevăr, la pămînt.

Celălalt aproba în tăcere.

— Și știi ce vreau să-ți spun ? insistă Ugo : Avem ce-avem cu Roma și pentru că sîntem niște încăpățînați. Ar trebui să ne luăm însă de cei de la sindicate. Habar n-au ce muncă facem, iar cînd discută cu patronii fac niște mutre de ignoranți !

— Mi s-a spus, admise omul din Roma.

— Nu asta va opri comunismul, zise un bătrîn bătînd cu pumnul în masă. După mine pericolul e în muncitorii care nu mai știu să sufere. Motocicletă, cinema, și toți sînt așa. Noi, odinioară...

— Dar stai liniștit, îl întrerupse un altul.

De la masă, apărată de soare de umbra viței sălbatice, stufoase, se îndreptau spre activist glasuri, întrebări. Cineva voia să știe ce-i pe la Roma, altul cîte ceva despre un deputat, despre alegeri.

— Mie-mi place Di Vittorio, zise unul, roșu la față, zgîriat de brici. Nu-i unul din deputații ăia care umblă cu o mînă în buzunar, crezînd că-i cine știe ce de capul lui. Dacă nu-s oameni dintr-o bucată să nu se amestece cu noi.

— Nu vă lăsați vrăjiți de gazete, zicea altul cu mîini negre de tăbăcar. N-o să învingem în alegeri, și după mine nici nu-i neapărată nevoie să învingem. E de-ajuns s-avem voturi multe, pen-

tru ca guvernul să nu ne poată călca în picioare.

— Şi dacă totuşi învingem ? se încăpăţîna Battista.

Omul din Roma îl privea pe Pagliero cu ochii mijiţi de oboseală.

— Întotdeauna sînteţi aşa de agitaţi, pe-aici ? zise în sfîrşit.

Pagliero surîse, dar era încurcat.

— Adevărul e că nu i-am mai văzut niciodată ca în dimineaţa asta, răspunse, de obicei la secţie nici nu deschid gura, stau ca traşi în ţeapă. Poate că i-ai trezit dumneata...

Şi sfîrşi rîzînd, dar atent la privirea tovarăşului.

Omul din Roma nu răspunse. Acum fixa frunzele verzi ale umbrarului, nemişcate, opace în soare.

— Battista ! striga vocea vreunuia cu chef : zi-ne una de-ale tale !

Battista nu răspundea.

Cînd începură să bată larg clopotele de amiază, Ugo Braida se ridică. Rămăseseră puţini în jurul mesei, şi umbra de sub viţă era caldă şi prăfuită. Ugo strînse mîna omului din Roma, pe a lui Pagliero, salută cu un gest pe ceilalţi, apoi ieşi din grădină cu haina pe umeri.

CAPITOLUL AL ZECELEA

Duminica tata cobora din via lui şi venea să mănînce cu noi. Intrînd, rostea cîteva vorbe, privea în jur. Cu barba rasă părea mai puţin bătrîn.

Ochişorii lui vicleni se mişcau într-una, oprindu-se ici şi colo.

— Vrei o cafea ? îl întrebam.

— La ora asta ? În sfîrşit, fie...

Dar ştiam că ar fi băut-o cu plăcere.

Sta şi-l aştepta pe Ugo. Deşi nu se înţelegeau, fără un alt bărbat în casă bătrînul se simţea pierdut. Nu flecărea cu femeile, femeile nu contau pentru el. Cînd sosea Ugo se salutau, apoi glumeau pe seama bătrîneţii şi a tinereţii.

— Pune vinul la rece, îmi zicea Ugo, ca să-i facă plăcere.

Şi atunci eu băgam sticla într-o căldare plină de apă.

Tata privea podelele lucitoare, bucătăria în ordine. Îi plăcea, dar îl şi împiedica să se mişte în voie. Stătea jos, rigid, dînd doar din cap şi ascultîndu-l pe Ugo.

— Vino şi şezi, îi zicea apoi mamei, nu ştiu cum de poţi sta atîta în pat.

Ugo rîdea la orice cuvînt de al lui.

— Un ţăran — spunea tata uitîndu-se la mama cum se mişcă bătrînă şi prevăzătoare, cum îşi face patul înainte de a-şi părăsi cămăruţa — un ţăran, şi mai ales cînd e o vită bună de muncă aşa ca mine, n-ar trebui să se însoare niciodată cu o femeie gingaşă.

El era cel care începea întotdeauna să vorbească despre politică. Fie pentru a-i face plăcere lui Ugo, fie poate din curiozitate, pentru că, bătrîn cum era, se simţea mulţumit să audă cuvinte în jurul lui.

— Dacă şi de data asta îi votezi pe liberali faci o prostie dintre cele mai mari, zicea Ugo.

— Popi nu, liberali nu, monarhişti nu. Cine mai rămîne atunci ?

— Rămînem noi, rîdea Ugo.

— Mai întîi să aveţi şi voi un Giolitti [1] ! zicea bătrînul.

Dar Ugo nu pierdea prilejul.

— De data asta votul dumitale contează cît două, iar al meu numai unu. De ce ? Fiindcă vor să ne tragă pe sfoară, începea.

Şi-i explica mecanismul legii.

— Politică, comenta tata şi schimba vorba ; ne povestea despre vînzările de vii, despre ploile din trecut, despre un ţăran de seama lui mort singur ca un cîine.

— A plouat la Torino ? întreba după un timp.

Ugo nu-şi amintea şi trebuia să întrebe „cînd" ? Bătrînul dădea dezamăgit din cap.

Apoi ne aşezam la masă, tata şi mama de-o parte, Ugo şi cu mine de alta.

— Pari o cucoană, zicea tata mamei. Ea se ferea în lături, mulţumită.

— Ugo ţine două întruniri, la San Matteo şi la San Michele, ziceam.

Bătrînul îşi ridica nasul din farfurie, uimit.

— V-aţi făcut toţi profesori. Din copilul ăsta o să faceţi cel puţin un geometru.

— Un inginer, rîdeam.

— Vii să mă asculţi ? îl întreba Ugo.

[1] *Giolitti, Giovanni* (1842—1928), om politic italian, lider al partidului liberal, prim-ministru în mai multe rînduri şi cel mai de seamă exponent al parlamentarismului burghez italian ; în 1922, după instaurarea fascismului în Italia, s-a retras din viaţa politică.

— De la via mea la San Matteo sînt cinci kilometri, bombănea el.

A vorbi de distanţe, de deplasări care la vîrsta lui îi cereau eforturi, era pentru el prilej de întristare.

— Pe vremuri mergeam pe jos de-aici la Savigliano, pe timpul secerii, zicea.

Mînca şi bea zdravăn, iar cînd era tata chiar şi Ugo mînca şi bea mai mult. Părea că vrea să ţină piept forţei aceleia ţărăneşti care emana din bătrîn, îşi turna pahar după pahar, îşi umplea farfuria din nou. Îi vedeam ochii mereu mai strălucitori, mă amuza să-l văd aşa, dar tăceam ca să nu mă pomenesc mustrată.

— Nu bea prea mult, îi ziceam numai.

El întindea mîna ca să mă apuce de rochie şi să mă silească să şed. Mă urmărea cu ochii cînd mă sculam ca să iau sau să aduc vreo farfurie. Băuse deja prea mult.

— E greu să vorbeşti în public, răbufnea tata.

— Atunci, vii să mă asculţi ? repeta Ugo.

— Voi ! Voi aveţi timp berechet, mormăia celălalt.

După masă tata se ridica să plece. Trecea şi pe la birt înainte de-a se duce acasă. Nu se oprea să bea la noi. Bucătăria noastră nu-i amintea de birt.

— Ai terminat ? o întreba pe mama.

Cînd bătrînul venea duminica pe la noi, mama găsea întotdeauna că-i lipsea un nasture de la haină, ori că i se descususe vreun buzunar. După prînz i le cosea. Ea era cea care-l conducea, după ce termina cu cusutul, pînă la ieşire. Nu-şi spuneau nimic, nici măcar un salut din cînd în cînd,

dar ea rămînea rezemată de balustrada scărilor pînă ce-l vedea dispărînd.

— Fii cuminte, trebuia să-i spun lui Ugo, nu te mai ține după mine.

Rîdea, venea în bucătărie după mine, întindea mîna spre mine. Mama revenea.

— Fii cuminte, îi mai ziceam.

Mai întindea o dată mîna spre mine, apoi părăsea bucătăria, căci se ducea să se culce.

Capitolul al unsprezecelea

Duminica după-amiază o mai însoțeam o dată pe mama la biserică. Aveau loc serii de predici și novene cu călugări dominicani și tineri preoți sosiți din alte orașe. La sfîrșitul ceremoniilor se recita rozariul, un megafon îl transmitea în toată piața. Era un crescendo de sunete cînd umile, cînd poruncitoare, care făceau gol în jur, lumea la ferestre asculta în liniște, pînă cînd, la terminarea rozariului, scările bisericii se umpleau de femei care coborau încet, în înserare, în timp ce un glas la microfon mustra încă, răsunător, singuratic.

După-amiaza, eu și Ugo rămîneam singuri, ieșeam la plimbare. Duminica, Ugo, după ce dormise puțin, avea obrazul întinerit cu trei ani.

— Mai stăm puțin acasă, îmi zise, sper să vină Pagliero. Nici nu-mi vine să cred povestea aceea cu Antonietta.

Stam la fereastra bucătăriei, sub noi piața era goală, străbătută uneori de explozia glasurilor închise în biserică.

— Mi-o amintesc pe Antonietta cînd avea nouă ani, zise Ugo, purta o cămașă de-a lui tată-său, fără guler. Avea și-o rochie, dar mama ei i-o muia în apă în fiecare dimineață. Așa, în timp ce ea era la serviciu, putea fi sigură că Antonietta nu va fugi la joacă. Săraca Italie!

Nu-mi plăcu faptul că-i lua apărarea Antoniettei, pentru că nu-mi plăcea ca fetele fără cap să aibă sau nu dreptate.

— Tu-l cunoști bine pe Pagliero, zisei. E cu putință ca un băiat ca el...

— Eu cred că e așa cum trebuie, făcu Ugo; la partid lucrează, și încă o muncă înnebunitoare. Dar cu femeile e altă poveste.

Mă privea serios.

— Nu reușești să afli niciodată dac-a izbutit să intre sau nu în legătură cu vreo fată, continuă: Dacă-l întreabă cineva dac-a reușit să facă ceva, își ia mutra aceea a lui vicleană, încît poți crede c-a făcut totul ori nimic.

— E cam plin de sine.

— Dar e un tovarăș bun.

Pagliero nu veni. Îl așteptarăm pînă la cinci, și pe Ugo îl cuprinse nemulțumirea.

— Ei, să ieșim, zise în sfîrșit.

Aveam înaintea noastră două ore, pe mama trebuia s-o aștept în fața bisericii la șapte.

Ieșirăm, orașul era pustiu, străzile din centru apăreau albe în soare, și piața cea mare ce ducea spre gară era liniștită. Era o căldură de miez de vară și aerul mirosea a fîn.

5-3149

Ne aşezarăm la cafenea, pe banca de lemn pe care patronul o trăsese pînă în mijlocul trotuarului. Erau o mulţime de umbrele mari, şi măsuţele stăteau în umbra lor caldă.

— Nu te mai gîndi la Pagliero, ai să vezi că totul o să se aranjeze, zisei.

Luasem o bere şi o îngheţată, şi eu adunam stropii de îngheţată cu un biscuit. Celelalte mese erau goale, cu un văl de praf pe suprafaţa de metal. Patronul cafenelei şedea lîngă perdeaua de fire metalice în pragul localului şi privea în piaţa pustie unde vîntul ridica din cînd în cînd în soare vîrtejuri minuscule de praf. Încet, dintr-o stradă din fundul pieţei, apăru cisterna-stropitoare a oraşului, o rablă vopsită în verde care azvîrli stropi lucitori în soare.

— Dacă aş fi avut motocicletă am fi putut face un tur, zise Ugo.

— Dacă lucrurile merg bine, cu copilul şi toate celelalte, primăvara viitoare o să ne putem lua una, zisei.

Avu un gest de oboseală.

— Cum se schimbă omul, făcu apoi, anul trecut mi s-a părut un gest grozav să nu cumpăr motocicletă ci enciclopedia, acum cred însă c-am fost pur şi simplu un prost.

— Nu eşti mulţumit de enciclopedie ?

— De ce citesc, de ce vreau să ştiu mai multe, suspină. E important s-o studiezi, dar trebuie să ai timp pentru asta. Şi trebuie să fii tînăr. Sînt bărbat acuma, nu mai sînt tînăr. Abia acum îmi dau seama de asta, cînd aşteptăm un copil.

Nu ştiui ce să-i răspund. Îl vedeam serios, liniştit, în atitudinea aceea plictisită, aşa cum stătea

pe scaunul cafenelei. Era o duminică goală, nu puteam face nimic pentru el, nici măcar să vorbesc.

— Pe copil îl vom da la învăţătură, zisei.

Dar despre asta mai vorbisem, nu ne trezea interesul în clipele acelea.

— Îţi pare rău că n-ai învăţat ? Nu mi-ai mai spus-o niciodată.

Mă privi, apoi rîse.

— De unde să ştiu ? Dac-aş fi studiat n-aş fi cel de acum, aş fi un altul.

Rămăsei tăcută. Nu-mi plăcea să-l văd trist, nici măcar resemnat, cu aerul acela de leneşă rezistenţă în faţa lumii. Un aer asemănător văzusem, ani de-a rîndul, întipărit pe faţa tatălui meu. Îmi făcea rău să-l văd pe Ugo semănînd cu tata.

— Nu mai sînt nici măcar ca odinioară, mai zise el ; altădată aveam mai multe speranţe. Apoi lucrurile s-au schimbat. Dacă lucrurile se schimbă atunci şi oamenii sînt constrînşi să se schimbe.

— Dar pe mine mă mai iubeşti, nu ?

Rîse, vesel.

— Ce amestec ai tu aici ? zise. Dădea din cap ca să rîdă de mine. Eu îţi vorbesc de politică şi tu mă întrebi dacă te mai iubesc. Sigur că te iubesc, dar viaţa asta o credeam altfel, cu ani în urmă.

Îl privii aşteptînd să continue, dar el nu mai spuse nimic.

Cisterna-stropitoare a oraşului trecuse împrăştiind apă peste praful pieţei, mirosul de apă venise pînă la noi ca un val. Patronul cafenelei ştersese cu o cîrpă suprafeţele metalice ale măsuţelor care acum străluceau în soare.

— Nu ştiu ce-aş da să fac rost de bani pentru a vedea Rusia şi America, zise Ugo deodată. Mi-ar plăcea să fiu o muscă, să umblu şi să văd.

Faptul că ne aflam în cafenea mă împiedica să-i răspund. Poate, dacă am fi fost în bucătăria noastră, sau la plimbare aş fi ştiut să-i spun ceva, dar la masa aceea mă simţeam încurcată, cu toate că eram singuri în piaţa pustie.

— Dar ce fac oamenii ? reluă Ugo protestînd. Stau în casă şi se îndoapă cu dulciuri. Ce duminici : nimeni n-are poftă de nimic. Se gîndesc numai să-şi umple pîntecul.

— Lumea-i mulţumită aşa. Seara merg la cinematograf, şi gata duminica ! zisei.

— Mie cinematograful îmi trezeşte dorinţa de-a vedea pămîntul, în afară de faptul că mă şi distrează, zise el întunecat la faţă.

Umbrele serii se lungeau, în sfîrşit veniră să se aşeze la cafenea cîţiva ofiţeri de grăniceri de munte, funcţionari cu soţiile şi copiii, cîte un negustor. Mîncau îngheţată, îşi certau copiii care nu şedeau cuminţi pe scaune, se uitau la cei ce se plimbă.

Treceau acum fete cu fuste umflate, de vară, tineri în grupuri, negustori ce răspundeau la saluturi surîzînd şi înclinîndu-se. Oamenii pe care îi văzusem în timpul săptămînii pe bicicletă sau cu un şorţ în dosul tejghelei vreunei prăvălii, sau în salopetă ori cămăşi de pînză kaki, erau acum bine îmbrăcaţi, pieptănaţi, salutau politicoşi.

Trecură doi soldaţi, doi grăniceri de munte, unul ţinea mîinile în buzunar şi se uita în sus. Un ofiţer se ridică de la masa lui din cafenea şi i se postă dinainte. Cei doi grăniceri, surprinşi, încremeniră, salutară stingheriţi. Ofiţerul ţipă la cel ce ţinuse mîinile în buzunar, îl puse să-şi spună numele cu voce tare, şi îi cercetă nasturii, capela.

Mă uitai la Ugo. Avea faţa întunecată, clătina din cap cu o mişcare lentă, ironică, de provocare, ochii lui urmăriră plini de furie pe ofiţerul care se reîntorsese la masă, satisfăcut.

— Ugo, şoptii speriată.

— Iar încep, făcu el, şi-l privea pe ofiţer, un chip şters de băiat stupid, ce vădea, sub viziera chipiului său nou, că e mulţumit de lume şi de sine.

— Ugo, şoptii.

— Da, da, îmi spuse, ca să mă liniştească. Dar îl privea încă pe ofiţer, ca şi cum ar fi dorit să fie observat, atacat.

— Dă-mi o sută de lire, făcu apoi, vreau să cumpăr două prăjituri pentru mama ta.

Intră în prăvălie.

În amurg piaţa devenea albastră, iar argintul şi smalţul minusculelor pietricele se stingeau în praf. Plimbarea era în toi, după puţine minute lumea avea să se rărească, se apropia ora cinei.

Pornirăm spre casă.

— Lumea m-a dezgustat, zise. Toţi sînt mulţumiţi, îi votează pe popi.

— Fii atent, îi zisei.

— Uite, vezi că am dreptate ? Acuma trebuie să mai vorbesc şi cu fereală, ca iscoadele.

Privea drept înaintea lui, de parc-ar fi fost jignit.

— Cu cinci ani în urmă, numai cu cinci ani, zise, de-aş fi putut ţine o întrunire n-aş mai fi

dormit o săptămînă. Acum, vrei să-ţi spun ceva? Mi-e teamă.

— N-aş îndrăzni să vorbesc în public pentru tot aurul din lume, zisei.

— Nu pentru asta, rîse el, ci pentru că nu mai am încredere.

— Azi nu-ţi place nimic, eşti negru ca un lup, protestai. Izbucni în rîs, amuzat, mă bătu pe umăr. Şi totul din cauza lui Pagliero şi a Antoniettei, ăştia doi mi-au stricat tot cheful.

Continuă să rîdă, dar nu mai spuse nimic. O apucarăm pe strada ce ducea în piaţa primăriei. Biserica se făcuse cenuşie în umbra serii, cîţiva grăniceri urcau încet trotuarul spre restaurante.

— Aştept aici, îi zisei oprindu-mă în faţa bisericii.

— Grăbiţi-vă, făcu el, şi o luă spre casă. Îl văzui urcînd încet, cu mîinile la spate ca un bătrîn, şi-mi păru rău că nu fusesem să ne plimbăm în afara oraşului.

CAPITOLUL AL DOISPREZECELEA

Cînd Ugo era nervos nici eu nu puteam să mai umblu prin casă calmă. Totul mă necăjea, bucătăria strîmtă, mama mea dincolo. Se întîmpla atît de rar ca Ugo să nu fie calm şi sigur de mişcările sale încît, de îndată ce-l descopeream altfel decît de obicei, mă simţeam pierdută ca un copil. Atunci mi-era frică să mă gîndesc la copilul ce-l purtam în mine, iar viitorul mi se părea sumbru.

Ugo plecase cu bicicleta în căutarea lui Pagliero şi eu eram tristă. Nu mi-era somn, rezemată de

pervazul ferestrei priveam piaţa ce se deschidea tainică în rarele cercuri ale felinarelor. Pietrele luceau ca spălate în lumina galbenă. Mă uitam la femeile ce ieşeau din biserică, după binecuvîntare. Pe trepte îşi scoteau de pe cap vălul negru, îl împătureau, îl puneau în genţi sau subsuoară. Bătrînele aveau rochii de mătase neagră, cîte o fată era încălţată cu pantofi cu toc înalt de bal.

Gîndul că Ugo rătăcea pe străzi, sau se certa poate cu Pagliero, nu-mi dădea pace.

Ştiam că el, orice ar fi, n-ar fi putut trăi fără tovarăşii lui, fără să se intereseze de noutăţile din ziare, de întîmplările din oraş, din provincia lui, sau din lume. Ştiam că nu s-ar fi putut mulţumi să fie redus la un simplu om care munceşte, cu gîndul doar la bani şi la motocicletă, cu scurte îngrijorări în ceea ce priveşte familia.

Viaţa lui fusese alta mai înainte, în timpul războiului, şi tot aşa era şi acum. Nu era în stare să se prefacă niciodată şi nici mulţumi doar să mănînce, să se ducă seara la local, să se gîndească la prînzul anual cu cei din contingentul lui.

La cafenea îl văzusem obosit, dezamăgit de toate. Şi totuşi n-ar fi putut să trăiască fără să se gîndească la nimic, fără să ţină legătura cu marile evenimente ale vieţii sau cu tovarăşii lui. Pagliero şi Antonietta îl întristaseră, şi asta Ugo n-o admitea din partea tovarăşilor săi.

Erau oameni cu care nu ştiuse niciodată să intre în vorbă. Cu tata, de pildă: erau nevoiţi să vorbească de lucruri de nimic pentru a evita cuvintele mari, care i-ar fi despărţit şi împins unul împotriva celuilalt.

Cu Pagliero şi ceilalţi, la un moment dat, fără a fi nevoie de vreun impuls, putea să înceapă vorba deschis.

— Totuşi Garibaldi, ce om... putea zice Ugo pe neaşteptate.

Şi atunci începeau să vorbească, rîzînd ori lamentîndu-se ori chiar certîndu-se, dar pe un fond de idei care aparţinea lui Ugo ca şi celorlalţi, pe care Ugo şi ceilalţi se mişcau fără teama de a fi contrazişi ori luaţi în rîs ori trataţi de sus.

— Anul ăsta, cu prilejul serbărilor, va trebui să organizăm măcar un concurs de popice, ar fi putut spune poate Pagliero.

— O mîncare de ardei, ar fi sugerat Ugo. O mîncare de ardei, cu sos de roşii, pusă la dispoziţia publicului în piaţa oraşului, ar atrage lume şi din alte sate. Mai ales tineri. Uită-te la cei din Alba : cu trufele lor atrag oameni din Milano, din Elveţia.

— Ar costa cam scump, ar fi obiectat Pagliero.

— Da de unde : să facem socoteala : trei chintale de ardei, poate cinci...

Şi iată c-ar fi început să discute, gîndindu-se la serbările din septembrie [1], care n-ar mai fi trebuit să aibă loc într-o poiană umedă, departe de oraş, cu două lampioane nenorocite şi un steag roşu decolorat de ani, ci pe stadion sau, şi mai bine chiar, în piaţă.

[1] Referire la serbările care au loc anual în luna septembrie cu prilejul aşa-numitei „Mese della stampa" (Luna presei) ; în cadrul acestei „luni" are loc şi „Festa dell'Unità" (Serbarea ziarului L'Unità) care a fost organizată pentru prima oară în 1945. Serbările au loc în peste zece mii de localităţi din Italia.

— Primăria n-o să ne lase niciodată s-o facem în piaţă.

Şi atunci iată un alt subiect de discuţie.

Asta-i ţine uniţi pe Ugo şi pe ceilalţi, în pofida oboselii, deziluziilor, în pofida grijilor ce şi le fac în legătură cu munca, în pofida faptului că era preocupat de copil şi de mine.

Cum ar fi putut trăi fără toate astea, ori fără să mai poată crede în toate astea ?

Eram puţini în oraş şi de cînd murise bătrînul farmacist care fusese, pentru Ugo şi pentru ceilalţi, mai mult decît un exemplu, nu mai primisem nici un ajutor din partea intelectualilor.

— Intelectualii nu servesc la nimic, zicea mereu Battista, cei care învaţă carte, în Italia, sînt întotdeauna de partea popilor.

— Nu-i adevărat, adu-ţi aminte de farmacist, îi răspundea Ugo.

— În locul unuia ca el sînt o mie alţii la popi, i-o întorcea Battista.

Cînd începeau să vorbească despre farmacistul Cordero fiecare îşi scotea din tolbă amintirile, întîmplări serioase sau hazlii. Fusese un om care nu-i împovărase niciodată cu predici.

— Revoluţionarii se fac singuri, fusese vorba lui.

Şi-şi mişca încet ochii rotunzi dincolo de ochelarii înrămaţi în fier şi avea un tic în colţul gurii care-i ridica buzele ca într-un surîs neaşteptat, mişcîndu-i nasul, obrazul.

După ce cobora obloanele farmaciei, se ducea la cafenea. Pas după pas, oprindu-se ca să stea de vorbă cu stolul de tineri care-l înconjura, spunea

lucruri extraordinare. În străvechea lui mantăluţă, sta nemişcat privindu-i pe tinerii din jur, vorbea cu voce scăzută, şi scotea mereu chibrite ca să-şi aprindă ţigara de foi. Oricînd se putea rîde în tovărăşia lui, iar Ugo îmi povestise şi mie cîteva din poveştile acelea.

Farmacistul recita sonetele romagnole ale lui Stecchetti [1], de exemplu, le traducea, îi făcea pe tineri să izbucnească în hohote nebune de rîs. Între timp, încet-încet, se apropiau de cafenea.

— „În ceea ce mă priveşte eu zic să nu-ţi pese, în schimb ziarele zic să cugeţi, să observi şi să te rogi", traducea Cordero.

Sau povestea despre Petrolini [2].

— Atunci se puteau face asemenea lucruri, zicea, Petrolini lua în rîs cărţile menite să bage, cît ai bate din palme, ştiinţa în capetele oamenilor. Cărţi simple, dar mai cinstite ca unele de-acum şi cel puţin bine intenţionate. Petrolini le refăcea versul, după placul lui.

Dar farmacistul orienta toate povestirile astea spre imaginea unei Italii care-l uimea pe Ugo şi pe ceilalţi, şi care mă uimea şi pe mine cînd mi le repovestea Ugo.

— Italia nu era bigotă ca acum. Trebuia să apară însă fascismul şi marii industriaşi ca s-o dea gata.

[1] *Stecchetti, Lorenzo,* pseudonimul lui *Olindo Guerrini* (1845—1916), poet liric, autor de versuri satirice anticlericale şi antiburgheze; a excelat, de asemenea, în poezia dialectală.

[2] *Petrolini, Ettore,* poet modernist contemporan.

Terminaseră cu rîsul şi tinerii deveniseră atenţi şi serioşi.

— Şi să nu credeţi c-aţi scăpat. Fascism, de diverse culori, veţi mai avea pentru încă douăzeci de ani. Iar mari industriaşi, pentru încă cincizeci de ani, îi avertiza Cordero.

— Nu exageraţi, doctore, îi zicea vreunul.

Războiul se sfîrşise, în acele zile, regiunea era plină de băieţi cu batista la gît, cu cizme dăruite partizanilor de către fabricanţii de piele, de baluri în grădina publică şi de speranţe.

— O să vedeţi, o să vedeţi, zicea bătrînul.

Mai stăteau încă pe trotuar, deşi localul era la doi paşi. Lîngă picioarele farmacistului era o aureolă de chibrituri.

— În zece ani o să conducem lumea, zicea cîte unul.

Farmacistul surîdea cu ticul lui.

— Dacă în zece ani o să mai aveţi primăria aceea, şi întindea un braţ în noapte, asta o să însemne că lucrurile încep să meargă bine.

În cafenea, apoi, dinaintea paharelor, reîncepea cu tonul lui obişnuit să ne povestească despre Torino, despre „Maffei", despre „Meridiana", despre Lidia Johnson, despre Dolly Sisters care trecuseră prin Torino cu principele de Walles şi-i trăseseră pe sfoară pe toţi tinereii făcîndu-i să cheltuiască o mulţime de bani pe flori, ciocolată, banchete, blănuri, iar seara refuzau să meargă cu ei pentru că acele Dolly Sisters nu puteau să se despartă niciodată, nici pe scenă şi nici în viaţă.

Amesteca încet cărţile de taroc şi vorbea tot timpul.

Despre liceul din Caramagnola, unde-i fusese coleg de bancă Dino Campana [1].

— Un poet, ne explica el, la şcoală însă nu vorbea niciodată. Era un tip trist. „Ascultă : lumina în amurg se micşorează. Şi dulce-i întunericul pentru sufletele neliniştite..."

— Şi ce vrea să spună cu asta ? Ascultaţi : poeţii ar trebui ucişi cu toţii, zicea Pagliero.

— Cum ?

— Bineînţeles, insista roşind Pagliero, la ce folosesc ? Povestesc verzi şi uscate, taie piroane.

Cordero dădea din cap. Ceilalţi rîdeau. Pagliero, roşu la faţă, se uita la prieteni cerînd ajutor.

— Nu-i aşa ? mai zicea el ; într-o societate socialistă la ce-ar fi buni poeţii ?

Ceilalţi aşteptau răspunsul lui Cordero. Cordero amesteca atent cărţile, cu surîsul ticului său. Ceilalţi aşteptau, dar el nu vorbea.

— Sînteţi foarte tineri, zicea doar.

— Tineri, sigur că da, prindea curaj Pagliero. Dar era încurcat, şi nici ceilalţi, tăcuţi, nu ştiau cum să mai lege firul vorbii.

— Doctore, exclama în sfîrşit unul din bătrînii aşezaţi în jurul mesei în aşteptarea partidei de taroc : Ai terminat predica ?

— Hai, se scutura atunci Cordero : Ce faceţi voi aici la vîrsta voastră ? Duceţi-vă la dans.

[1] *Dino Campana* (1885—1932), poet liric italian, autor al cunoscutei culegeri „Canti orfici" (1914).

— Doctore, venim să te luăm la miezul nopţii.

Ugo, Pagliero şi ceilalţi ieşeau, era bal în parc, orchestra cînta „Pulbere de stele", încheind serata cu un cîntec revoluţionar. Era cinematograf, cu filme americane.

— Să-i lăsăm în pace pe americani, filme, ce-i drept, ştiu să facă, zicea cîte unul.

— De-ar mai rula o dată „Serenadă la Vallechiara" ! Ăla film, răspundea un altul.

Şi porneau spre parc, unde soseau din toate colţurile provinciei maşini de partizani ; aveau cizme noi de piele, batiste la gît şi feţe proaspete.

Cordero a murit la Torino, puţin după aceea. Şi, după moartea lui, serile în oraş i se părură tare lungi lui Ugo. Avocaţii, profesorii erau cu toţii de partea preoţilor sau, din teama de-a ieşi în evidenţă şi din interes, nu ieşeau cu nici un preţ din carapacea lor. Chipurile lor, în cafenele, erau ironice, distrate, respingeau cuvintele.

Dar şi asta-i ţinea uniţi pe Ugo şi pe tovarăşii lui, singurătatea aceasta masivă, opacă, ce te duce uneori la disperare, iar alteori, în rarele zile bune, îţi făcea chiar bine cînd se putea citi, prietenă, în privirile celor ce erau ca noi.

Gîndindu-mă la lucrurile astea îmi dădeam seama că ar fi trebuit să-l încurajez pe Ugo, nu să-l las pradă gîndurilor lui triste.

Puţin cîte puţin mă liniştii. Era răcoare, închisei fereastra şi mă culcai fără să-mi fie somn. Clopotele orologiilor începură să bată miezul nopţii şi Ugo nu se întorsese încă.

CAPITOLUL AL TREISPREZECELEA

Ugo se întîlni cu Pagliero şi cu Battista care se întorceau cu bicicletele pe drumul dinspre Pocapaglia. Era întuneric, se recunoscură abia după ce se depăşiseră.

Ugo îi strigă, şi ceilalţi frînară. Battista băuse pesemne puţin, avea glasul răguşit. Faţa lui bătrînă, lucioasă şi brăzdată, strălucea în întuneric.

— Ce seară, zise ; a fost o întrunire măreaţă. Să tot fi fost vreo sută de ţărani.

Pagliero surîse satisfăcut.

— Vino, făcu Ugo, am de vorbit ceva cu tine.

— Bodega lui Fej e încă deschisă, propuse Battista, să mergem.

Întoarseră bicicletele şi o luară înapoi prin întuneric. Noaptea era rece, drumul, plin de praf, se mlădia între case tăcute, ferecate. Viile apăreau dincolo de drum cu şirurile de butuci alb-albăstrii de sulf. La o curbă pata albă a drumului dispărea, rătăcindu-se spre stînga, iar ei trei, pe biciclete, deviară pe o pantă uşoară la dreapta, confundîndu-se cu umbrele unei clădiri. O ocoliră, curtea din spatele casei da spre vale şi era luminată, cîţiva ţărani jucau popice într-un fel de pieţişoară în care abia ajungeau halourile celor cîteva felinare.

— Să stăm afară, zise Battista.

Rezemară bicicletele de zid şi se aşezară la o masă în umbra salcîmilor.

Battista bătu din palme şi veni o femeie grasă, cu ochi nemulţumiţi. Rămase în picioare lîngă masă, aşteptînd.

— Un litru, făcu Battista.

— Atunci şi puţină pîine şi nişte peşte, zise Pagliero, resemnat.

— Am nevoie de somn, bombăni el după ce plecă femeia.

— A fost o seară nemaipomenită, încercă să reînceapă Battista, dar Pagliero îşi lăsase capul în palme. Ugo privea serios în jur, fără să-l ia în seamă. Bătrînul tăcu, femeia aduse vinul, pîinea, o farfurioară cu peşti în ulei. Ţăranii care jucau popice strigau tare de dincolo de salcîmi.

— Azi-dimineaţă a venit la noi Antonietta, zise Ugo cu mare greutate.

Pagliero îşi ridică ochii spre el, îl privi, surîse.

— E o proastă, zise.

— De ce ? făcu Ugo, bănuitor.

— E o proastă ; să nu creadă că, dacă merge să se plîngă în dreapta şi-n stînga, lucrurile-or să se schimbe.

Ugo se simţi jignit.

— Totuşi tu ai adus-o în starea în care se află.

Celălalt avu un gest vag. Îşi trecea mîna peste faţa obosită, îl privea pe Battista şi privindu-l rîdea. Din privirea aceea a lor se subînţelegea satisfacţia pentru faptul că le reuşise întrunirea, era o privire care-l excludea pe Ugo. În lumina slabă de sub frunze, faţa lui Pagliero era cenuşie. Din pieţişoară veneau loviturile seci ale popicelor, pasul precipitat al celui ce aruncase bila şi care urmărea de la linia aruncării, alergînd, bila în zbor.

— Nu-i ca Ester a ta, zise în sfîrşit Pagliero, dacă ar fi ca Ester aş lua-o de nevastă numaide-

cît, ca să știi. Dar e proastă, cu un cinema o dai gata.

— Trebuia s-o știi mai dinainte.

Luaseră pîinea, o tăiaseră, puseseră peștii înăuntru, scurgînd pe miez cele cîteva picături de ulei, și-apoi o strînseseră bine, așa ca să adere perfect și să nu lase ca peștele să iasă tot la prima îmbucătură.

— Așteaptă un copil, și-atunci treaba se schimbă, reluă Ugo ; rău ai făcut c-ai glumit cu lucrurile astea.

Pagliero nu răspunse. Mesteca și după ce mușca din nou, rămînea uitîndu-se fix la restul de pîine din mînă, ca străin de toate.

— Nu vreau să mă amestec, zise Battista ; dar ceilalți doi nu-i răspunseră.

— Un copil nu-i o jucărie.

— N-o să fiu cel dintîi care dă înapoi în ultima clipă, încercă să surîdă Pagliero.

Ugo clătină din cap. Era mînios, dar nu vru să ridice glasul.

— Trăiască socialismul, zise calm ; era mai bine pentru ea să fi avut de-a face cu un băiat de bani gata.

Pagliero termină de mestecat, apoi întinse mîna anticipînd vorbele.

— Caută să mă înțelegi, zise ; poate a fost și cu alții. Cine-mi poate jura că nu ?

Nici unul nu mai spuse nimic pentru o clipă. Se auzeau loviturile popicelor, glasurile țăranilor, orăcăitul broaștelor de-a lungul colinelor. Femeia de la bodegă traversă curtea cu o sticlă în mînă, turnă jucătorilor, reveni.

— Tocmai pentru că ești un tovarăș trebuie să recunoști copilul și nu să faci pe avocatul. Și dacă nu vrei, să nu vii să-mi mai vorbești despre socialism și despre revoluții, făcu Ugo.

— Dar astea-s treburile mele personale. Fiecare are dreptul să-și aibă problemele lui, protestă Pagliero.

— Nicidecum, se înfierbîntă Ugo ; porcăriile unui tovarăș nu sînt niciodată probleme personale.

— Să bem în liniște, nu vă certați, se amestecă Battista. Ridicase sticla și o ținea pe jumătate aplecată spre pahare. Pagliero îl acoperi pe al său cu mîna.

— Sînt obosit, zise.

Dar abia luă palma de pe pahar și Battista îi și turnă vinul.

— Doar o picătură, făcu scuzîndu-se. Apoi ridică sticla în lumina lămpii. Era goală.

— Ceea ce spui tu e poate just, dar nu în Italia, reluă atunci Pagliero ; aici, dacă-ți iei o femeie, e a ta ! Dacă greșești, e tot a ta. Nu-i ușor să te-nsori. Dacă...

— Nu face morală, îl întrerupse Ugo. Aici vorbim de tine și de Antonietta. Ori ești un tovarăș, ori nu ești. În chestia asta nu-i nevoie de multe cuvinte. Dacă ești un tovarăș s-o iei pe Antonietta de nevastă și basta.

— Văzut din afară totul e ușor, mormăi Pagliero ; și-apoi sînt obosit. Azi am avut trei întruniri. Un om ține trei întruniri, muncește ca un negru și-apoi găsește pe cineva care-i cere să se însoare.

Încercă să rîdă, întinse o mînă ca să-l bată pe Ugo pe umăr, dar acesta rămăsese serios, liniştit, privindu-l fix.

— Ce-i ? întrebă atunci.

Ugo nu-şi plecă ochii, avu doar o grimasă, dădu din umeri.

— Ce-i ? întrebă încă o dată Pagliero.

Ugo se uita acum în pahar.

— Nimic, răspunse.

Celălalt nu mai vorbi. Se lăsă pe speteaza scaunului cu o mişcare obosită.

— Tu, mai zise încet Ugo, tu care ar trebui să dai exemplu.

Celălalt rîse, mînios.

— Sigur, ca să dau exemplu trebuie să mă însor cu o femeie care nu mi se potriveşte.

Ugo dădea din cap, se uita în pahar, înnegurat.

— Dar i-ai făcut un copil.

— Bine, îţi jur c-o să mai vorbim despre asta. Auzi, Ugo : ţi-o jur. Doar n-o să hotărîm totul acum, în noaptea asta !

Battista bătu din palme, chemînd-o pe femeia care-i servise.

Plătiră şi urcară pînă ajunseră la drum. Pedalînd unul lîngă altul, în linişte, ajunseră în oraş.

— Noapte bună, făcu Pagliero fără să se oprească şi se depărtă de răscrucea unde ştia că Ugo şi Battista o vor lua la dreapta.

— E obosit, zise Battista. Munca de partid te bagă-n oftică.

Ugo nu răspunse. Coborîseră de pe biciclete şi le împingeau cu mîna pe ghidon de-a lungul urcuşului din faţa primăriei. Statuia lui Cottolengo era neagră şi lucioasă în noapte. Se opriră o clipă în faţa uşii principale a casei în care locuia Ugo.

Un mic grup de tineri cu rotocoale de manifeste sub braţ şi căldăruşe cu pap, care se legănau pe cadrul bicicletelor năvăli, nebuneşte, dintr-o străduţă şi, în tăcere, porni în viteză prin piaţă spre centrul oraşului.

— Îl ţin minte pe tatăl Antoniettei, eram amîndoi tăbăcari, zicea Battista, a murit înainte de-a ieşi la pensie...

Ugo căsca, obosit, iritat.

— Aşa-i viaţa. Tu nu te-ai resemnat încă, zise Battista.

Ugo ridică privirea spre el.

— Dar tu ? Tu care vorbeşti mereu despre revoluţii. Tu te-ai resemnat ? Vorbeşti despre revoluţii numai aşa, ca să te afli în treabă ?

Celălalt făcu un gest solemn cu mîna, ca şi cum ar fi vrut să se apere de asemenea cuvinte, prea tari.

— Ai să vezi c-are să recunoască copilul. Pagliero e băiat bun, zise în sfîrşit.

Ugo dădu din umeri.

— Puţin îmi pasă, zise, dacă-l va recunoaşte ori nu. În seara asta ne-a arătat limpede de tot ce fel de tovarăş e.

— Dar ce-ai vrea ? surîse bătrînul. Să se schimbe lumea ? Important e să se schimbe istoria cu bogaţii şi cu săracii. Apoi fiecare o să se aranjeze singur.

Ugo îi întoarse spatele, băgă cheia în broască.

— Aşteaptă o clipă, zise atunci Battista. Vroiam să-ţi spun ceva. Eu, la ora asta, sînt întot-

deauna afumat. De cînd mi-a murit nevasta beau mai mult. Ei nu-i plăcea de loc asta.

Ugo se opri iar să-l asculte.

— Fii cuminte, îl linişti.

— Ştii ce-aş vrea să ştiu ? mai zise Battista. Dacă la ora asta, în vreun orăşel din Rusia, nu mai mare decît ăsta al nostru, sînt oameni ca mine. Văduvi bătrîni care au băut un pahar mai mult decît trebuie.

Îl privea pe Ugo atent, cu ochii larg deschişi în aşteptarea unui răspuns. Apoi Ugo îşi ridică fruntea, pregătindu-se să-i răspundă.

Dar Battista se gîndea acum la altceva.

— Tu crezi în Dumnezeu ?

Ugo dădu din umeri.

— Eu n-am nimic cu preoţii, reluă bătrînul. Pentru mine, a vorbi urît despre preoţi nu-i cine ştie ce politică. Nu mai am nimic nici cu fasciştii. Numai cu bogaţii am eu ce am. Numai asta ar trebui să fie politica noastră. Să luăm banii de la bogaţi. Ceilalţi sînt ca şi noi.

Ugo surîse.

— Cînd vedeam pe vreunul cu fascii pe guler îmi venea fierea în gură, zise încet.

— Acum a trecut, suspină Battista.

Ugo îşi redresă bicicleta.

— Sînt zile cînd îmi dau seama că nu mai înţeleg nimic din ceea ce-i pe lume. Cu toată politica asta, cu toate discuţiile. Şi între timp viaţa fuge.

Împinse cu umărul uşa grea a intrării.

— Ce-ai să faci în concediu, anul ăsta ? încercă să-l mai reţină Battista.

— Un copil, rîse Ugo. Ăsta-i concediul meu.

Celălalt îl privi cum intră şi aşteptă pînă ce văzu uşa cea mare închizîndu-se.

CAPITOLUL AL PATRUSPREZECELEA

Îl simţii strecurîndu-se în pat cu grijă, să nu mă trezească. Dar eram trează şi răspunsei mîinii lui ce mă căuta sub cearşaf. Cînd venea în pat încerca întotdeauna să mă atingă, aproape de fiecare dată mă trezeam, îl simţeam că s-a culcat şi atunci puteam să mă întorc pe partea cealaltă şi să readorm în pace.

Îmi mîngîia mîna fără să vorbească.

— Dormi, e tîrziu, îi zisei de pe pernă.

Nu răspunse. După un timp îl simţii bîjbîind şi înţelesei că-şi răsucea o ţigară. Sfîrîitul chibritului mă făcu să mă mai întorc o dată pe pernă.

— Dacă te întinzi adormi într-o clipă, îi zisei.

Dar şi mie îmi pierise somnul. Privii în jur, în penumbra camerei. Prin crăpăturile jaluzelelor intrau fire de lumină

— Ţi-e sete ? mă întrebă.

Se ridică să-mi aducă un pahar de apă. Fără să aprindă lumina se aplecă peste pat şi-mi întinse paharul. Nu vrui să-l întreb nimic despre Pagliero, deşi eram curioasă.

— Culcă-te, dormi, zisei.

Mă ascultă în linişte.

— Şi mîine e iar luni, suspinai.

Știam în ce stare aveam să mă scol a doua zi. Resemnată în fața celorlalte zile pe care trebuia să le petrec singură, și de aceea mult mai sensibilă la slăbiciunea mea de acum. Mă încălzeam numai cînd, pe neașteptate, în mintea mea se închega gîndul la ziua de miercuri în care urma să țină Ugo întrunirea. Îmi imaginam cum are să fie și-mi bătea inima, continuam să mă minunez că Ugo nu-mi vorbea despre asta.

— Miercuri dimineața trebuie să pleci îmbrăcat în costumul gri, zisei, altfel n-o să ai timp să te schimbi și să ajungi la timp la San Matteo.

Vîrful aprins al țigării pe care și-o sucise singur devenea, în întuneric, un con roșiatic scăpărînd scîntei. Ugo era atent să nu cadă vreuna pe cearșaf, îi vedeam mereu mîna împrăștiind fumul în sus, cu un simplu gest.

— Nu mi-e somn, se plînse în sfîrșit, dacă mai stau așa mîine voi fi mort de oboseală.

— Nu te gîndi la nimic, stai întins și-ai să vezi că adormi de îndată.

Aruncă mucul țigării și-mi dădu ascultare. Mă lungii și eu lîngă el.

Fără să vorbim ne auzeam răsuflările. Îi simții mîna atingîndu-mă, și atunci i-o luai într-a mea, lipindu-mi-o de șold.

— Ascultă aici, bate ca o inimă.

Ținea mîna ușurel de tot, ca și cum s-ar fi temut să nu-mi facă rău.

— Bate într-adevăr, zise el vesel, nu te doare ?

— Nu.

— Nu pot să mi-l închipui pe copilul ăsta. Uneori, în timp ce lucrez, mă gîndesc la el. Sper să fie de treabă, ca tine.

N-o spusese în glumă, și mă simții mișcată.

— Și cînd te gîndești că n-ar trebui să iubești prea mult în viață, zise încă.

— De ce ?

— Dacă unul se schimbă ? Dacă unul din noi doi se schimbă, ce se întîmplă cu celălalt ?

Clopotele orologiilor bătură ora două, două bătăi seci și scurte. După o pauză bătură iar. De departe răspundeau, ca învăluite în vată, clopotele celorlalte biserici.

— Mi-am dat seama că dimineața cînd plec și la biserica noastră e cinci și trei sferturi, ajung la gară în timp ce la alte biserici mai bate încă pentru ora cinci și trei sferturi.

— Acum dormi, îi răspunsei, lăsîndu-i mîna.

— Aștept mereu să fie duminică și apoi mă obosesc mai tare ca-n alte zile, îl mai auzii mormăind.

Apoi se întoarse, căutîndu-și o poziție potrivită. Somnul nu-mi mai reveni. Priveam petele mai închise ori mai clare ale umbrei din cameră, trăgeam cu urechea la liniștea profundă ce înconjura casa. Era o casă veche, uneori o străbătea toată un scîrțîit prelung, o voce de-a lungul scărilor bubuia pînă sub acoperiș. Și auzind zgomotele astea mă simțeam liniștită, apărată, mă întorceam fără grijă la ceea ce aveam de făcut în ziua următoare, garnitura unei mantale militare, de spălat cu leșie salopeta lui Ugo. Respiram cu greutate, încercai să mă trag înapoi pînă mă pomenii cu capul rezemat de tăblia patului. Contactul acesta rece și aspru tulbură amorțeala somnului ascuns în mine, și simții că sînt în stare să adorm din nou. Dar nu mă mișcai pentru a mai gusta

încă din plăcerea unei respirații mai puțin anevoioase.

Încercam să-mi închipui ce-și spuseseră Ugo și Pagliero, nu reușeam totuși să reconstitui o discuție probabilă de-a lor. Mă întrista să mi-i imaginez unul împotriva celuilalt, și mă întrista mai ales faptul că trebuie să mă gîndesc la oameni, care numai rar de tot erau așa cum ni-i doream în visele noastre. Altă dată rămăsesem dezamăgiți de prieteni care o dată cu deschiderea unei prăvălii, ori cu însurătoarea ori cu nașterea unui copil se simțiseră deodată altfel decît noi. Îi schimba teama ? Sau era adevărat că un om poate înceta să mai creadă într-un lucru, într-un mod de-a trăi și de-a spera, și să treacă la alt mod, la altă speranță ? Sau poate timpul, trecînd peste el, îl putea preschimba într-un om cu suflet avar, aruncînd o lumină ridicolă asupra intereselor comune altădată ?

Ugo spunea că oamenii se schimbă numai din egoism. Dar poate că tocmai pierderea unor speranțe provoca aceste rupturi, izolînd un om în sînul familiei sale, respingîndu-l din viața tuturor celorlalți.

Și Ugo ? Oare și el ar fi putut trece printr-un asemenea pericol ?

Încercam să stabilesc cît și cum se schimbase Ugo în patru ani de căsnicie. Chiar în comparație cu fotografiile de atunci se schimbase. Chipul îi devenise mai serios, mai aspru, și, în fond, devenise mai bănuitor, mai brutal în felul lui de-a judeca. Dar nu îmbătrînise. Înaintînd în vîrstă se învățase să fie prevăzător cu oamenii și lucrurile din capul locului, nu se mai lăsa surprins.

Dar acesta nu era și el un mod de a îmbătrîni ? Nu știam. Mi se încețoșa mintea căutînd o explicație, mă copleșea tristețea. Și pentru o femeie ca mine, care nu știa ce înseamnă melancolia, faptul de-a avea îndoieli era ceva neobișnuit, insuportabil.

CAPITOLUL AL CINCISPREZECELEA

Era dimineață. O auzii pe mama chemîndu-mă în cămăruță.

— Pregătește-mi legăturica, zise.

Își trăsese cearșaful pînă sub ochi.

— Pregătește-mi legăturica. A venit timpul...

Cînd reușii s-o dezvelesc văzui că pe un obraz, pe umeri și pe pîntec avea niște bășici mari, ce păreau pline cu lichid. Pielea era subțire și întinsă, de culoarea tutunului. Îmi făcea semne, voia legătura cu lucrurile ei la picioarele patului. Cînd văzu doctorul se sperie, dar nu zise nimic. În timp ce omul o consulta, aplecîndu-se și suflînd greu deasupra patului scund, ea sta nemișcată și mă privea cu ochi plini de teamă.

Medicul, tînăr, mare, se ridică roșu de efort.

— Nu cunosc nici o boală pe care să n-o aibă, zise întorcîndu-se în bucătărie ; asta-i bătrînețea. Are arterioscleroză, e debilă, are o formă cronică de catar. Dar bășicile acelea provin pur și simplu dintr-o indigestie. Sigur că dacă stomacul n-o ajută va deveni și mai plăpîndă. Ar trebui dusă

la spital. Femeile de felul ei, la spital, o mai duc încă zece, cincisprezece ani.

Descoperii apoi că mama mîncase în timpul nopții aproape jumătate de salam.

Nu-i spusei de spital, aş fi speriat-o prea tare. Spitalul inspira frică țăranilor.

Mă gîndeam că nici Ugo n-ar fi fost de acord. Petrecui o zi tristă, lucrînd în bucătărie la mantalele mele, dorind numai să vină odată seara. Din cînd în cînd mă ridicam să arunc din pragul cămăruței o privire spre mama. Părea că doarme, din cînd în cînd o mai scutura doar puțină tuse. Mîinile, noduroase şi devenite cenuşii — dar nu albe — de cînd nu mai umblase cu ele prin buruieni şi nu mai săpase, şi le ținea pe cearşaf. Nu mă lăsase să-i desfac legătura cu lucruri. În cămaşa ei veche de noapte, pe care ținuse s-o îmbrace, părea mai bătrînă, mai istovită de timp. Mă întrista gîndul spitalului.

— Ar trebui să dai o fugă pînă la vie ca să-i explici tatii, îi spusei lui Ugo, seara. El e cel care trebuie să se ducă la spital ca să poată fi primită printre bătrîni.

— O să-i ceară bani.

Îl privii, era obosit. Scosese tăieturile de ziar date de Pagliero, dar le băgă înapoi în cutie. Era aproape noapte şi-mi părea rău să-l văd plecînd şi pierzînd două ore bune de somn. Trebuia să pedaleze cinci kilometri şi-apoi să împingă cu mîna bicicleta pe colină, înainte de-a ajunge la vie.

— Dă-mi măcar bani pentru o bere, zise ridicîndu-se de pe scaun şi întinzîndu-mi mîna. Ieşi, îi auzii pasul pe scări.

Îmi păru rău că-l trimisesem aşa de departe. Seara era obosit; de vorbit şi de discutat mai putea încă, dar nu să se mai obosească pe bicicletă.

Ziua în uzină era grea pentru el. Munca nu-i da timp să se plictisească, şi asta-i plăcea, dar orele petrecute în uzină şi în tren i le descopeream seara pe față.

Îmi descrisese o dată uzina lui, şi eu mi-o închipuiam ca pe ceva imens, o imensitate neagră plină de vuiete, unde erau o mînă de oameni care vorbeau prin gesturi. Uneori intra, înaltă şi înceată, paralitică, o locomotivă sortită demontării, şi vuietele risipite prin neagra şi goala imensitate încetau, muncitorii lăsîndu-şi lucrul şi apropiindu-se să cerceteze acel munte de fier ruginit, unsuros, picurînd. Aveau să lucreze zile nesfîrşite la demontarea ei, bătînd cu ciocanele, deşurubînd încet piulițele, mijindu-şi ochii spre întunericul acelor intestine metalice, pescuind cu degetele în golul acela întunecat în căutarea piuliței deşurubate. Era o muncă ce-ți punea răbdarea la încercare, unele părți mari din locomotivă se desfăceau aproape singure, la cea dintîi mişcare, pe altele trebuia să le iei pe departe, să le pipăi, să le cîştigi încrederea, să pătrunzi înăuntru cu o lanternă în mînă, să ieşi şi să intri din nou, în linişte, respirînd mirosul acela de fier vechi, de cărbune şi de ulei, de ulei ars şi de apă murdară. La sfîrşit orice bucată, orice şurub, orice bucată de tablă îşi găsea locul, imensa boltă înnegurată a uzinei se umplea din nou de vechile vuiete izolate, oamenii se întorceau fiecare la bancul lui, unul aprindea un foc, altul ardea în

el o bucată de fier, un altul, încovoiat asupra bancului, își ținea răsuflarea strîngînd un șurub, mînuind niște clești.

Capitolul al șaisprezecelea

Drumul ce ducea spre colină era o cărare doar, ce se lărgea ici-colo cu cîte-o lopată de pămînt, cu vreo bucată de șanț umplut, sau cîțiva zeci de metri de brazde alunecate din grădina vecină. Și era cărare de-a binelea după ce ieșea dintre casele durate de mîini meștere, case cu balcoane de ciment, frumos împodobite, cu statuete de ghips, cu grilaje înflorate, cu grămezi de cărămizi încă noi prin colțuri și cuști pentru iepuri de casă.

Ugo pedala încovoiat, atent să ocolească pietrele, lungile adîncituri pline de noroi făcute de roțile carelor. Era obosit, dar răcoarea nopții îi dădea putere, peste capul lui se boltea un cer plin ochi de stele.

Sosi împingînd bicicleta cu mîna pînă sub via tatii, deschise poarta trezind un cîine depărtat, se cățără printre butucii stropiți cu sulf.

Tata ședea în curtea îngustă din fața casei și fuma.

— Ei, paiață urîtă, așa mă păzești, visînd cartofi copți ? zise el, trăgînd un picior în cîinele ce stătea culcat alături.

— Credeam că dormi, făcu Ugo.

— Aș da o mie de lire să-mi vină somnul, rîse bătrînul. Scoase chibriturile și-și reaprinse chiștocul.

— Dacă ți-e sete, sticla-i aici, zise arătînd spre căldarea cu apă. Gîtul negru al sticlei răsărea strălucitor, înclinat.

Ugo se întinsese pe pămînt. Urcușul îi tăiase răsuflarea. Luă sticla și bău o înghițitură.

Privi noaptea desenată în ciorchini și fire de stele pe cerul profund și senin. Din cîmpie urca în valuri orăcăitul broaștelor care voiau apă.

— A trecut ceva timp de cînd nu mai vin pe-aici la ora asta, zise.

Tata nu răspunse.

— Mamei i-e rău, făcu atunci Ugo. Și povesti ce se întîmplase.

Celălalt îl ascultă fără să-l întrerupă.

— Trebuie să i se lase sînge, zise în fine.

— Medicul... începu Ugo.

— Și tu te iei după doctor ? Să-i ia sînge, asta-i tot ce-i trebuie. O dată i-am luat eu. I-am deschis vîna de la braț și a curs un sînge de culoarea pămîntului, parcă era putred. A țîșnit pînă-n tavan. I-am zis : cînd nu mai vezi spune-mi. Și de îndată ce-am priceput că i se învîrtește capul și-am văzut-o clipind din ochi, am închis rana. A doua zi era veselă și ușoară, alerga ca o iscoadă. Noi cei bătrîni avem sîngele gros la cap. Un sînge gros. Să-i lase sînge. Numai asta-i ajută.

— Și dacă murea ? zise Ugo.

— De ce ? Am jugănit o mie de vite în viața mea și nici una n-a fost în primejdie.

Ugo scuipa fum, mînios şi tăcut. Acestea erau vorbe care-l oboseau mai înainte de a-l dezgusta. Nu-i venea să creadă că aude nişte argumente atît de inumane.

— Cînd e vorba de rachete împotriva grindinii înţelegeţi, dar în doctor încă nu credeţi, nu se putu abţine să nu spună.

— Doctorii sînt buni numai ca să te omoare cu zile, mormăi paşnic bătrînul.

— Trebuie să hotărîm dacă o ducem ori nu la spital, făcu atunci Ugo.

Tata nu răspunse. Se sculă gemînd din pricina durerilor din spinare şi se întoarse din casă cu altă sticlă. O afundă în găleată.

— Se răceşte într-o clipă, zise. Am cea mai bună cişmea de pe colină.

Scoase din găleată cealaltă sticlă, aproape goală, şi i-o întinse lui Ugo.

— Da, zise Ugo şi bău o înghiţitură. Dacă nu dorm şase ore, mîine sînt mort, se plînse apoi înapoindu-i-o bătrînului. Tata rîse.

— Eh, voi muncitorii, zise doar.

Ugo rămase tăcut, n-avea chef să discute despre asta.

— Trebuie să ne hotărîm în privinţa spitalului, repetă după un timp.

— E drept că la spital ar îngriji-o, recunoscu tata.

— Şi ar trăi şi mai mult acolo.

— Să trăieşti mai mult, făcu tata, nemîngîiat. Ce e viaţa la bătrîneţe ? Bătrînii ar trebui omorîţi. Ce face un om cînd nu mai e în stare să muncească ?

— Voi ţăranii vă ucideţi muncind. La altceva nu vă gîndiţi.

— Aşa e, făcu tata.

— Atunci te duci mîine la spital ?

— N-o s-o primească dacă nu plătesc. O să spună că sînt proprietar, recapitulă bătrînul. N-o să-mi vînd chiar şi via ca s-o instalez pe ea. Ce m-aş face pe urmă ? Salahor ? Ori mă duc şi eu la spital ?

— Sînt oameni care-au avut prăvălii, şi-i primesc la azilul de bătrîni, zise Ugo. Trebuie să te înţelegi cu administraţia. Ai cinci mii de lire pe lună pensie, ca fost zidar, varsă-le la spital şi-ai să vezi că se aranjează totul.

Bătrînul îşi reaprinse cu grijă chiştocul. Gîndea.

— Cu banii ăia eu trăiesc o lună întreagă, zise apoi. Ţie ţi-e uşor să vorbeşti. Ah ! de nu mi-ar fi murit toţi băieţii !

Avusese patru băieţi, trei îi muriseră imediat după naştere, al patrulea nu se mai întorsese de pe frontul din Grecia.

Ugo nu mai vorbi. Era obosit, dar mai sorbi o înghiţitură de vin. Îşi răsuci o ţigară. Cîinele i se încolăcise la picioare şi se mişca în somn.

— Vino, vreau să-ţi arăt porcul, zise bătrînul.

Porniră prin întuneric. Mergînd în urma tatei, Ugo îl simţea mirosind a sudoare uscată pe cămaşă. Bătrînul era desculţ şi mergea aplecat, încercînd să-şi îndrepte totuşi spinarea, încovoiată de dureri.

Intrară pe portiţa unui coteţ de păsări, tata aprinse un chibrit, pe paie guiţă un purcel, un iepure fugi spre ungherele întunecoase.

— De Crăciun o să iau ceva bani pe el, zise bătrînul şi, aplecîndu-se, apucă purcelul cu gingăşie. Îl privi sub şi în urechi. Ieşiră, bătrînul se încredinţă că uşa e bine închisă şi ferestruica coteţului acoperită încă de foi duble de ziar. Animalele sînt ca şi noi. Mai ales porcii, sînt tare gingaşi ; dacă-i apucă vreo durere, adio.

Se aşezară din nou în faţa casei. Cîţiva cîini lătrau pe colină ; glasurile lor ajungeau de la o gospodărie la alta.

— Şo pe el, şo pe el, îl aţîţa bătrînul pe-al lui.

Dar cîinele nu ridica botul din pămînt, abia mişca din urechi.

— Paiaţă, se mînia tata. Dacă nu-ţi înveţi meseria, într-o bună zi ai să te preschimbi în săpun.

Ugo gîndea, privea în jur, se uita la umbrele negre-violacee ale salcîmilor, la strălucirea intensă a cerului. Liniştea aceea îl intimida, ba îl şi irita chiar. Gîndindu-se la oraş, la uzină, se simţea prizonier, sau mai degrabă răpit. Valurile de chemări ale broaştelor suiau pînă sus, uşoare şi totuşi adînci şi liniştea aceea, undele de aer proaspăt dintre frunze îl întristau, îl făceau să-şi dea seama cît de îndepărtată, de anevoioasă şi de săracă e viaţa lui de toate zilele.

— Cînd te gîndeşti că toţi ar putea-o duce bine, zise.

— Poţi dormi aici, la răcoare, făcu bătrînul. E de prisos să te întorci acasă la ora asta.

— Mă trezeşti dumneata mîine ? La cinci ?

— N-avea grijă. La cinci e ziuă plină. În casă sînt saltele şi pături. Scoate-le afară. Să dormim aici la răcoare, înăuntru sînt muşte şi nu-i aer. Niciodată n-a fost aşa de cald în mai ca anu ăsta. Dacă nu plouă, arde totul.

Se întinseră pe saltele. Cîinele îi mirosi, întîi pe unul, apoi pe altul, nehotărît.

— Sînt sigur că, dormind aşa, n-o să mi se potolească durerea, bombăni bătrînul. Şi după aceea : Bine, mîine am să mă duc la spital. Şi vedem noi. Săraca bătrînă, a muncit şi ea ceva la viaţa ei.

Ugo nu-i răspunse. Simţea aerul rece alergîndu-i pe obraji şi pe sub cămaşă, gîdilîndu-l parcă. Apoi adormi cu braţele încrucişate pe pîntec, apărîndu-se de rouă.

CAPITOLUL AL ŞAPTESPREZECELEA

Se trezi devreme, luă bicicleta şi alergă în oraş. Se lumina aproape de ziuă, cerul prindea să se rumenească, în pletele arborilor adia dimineaţa, pînzele de păianjen se destrămau în lumină. Pedalînd simţea aerul intrîndu-i în ochi. Se opri la fîntîna spitalului să-şi spele obrajii şi fruntea. Lîngă staţia de benzină, unde începe şoseaua spre Torino, un om în salopetă stropea cu furtunul asfaltul şi cînta. Cînd ajunse în piaţă clopotele băteau ora cinci. Îl simţii apropiindu-se de pat, cînd se întinse lîngă mine era rece şi mă deşteptai. Nu înţelegeam ce vrea — dacă nu cumva îi era rău — nu băgasem de seamă că petrecusem noaptea singură.

Cînd îmi dădui seama de intenţia lui rămasei uimită. La ora aceea Ugo nu se gîndea niciodată la asemenea lucru, trebuia să sară din pat şi să alerge la gară. De altfel, de cînd aşteptam copilul, iubirea noastră, deşi rămăsese la fel de puternică, devenise mai potolită.

Ugo se întorcea seara obosit, dormea, şi atunci nici eu nu încercam nici un fel de dorinţă. Aşa că ne doream numai cu vreun prilej deosebit, după ce doctorul ne spusese cine ştie ce în legătură cu copilul, ori dacă ne invita cineva la prînz, vreo rudă de la ţară, şi după ce ne silea să mîncăm prea mult ne lăsa singuri în vreo cameră liniştită, necunoscută.

De aceea rămăsei înmărmurită pomenindu-mă cu el alături, îngheţat, dar în trezirea mea anevoioasă din pricina copilului a cărui povară o simţeam tot mai mare în fiecare dimineaţă între gît şi genunchi, fui mulţumită, nici nu-mi trecu prin minte gîndul la trenul de Torino care pleca poate chiar în clipa aceea.

— Acum fac cafeaua, zise apoi Ugo, ridicîndu-se.

Era vesel, dar căsca şi înţelesei că pentru a se trezi de-a binelea îşi pusese capul sub robinetul din bucătărie. Cînd se întoarse cu cafeaua îi văzui, în sfîrşit, faţa galbenă. Îmi fu ruşine că nu-mi dădusem seama de absenţa lui.

— Ce dacă rămîi o dată acasă, n-o să fie sfîrşitul lumii, zisei. Într-un an n-ai avut o singură zi lipsă.

Dădu din cap.

— Vino de te culcă, adăugai.

— Nu. Ştii cum e fabrica.

Îşi luă punga şi porni.

Rămăsei încă vreo cîteva minute în pat, clopotele băteau ora şase.

Mă sculai. Cu fiecare zi primii paşi de dimineaţă deveneau tot mai anevoioşi. Apoi, mergînd, îmi reveneam. Dar erau clipe, chiar în timpul zilei şi nu numai către seară, cînd copilul părea de plumb. Atunci mă cuprindea teama să nu port în mine un trup mort, începeam să transpir, mă opream în aşteptarea unei zvîcnituri. În sfîrşit spaima trecea şi atunci şedeam pe două scaune, cu picioarele uşor ridicate. Ugo îmi explicase că sîngele, nemaiputîndu-se opri în glezne, nu le va mai umfla atîta. Pînă şi verigheta din deget trebuise s-o schimb cu aceea a lui Ugo.

Mă rezemai o clipă de fereastră respirînd aerul dimineţii. Era o zi frumoasă, cu fiori de răcoare nocturnă în umbră, un măturător de stradă străbătea piaţa cu căruciorul lui argintiu, un cerşetor bătrîn se aşezase pe lanţul care înconjura, sprijinit de patru stîlpi mici, statuia lui Cottolengo. În liniştea ce stăpînea piaţa se puteau auzi sunetele clopotului de liturghie, elevaţia, apoi la sfîrşitul elevaţiei lunga şi grăbita chemare ce trecea peste zidurile bisericii.

De cînd mă căsătorisem nu mai fusesem niciodată la liturghie. Nu mai credeam. Uneori mă miram că judec astfel, alteori mă simţeam numai încurcată. Nu mai credeam însă nici în Dumnezeu, nici în iad, şi cu cît înţelegeam mai mult lucrurile din lumea asta cu atît mi se părea mai de necrezut restul. Ugo nu mă bătuse niciodată la cap cu asemenea probleme, şi aşa, simplu de tot, încetasem să ne mai gîndim la ceea ce nu ne

privea pe noi personal şi nici nu făcea parte din viaţa noastră.

De cînd observasem că nu mai cred îmi dădusem seama c-am devenit mai receptivă la cuvintele lui Ugo şi ale tovarăşilor săi, înţelesesem că pentru mine, ca şi pentru ei, încrederea în ceilalţi devenea o altă speranţă.

— Să fii bun creştin e cu putinţă, trebuie să respecţi doar regulile, dar să fii un bun socialist e ceva mai mult, spusese o dată Ugo.

— Dacă-ai fi fost singur, nu cu povara unei neveste, poate c-ai fi trăit cum voiai tu, îi răspundeam.

— Acum trăiesc cum vreau. Şi eşti exact ceea ce-mi trebuie, îmi zicea. Ai lucrat în fabrică, poţi să înţelegi.

Vorbind astfel, observam cum viaţa, lucrurile ne depăşeau, nu se lăsau dominate de raţionamentele noastre, iar alteori, mai puternice decît noi şi teribile, ne luau toată forţa, toate speranţele.

Căci a vorbi despre viaţă însemna a vorbi despre noi, dar nu numai despre noi, ci şi despre oameni din alte ţări, cu nume care acum ne deveniseră scumpe, ca numele noastre proprii, şi ne încurajau. Feţele lor aspre şi ciudate din fotografiile de prin ziare ne tulburau, dar ne şi insuflau focul speranţei, ne ajutau să nu ne lăsăm pradă resemnării. Ugo spunea întotdeauna că lucrul cel mai rău e resemnarea.

— Ce-o să facem cu copilul? O să-l botezăm? îl întrebam.

Surprins de seriozitatea mea, mă privea înveselit.

— Puţină apă şi gata ! N-o să-i facă rău, glumea. Şi-apoi nu vreau să te pomeneşti cu toţi ai tăi împotriva ta. Ar avea pică pe tine.

— Trebuie să faci aşa cum vrei. Nu vreau să-ţi pară rău mai pe urmă.

— N-o să-mi pară rău, îmi răspundea. Şi, crede-mă : astea-s fleacuri. Ştii c-aş fi vrut să facem numai cununie civilă ; şi cînd colo am fost şi la biserică. Şi ce-i cu asta ? Cînd copilul o să fie mare, o să înţeleagă. Am să-i explic şi eu.

De îndată ce venea vorba de copil, lăsa problemele serioase şi începea să glumească.

— O să-l culcăm cu noi. O să-l învăţăm să danseze în pat.

Mă înduioşa auzindu-l vorbind aşa. Îl vedeam ca un om cu adevărat drept, care nici cînd avea dreptate nu devenea plictisitor.

— Uneori mi-aduc aminte de tata, spunea. Nici el n-a apucat să vadă dreptatea. Cînd mă gîndesc că şi mie mi s-ar putea întîmpla la fel...

Şi totuşi, de n-ar fi fost socialismul, Ugo ar fi devenit şi el unul din acei oameni încordaţi, cinstiţi, care muncesc cu îndîrjire, care îşi îngrijesc familia, dar privesc în jur ştiind că nu există nici un locşor în care să se ascundă liniştiţi.

În schimb el era un om care înţelegea cauzele. Şi, înţelegîndu-le, nu mă excludea, căci respectînd lucrurile mă respecta şi pe mine ca şi pe ceilalţi, ba şi mai mult chiar, pentru fiinţa ce prindea viaţă între noi. Această cunoaştere, eu ştiam bine, o datora socialismului.

Capitolul al optsprezecelea

Simţind că soarele bate în fereastră cu puterea verii încercam o şi mai ascuţită nevoie de a nu fi singură. Primele zile ale săptămînii păreau atît de depărtate de duminica ce-avea să urmeze, iar starea mea îmi insufla o mare dorinţă de a sta de vorbă cu cineva, de a auzi vorbindu-se. Din cînd în cînd mama tuşea în odăiţa ei, băşicile dispăruseră în două zile, dar, palidă şi slăbită, sta în pat ca sub povara unei mari oboseli.

Către zece sosi tata. Era transpirat şi se aşeză pe un scaun în bucătărie, după ce aruncă o scurtă privire în odăiţă. Îşi şterse sudoarea cu batista. Văzîndu-l îmbrăcat în costum negru într-o zi de lucru, îmi spusei că nu e semn bun.

— Nu-i nimic de făcut, zise. La spital, ca să-i dea un pat, vor toată pensia mea.

Îi încălzii cafeaua.

— Acolo o duc bine, de tot, povestea el. Erau în curte cu toţii şi curăţau fructele de coajă ca să le puie la copt. Cei mai bătrîni stau jos şi nu fac nimic. Doi sau trei aveau peste nouăzeci de ani. Eh, cînd nu faci nimic o duci mai mult.

— De ce nu verşi pensia acolo şi-apoi să vii să stai cu noi ? spusei.

Mă privi neîncrezător.

— Nu pot lăsa via, făcu el încet.

Nu continuai, ştiam c-ar fi în zadar. Îmi făcea milă să-l văd preocupat şi neputincios, dar dacă aş fi încercat să-l conving să-şi lase via am fi terminat prin a ne certa. Şi nu voiam să se întîmple aşa ceva. El mă privea tăcut, aşteptînd poate să-l ajut să găsim o soluţie. Sub bordura pălăriei ochişorii lui priveau cu atenţie cum lucrez.

— Tu şi Ugo v-aţi găsit locul, zise în fine. Noi ţăranii sîntem cei ce continuăm să trăim abia cu o treaptă mai sus deasupra animalelor.

Nu-i răspunsei. Eram tristă şi n-aveam chef de vorbă. Îmi turnai o ceşcuţă de cafea şi o umplui din nou pe a lui. Bău fără să mă mai privească.

— Ascultă, făcu apoi punînd ceaşca jos, şi nu te supăra. De ce să nu dăm banii jumate-jumate?

— Nu, îi zisei fără să-l privesc în faţă. Mă simţeam roşie la obraz, dar îmi fixai ochii pe cusătură ca să nu mă las învinsă de slăbiciune.

— Nu. Aşteptăm un copil. Nu putem.

— Nu vrea Ugo, nu-i aşa ? făcu el resemnat.

— Ugo ! Dacă i-ai cere-o ţi-ar da şi cămaşa de pe el. Dar vai de dumneata dacă-i ceri lui banii. Ştiu bine că nu putem. Mîncarea nu importă. Mama mănîncă cît o pasăre. Dar două mii cinci sute de lire nu pot scoate în fiecare lună, mai ales acuma, cînd aşteptăm un copil.

După puţin se ridică, rămase cîteva minute în uşa cămăruţei privind-o pe mama. Îl însoţii pînă la scări.

— Sînt mulţumit că nu ne-am certat. Eşti o fată bună. Eu sînt bătrîn, nu vreau să mă mai cert.

— De ce nu rămîi la prînz ? îi zisei.

— Da, şi via ? Şi-apoi nu-mi place să stau în oraş dacă nu-i duminică.

Mă reîntorsei la cusătura mea. Cu toată tris-

tețea acelei dimineți eram totuși mulțumită că n-o văd pe mama plecînd la spital. Știam că n-o să mai trăiască mult, dar să trăiască cel puțin ultimii ani lîngă noi, liniștită, fără obsesia fricii de alții.

Mă refugiai gîndindu-mă la copil, puteam să mă gîndesc mereu la copil ca să mă eliberez de celelalte, și să mi-l închipui ca pe Ugo. Eram curioasă să-l văd înaintea mea și speram cu adevărat să semene cu Ugo.

— Dac-o să semene cu tine, o să-l scăldăm în vin, ca la țară, spusese Ugo ca să rîdă de mine. Eu fusesem aceea care-i povestise despre baia pe care mi-o făcuse mama, la doi ani, într-o găleată de vin încălzit cu un fier înroșit în foc. La țară ziceau că vinul încălzit cu fier roșu întărește oasele și pielea. Și Ugo rîdea de lucrurile astea.

— Poate fi și adevărat, ziceam eu.

— Desigur, răspundea Ugo, rîzînd. Rău n-o să-i facă, fără îndoială. Totuși să nu mai spui și altora despre asta. Nu vreau să fiu confundat cu un om de pe timpuri.

Capitolul al nouăsprezecelea

La amiază bătu la ușă Antonietta. Era veselă, îi spusei să vorbească încet ca să n-o trezească pe mama, ea se așeză și continuă să vorbească mulțumită, uitîndu-se la ceea ce coseam.

— Ugo nu mi-a zis încă nimic, n-am avut timp să-l întreb, îi spusei încurcată.

— N-are importanță, făcu ea, l-am văzut pe Pagliero.

Mă privea așteptînd să-i pun întrebări. Dar mie nu-mi făcea plăcere asemenea lucru și mă simții încă o dată mînioasă văzînd-o atît de veselă.

— După alegeri ne și căsătorim poate, zise.

Avea părul tăiat de curînd, unghiile făcute.

— Văd că stăpînă-ta te lasă să-ți faci toate chefurile, nu mă putui abține să nu-i zic.

Se privi satisfăcută.

— Asta ar mai lipsi.

— Dar de ce nu-ți cauți altceva de lucru? Vrei să fii femeie de serviciu toată viața?

Nu băgă de seamă că vorbeam așa numai ca s-o jignesc.

— Ah, o să ne căsătorim, zise, și atunci adio serviciu, și nici n-o să cos ca tine. O să mergem la Cuneo. Iar Pagliero o să-mi ofere o viață cum trebuie. E cineva, Pagliero.

Tăcui ca să nu-i răspund cine știe ce răutate.

— Spune-mi numai, reluă ea, cum face soțul tău dragoste?

Ridicai ochii s-o privesc. Mă simțeam roșie la față, în schimb ea surîdea pașnic.

— Ce vezi rău în a vorbi despre asta? zise. Și stăpîna mea îmi vorbește despre soțul ei. Și ce mai rîdem! Amîndoi la un loc au mai mult de-o sută de ani.

Nu răspunsei nimic. Tăiai cu foarfecile firele ce ieșeau afară din cusătură. Fără un cuvînt,

Antonietta luă un ac și ață și începu să coasă un nasture. Lucra iute.

Cînd tăcea îmi plăcea s-o privesc, și puteam să mă gîndesc la ea fără răutate, chiar cu puțină afecțiune. Dar dacă începea să vorbească, simțeam numaidecît ceva mișcîndu-mi-se în piept și protestînd.

— N-am mai văzut femei ca tine, zise. Nu te duci la dans, nu-l vezi decît pe Ugo al tău. Bagă de seamă : e drept să iubești, dar tu exagerezi. Bărbații, știi doar cum sînt bărbații.

Nu încerca să mă înțepe, flecărea doar ; și la fabrica de cămăși fusese la fel, iar șeful de echipă n-o amenda pentru că sîmbăta dansau împreună. Dar pe mine asta mă întrista, mă necăjea. Nu numai pentru ea, dar pentru toate femeile ca ea. Pentru vorbele acelea josnice și neadevărate, sau adevărate dar care se bazau pe altceva, vorbe ce treceau dintr-o gură într-alta, dintr-o minte într-alta, și umpleau guri și minți, umpleau lumea, creau obiceiuri.

— Îmi pare bine c-o să am un copil, zicea. Chiar și ieri mi-a propus Pagliero să mergem la un doctor și să terminăm cu toată istoria asta. Dar eu i-am zis că nu. Nu-i drept.

Mă impresiona acest mod al ei de a vorbi, ca și cum tot ceea ce se întîmpla pe lume ar fi fost de acceptat ori de aruncat, după cum te plictisea, îți provoca teamă ori nu mai era necesar.

— Tu nu știi ce-i un copil, îi zisei mînioasă. Și nu știi nici ce-i drept ori nedrept. Ai luat pilule, ai făcut injecții și alte porcării. Acum ți-e frică de doctor, asta-i tot.

Își plecă fruntea și nu răspunse.

— Acum trebuie să încep să lucrez cîte ceva la rufăria copilului, reluă după puțin. O fi băiat sau fată ? Pagliero vrea un băiat și eu o fată. Așa c-am hotărît să-i fac rufărie albă. Ce zici de asta ?

Rămăsei tăcută, continuînd să cos.

— Nu-mi arăți scutecele tale ?

Mă ridicai și scosei cutia cu tricourile și îmbrăcămintea copilului. Erau albastre și trandafirii, iar altele albe.

— Și tu le-ai făcut în trei culori, zise ea satisfăcută.

Luă în mînă un tricou, îl desfăcu să-l privească, apoi izbucni în plîns. Se așeză cu tricoul în mîini.

— Tu ai bărbat, ești liniștită, suspina, pe cînd eu n-am nici un viitor, nici un viitor...

Încercai s-o mîngîi, și simțind o mînă de-a mea pe umăr, se lăsă spre mine plîngînd încă.

— Dacă vă iubiți nu trebuie să-ți fie frică. Dragostea e cea care contează, îi zisei.

— Crezi ? plîngea ea.

Apoi își ridică fața, cu obrajii roșii și buzele tremurînd. Lacrimile îi lunecau grele din ochi. Se chinuia să și surîdă însă.

— Dacă vă iubiți nu trebuie să vă temeți de nimic, îi mai zisei o dată.

— Și dacă el nu mă iubește ?

— Dar nu ți-o spune ? Tu nu-ți dai seama ?

Rămase serioasă, gura îi tremura dar nu mai plîngea.

— Nu știi niciodată care sînt sentimentele bărbaților, zise.

O însoții pînă la ușă.

— Tu stai bine, zise, ai piept mare. Ai să-l

alăptezi singură. În schimb laptele meu o să se risipească degeaba, oh, sînt sigură de asta. Dar ajută-mă, te rog. Tu şi cu Ugo, ajutaţi-mă. Dacă Pagliero mă ia de nevastă te fac naşa copilului.

Mă reîntorsei la lucru, după puţin sunară sirenele fabricilor de dincolo de gară. Aveam încă o oră de lumină şi voiam să termin cele însăilate. Mă aşezai la maşina de cusut şi începui să pedalez în sus şi-n jos. Mă gîndeam la Antonietta, şi mă ruşinam chiar în clipa în care o socoteam proastă.

De ce-i viaţa atît de dificilă, atît de aspră ? Nici unul din noi nu era aşa de rău ca să merite necazuri după necazuri. Nici Antonietta nu era rea, ci un pic cam goală, ca atîţia alţii. De ce tocmai ea, care nici măcar n-avea parte de cine ştie ce inteligenţă, trebuia să fie în asemenea încurcătură ? Şi atîţia alţii ca ea, nevoiţi să facă faţă greutăţilor zilnice. Era ca atunci cînd îl vedeam pe Ugo obosit şi nu puteam să iau asupra mea acea oboseală, măcar în parte, şi să-l văd liber lîngă mine.

Nu puteam face altceva decît să insistăm pe lîngă Pagliero. Dar şi aceasta era o violenţă, şi nici ea nu era îndreptăţită ; ce logică era în a convinge pe cineva într-o asemenea împrejurare împotriva dorinţei sale ?

Capitolul al douăzecilea

În pat, încă prinsă de aceste gînduri, aşteptam pasul lui Ugo pe scări. Soarele apusese de curînd,

pe fereastră intra lumina cenuşie a serii. Dintr-o dată se dilată, deveni mai albastră şi mai aurie cînd în piaţă se aprinseră luminile.

Redeschisei ochii şi-l simţii pe Ugo în bucătărie. Pesemne că dormisem vreo jumătate de oră. Mă sculai şi-l văzui aşezat la masă, cu ziarele date de Pagliero rezemate de sticla de vin. Mînca şi citea.

— Puteai să rămîi în pat, îmi zise.

Îi spălai cutia în care-şi lua mîncarea şi o umplui cu ceea ce-i pregătisem pentru a doua zi. Apoi mă aşezai şi eu la masă, aşteptînd.

— Du-te în pat, să nu răceşti, îmi zise.

— Şi tu ?

— Ai uitat că mîine seară am întrunirea ?

Rîdea. Era obosit, cu o umbră întunecată de oboseală între ochi şi de-a lungul nasului, dar rîdea, îşi încrunta fruntea, gînditor, agitat.

— Ai să reuşeşti să înveţi totul într-o seară ?

— Doar nu-ţi închipui că vreau să mă duc la San Matteo ca să repet totul ca un disc, îmi răspunse arătînd jurnalele cu degetul. Ştiu eu ce trebuie să le spun oamenilor de-acolo.

— Dar cum ai să faci ?

Începu să rîdă, făcu o mişcare cu mîna.

— Dacă nu rîzi de mine am să-ţi spun, făcu apoi, serios ; mi se pare că mă gîndesc la asta şi cînd dorm. Seara mă culc, dar ideile nu mi-s clare. Trebuie să fac un efort ca să mă gîndesc. Apoi dimineaţa, cînd mă scol, iată că tot ceea ce-mi păruse nelămurit seara s-a limpezit. Îmi pregătesc cîteva cuvinte, mi le întipăresc în minte. Iar în timp ce sînt în tren, în timp ce muncesc, la fel.

Îl priveam uimită. Îmi surîse, dar cu ochii serioşi, ca pentru a mă linişti.

— Nu-ţi fie teamă.

— Dar n-ai mai vorbit niciodată! Doamne, dacă n-ai să reuşeşti ?

Făcu un gest ca pentru a alunga de la el acele griji absurde.

— Şi de ce m-aş încurca ? Ideile îmi sînt clare. Principalul e să nu mă intimidez. La început, oricum, are să fie greu, dar sînt sigur că o dată începutul făcut, totul va merge strună.

— Şi ce-ai să spui ?

Mai făcu o dată gestul acela.

— Numai să fie lume, suspină. Mi-ar părea rău dac-ar veni numai cîţiva.

— Te cunosc toţi. O să fie plin de lume.

— Mai bine aşa, surîse, obosit. Asta şi vreau.

Îl priveam şi mi se părea extraordinar să-l văd atît de liniştit. Şi totuşi nu se prefăcea, era liniştit cu adevărat.

— Ce crezi că înseamnă să ţii o întrunire ? mai zise el văzîndu-mă abătută. Ajunge să nu te încurci. Se înţelege, un pic de grijă tot am, dar nu că n-o să reuşesc, ci numai pe aceea de-a nu pierde şirul. Gîndeşte-te : pot vorbi şi spune tot ce vreau. Important e să nu te laşi furat de vorbe mari. Pagliero îi dă prea des cu „problemele“ şi „învăţămintele“. Şi-atunci lumea crede că-ţi dai aere.

Nu eram convinsă, nu reuşeam să-i urmăresc gîndul. Numai închipuindu-mi-l stînd pe un balcon mă cuprindea din nou teama. Cine ştie, mă surprindeam gîndind, o să vorbească de la

vreun balcon, de la vreo fereastră ? O să fie şi muzică ?

— Du-te în pat, acum, eu mai am puţină treabă.

Culcată, nu închisei multă vreme ochii. Îl auzeam răsfoind ziarele, tuşind, aprinzînd chibrituri. Prin deschizătura uşii venea un şuvoi de lumină ce se lăţea pe duşumea. Adormii ; cînd mă trezii lumina pătrundea încă de dincolo.

— Atunci... îl auzii zicînd.

Apoi tuşi, îşi drese glasul.

— Tovarăşi... zise tare.

Simţii cum roşesc în tăcerea ce se lăsă după vorbele rostite de el ca să-şi încerce vocea.

După puţin îl auzii mişcîndu-se şi bîjbîind în întunericul odăii.

— Cine ştie cît o fi ceasul, zisei, a mustrare.

— Nu-i nici unu, şopti.

Se culcă în tăcere.

— Nu ţi-am spus de tata, murmurai de pe pernă, n-a reuşit să aranjeze nimic la spital.

Suspină.

— Ai auzit ?

— Da, dar mi-e somn. Vorbim mîine.

— Trebuie să-mi spui şi ce-ai vorbit cu Pagliero. Azi a venit Antonietta.

— Mîine, mîine.

Nu întinsese mîna ca să mă atingă, şi înţelesei că era cu adevărat obosit. Nu mă mai mişcai şi nici nu mai vorbii ca să poată adormi de îndată.

Mai tîrziu adormii şi eu. Şi mă trezii în plină noapte. Întorcîndu-mă grea şi moleşită din bucătărie, unde mă dusesem să beau o înghiţitură de apă, îl văzui dormind cu capul răsurnat chiar

pe muchea patului. Se răsese înainte de a se culca, ca să fie în ordine a doua zi la San Matteo. Atunci scosei din şifonier costumul lui gri şi-l potrivii pe scaun.

Capitolul al douăzeci şi unulea

Pornii spre San Matteo tîrziu după amiază. Satul era pustiu cînd sosii, ţăranii fiind încă pe cîmp, la cositul fînului. Privind înapoi de la capătul lungului şi prăfuitului drum în urcuş văzui jos cîteva care mari ce abia porniseră să urce colina. Păreau nişte imense cupole de fîn sub care dispăreau roţile. Erau trase de boi, iar încărcătura se legăna în dreapta şi-n stînga.

San Matteo era un pîlc de case în vîrful unei coline împădurite care, răsucindu-se ca o potcoavă arăta de sus, spre cîmpie, marile vile albe ale cîtorva familii bogate. Casele ţăranilor se strîngeau în jurul unei pieţişoare neregulate, între salcîmi şi cireşi bătrîni. De-acolo de sus vedeam drumul, un şarpe gros de pulbere, cu bucle iuţi, cu tufe prăfuite de urzici de-a lungul şanţurilor secate. Un om pe bicicletă, care se întorcea la cîmp coborînd din sat, alerga de-a lungul drumului făcînd să scînteie în soare, la curbe, lama secerii de pe umăr.

Îmi amintii cum, copilă, înainte ca această colină să devină adăpost de partizani, fusese pentru noi o întreagă lume. În pădurile de salcîmi, de castani şi de cireşi de Spania cu frunze mici violete, ne jucasem de-a războiul, pînă cînd principele de Piemont rechiziţionase aproape întreaga colină, umpluse vilele cu batalioane de jandarmi cu tricornuri verzi de război, pusese să se sape în vii un adăpost uriaş care-şi mai arăta încă gura enormă, deschisă printre şirurile de viţă.

De-acolo de sus, cum ne jucam într-o dimineaţă, îl văzusem pe principe. Trecea în revistă, în depărtata piaţă a armelor, pe cîmpie, trupele ce urmau să plece să lupte în Franţa. Soldaţii alcătuiau o pată nemişcată, opacă, masivă, de un verde cu puţin mai închis decît verdele pîrjolit al ierbii din piaţa armelor. Principele îi trecea în revistă, şi de sus noi îl recunoscusem după cizmele-i înalte şi foarte lucioase care, ori de cîte ori se mişca, aruncau fulgere în soarele dimineţii.

Mîncasem înainte de a pleca la drum, dar cînd ajunsei în dreptul caselor mi se făcu foame iar. Eram transpirată şi obosită, mă aşezai în birt la o masă. Aveam o familie prietenă într-una din casele acelea, dar nu-mi păru potrivit să bat la uşa lor.

Nu mă putui opri şi mîncai pîine şi salam cu toate că-mi era interzis. Băui şi un pahar de vin şi mă simţii mai bine. Încăperea birtului era răcoroasă şi pustie, pe pragul uşii ce da în bucătărie cosea, supraveghindu-mă, o bătrînă.

Ugo urma să vorbească ceva mai departe, într-o mică piaţă acoperită de iarbă ce se întindea în spatele caselor şi în care la ora aceea, în amurg, se mai jucau încă nişte copii. Era şi o masă în fundul pieţei şi-mi închipuii că Ugo va trebui să se suie pe ea ca să-l poată vedea lumea. Pe zidurile caselor văzusem două sau trei mici manifeste roşii

cu numele lui Ugo Braida scris de mînă. Sub nume era trecută şi porecla lui de partizan.

Mai erau aproape două ore pînă la întrunire, mă simţeam emoţionată. Dar mintea mea confuză, în camera aceea pustie, nu reuşea să se limpezească şi mă gîndeam la o seamă de momente absurde din cursul întrunirii, sau numai la Ugo. În sfîrşit, fui nevoită să mă las în voia goanei acesteia de imagini smintite, mulţumindu-mă să privesc odaia pustie, un cot de drum în soare. Glasurile copiilor ce se jucau deveneau tot mai ascuţite. Auzii bîzîitul unui motoraş în sus şi-n jos pe serpentinele drumului şi în sfîrşit apăru un om, o faţă în lumină pe care n-o recunoscui.

— Ester ! exclamă omul oprind motorul în faţa birtului.

Coborî de pe motocicletă şi se apropie. Era Andreino, un om slab, cu faţa suptă, cu cămaşa şi pieptii salopetei murdari de ulei. Avea ochii negri, veseli şi totodată bănuitori faţă de tot ce i se ivea înainte. Se aşeză la masă.

— Eşti gravidă.

— Dar copilul tău ? îl întrebai.

— E un copil grozav.

— Ai citit manifestele lui Ugo ? făcui roşind. Bătu cu palma deschisă în masă.

— Şi-a luat zborul, rîse. Dar tu ce faci aici ? Dacă-ar şti Maria ! Vino la noi. Ugo îşi va închipui fără doar şi poate că eşti la noi.

O luarăm pe drumul pustiu. Eram mulţumită de-a fi în tovărăşia cuiva. Andreino şi Ugo luptaseră ca partizani împreună, lucraseră mai apoi în aceeaşi fabrică.

— Tocmai aici şi-a găsit să ţină o întrunire, se lamenta Andreino, împingînd motocicleta, în satul ăsta de capete pătrate !

În bucătărie mă aşeză la fereastră. Departe se vedea cîmpia, puteam zări trenul ce sosea de la Torino, iar mai departe, jos, în pulberea colorată a amurgului se iveau contururile limpezi ale Alpilor.

— Cine ştie unde-o fi Maria, zise Andreino uitîndu-se prin bucătăria goală. Vrei un pahar de vin ? Trebuie să fie pe-aici. Un păhărel o să-ţi facă bine.

— Beau singură ? făcui rîzînd şi ridicai paharul. Andreino se strîmbă, se sprijini de masă şi se uită la mine cum beau.

— Eh, zise, s-a dus tinereţea.

— Ah, aşa ? glumii.

— Nu mai sînt tînăr, sînt plin de tinereţe numai, rîse el.

Fusese un tînăr ciudat. La un moment dat părea că pornise cu adevărat pe un drum greşit. Băutura, prieteşugurile, zăpăceala de după război îi schimbaseră chipul, ochii îi deveniseră întunecoşi şi ameninţători. Nici chiar căsnicia nu-l eliberase de toate astea, mi-o aminteam pe Maria cea de atunci, disperată. Fuseseră nevoiţi să-şi părăsească cele două camere din oraş şi să se retragă la San Matteo, pe lîngă familia Mariei. În doi ani Andreino se schimbase şi pierduse patru slujbe. Dar se rezolvase totul o dată cu naşterea copilului.

— Vezi-ţi de treburi, nu te gîndi la mine, îi zisei.

Turnă apă în lighean, îşi scoase cămaşa şi începu să se spele.

Afară vedeam trecînd care mari cu fîn ce atingeau ramurile arborilor și streșinile. După ce trecea un car praful de pe drum era ca măturat, fire de fîn atîrnau de streșini, din ramurile salcîmilor, iar mirosul de fîn se răspîndea peste tot.

— Nu mai cînți ? îl întrebai veselă.

Făcu un gest de plictiseală și de nostalgie.

Fusese unul din glasurile celebre ale birtului. Cînd cîntau în cor, el știa să scoată un sunet înalt, nemaipomenit.

Sosi Maria cu copilul. Era o femeie mare, cu pielea încă netedă și albă.

— Dacă mi-aș fi închipuit pregăteam ceva pentru cină, zise.

— Lasă scuzele, mormăi Andreino.

Pe lîngă fereastră trecu o căruță de lemn pictată ; cu o femeie și trei băieți. Băieții se prefăceau că nu sînt în stare să-și țină echilibrul, strigau veseli, calul asudat de urcuș sforăia și era furios. Se deschise o poartă și animalul se precipită pe ea în salturi mari.

Îl văzui pe Ugo venind. Purta costumul cel gri, coborî de pe motocicleta lui Cesare privindu-și pantalonii, pantofii prăfuiți. Și-i șterse în iarba de la marginea drumului.

Cesare era un băiat subțire, agitat. Lucra într-o brutărie și era întotdeauna singur. Cînd el lucra ceilalți dormeau, iar cînd se odihnea prietenii îi erau la fabrică ori la uzină.

Partidul îi încredința tot felul de sarcini pentru că era un băiat de nădejde, dar nu din cele importante. Era tînăr, nu făcuse încă armata, era cu gîndul la fete.

— De luni de zile nu ne-am mai văzut, îi zise Andreino lui Ugo. Își strînseră mîinile.

Ugo era serios, mă privi, surîse. Înțelesei pe dată că nu se gîndea la noi, ci la întrunire.

— Într-o clipă e gata, zise Maria.

Copilul alerga prin cameră, ațîțat de prezența străinilor ; Ugo, Andreino și Cesare, în picioare, vorbeau. Ar fi trebuit să mă scol și s-o ajut pe Maria, dar eram obosită.

— Fac pe cucoana, zisei. Și nu-i prima oară. Iartă-mă, Maria.

Mă uitam la Ugo încercînd să-i surîd, în speranța că va veni lîngă mine, dar el îl asculta pe Cesare care-i spunea ceva încet. Andreino îi privea ironic.

— Bine, gata, știa și el asta, îl întrerupse. Acum hai să mîncăm. O întrunire nu-i, la urma urmelor, o revoluție.

— Lasă-l să vorbească, protestă Ugo liniștit.

— Acum trebuie să plec, făcu Cesare.

— Cum, nu mănîncă cu noi ? întrebă Maria ridicîndu-și ochii de pe mașină.

— Nu, trebuie să plec. Mă întorc pentru întrunire.

Prezența femeilor îl tulbura. Se retrase zîmbind încurcat, spre ușă.

Ne așezarăm la masă. Ugo era liniștit, dar tăcea. Îl priveam, îmi răspundea clipind din ochi, apoi își apleca iar capul deasupra farfuriei.

— Mie mi-ar fi o frică grozavă să vorbesc, rupse tăcerea Maria.

— Asta-i acum ! o certă Andreino. Omul se gîndește, iar tu vii cu frica ta.

— Oh, cer iertare, murmură dezolată Maria.

Andreino turna de băut, cîte o jumătate de pahar dintr-o dată.

— E ușor, bea fără teamă, zicea.

Ugo rîse.

— Dar văd că vă e frică chiar la toți. Doar nu mă duc la tăiere.

Atunci rîserăm și noi, Maria profită ca să strige la copil, care nu-și mai găsea locul.

Eram emoționată și-mi părea rău că nu puteam vorbi, că nu reușeam să scot o vorbă. Mă simțeam apăsată, mă gîndeam la bucătăria noastră : dac-am fi fost singuri poate c-aș fi știut să-i țin tovărășie lui Ugo.

Dar vedeam că nici Ugo nu părea să încerce de loc o asemenea nevoie. Cînd își ridica ochii din salată, din omleta cu brînză pe care ne-o pusese Maria în farfurii, mă privea și eu mă simțeam atît de diferită de el. Îi urmăream aproape speriată mișcările. Mi se părea cu neputință că reușea să se stăpînească pînă într-atîta.

Se făcuse seară, carele se întorseseră de la cîmp. Mirosul de fîn intra pe fereastră. Ugo se sculase de la masă și se plimba fumînd. Copilul îl privea intimidat.

Apoi Ugo se opri.

— O să vină și preotul ? întrebă.

Andreino făcu un gest disprețuitor cu mîna.

— Lasă-l în plata Domnului, zise. Nu mai e cel de altădată. Dacă s-ar putea întoarce înapoi, în loc să-i mai ajute pe partizani cine știe ce-ar face. Nici nu ne mai salutăm.

— Sigur, interveni Maria, trăiești aici ca la închisoare și nu te uiți la nimeni. Se înțelege că nici ceilalți...

— E singurul chip de-a nu-ți învenina sîngele în colțul ăsta scîrbos, i-o tăie scurt Andreino.

— Toată lumea-i așa, nu se lăsă bătută Maria.

— Atunci toată lumea îmi face scîrbă, zise ferm Andreino.

— Iartă-mă, Maria, zisei, aș vrea să te-ajut să faci curat, dar vreau să-l însoțesc și pe Ugo.

Plecarăm pe drumul pustiu, cald încă, deși soarele apusese de o bucată bună de vreme. Din pereții caselor se degaja căldură și miros de fîn. Pe cer rămăseseră razele galbene și viorii ale soarelui apus, și urcau înalte din Alpii ce se profilau neguroși în zare.

Ne îndreptarăm spre piața acoperită de iarbă din spatele birtului.

— Ce sat ți-ai ales pentru întrunire ! se lamentă Andreino.

Ugo rîdea, se opri o clipă ca să citească micul manifest cu numele lui, mă privi mijindu-și ochii.

— Fii liniștit, zise atunci Andreino. Pe oameni am să-i supraveghez eu. Tu să te uiți la mine, la semnele pe care-o să ți le fac. Cînd nu ești sigur privește-mă, și-ai să-ți poți da seama dacă merge treaba. Tot eu o să dau și semnalul aplauzelor.

Ugo îmi luase brațul ; abia mi-l strîngea.

În piață se și adunaseră cîteva grupuri mici de țărani, tinerii numai în cămăși, bătrînii cu jiletcile descheiate pe burtă. Ne urmăreau din ochi.

— Ar trebui să-i salut poate. Pe cîte unii îi și cunosc, șopti Ugo.

— Lasă-i în pace, i-o tăie hotărît Andreino. Ai să-i saluți pe toți de-acolo de sus, și-i arătă cu brațul masa din fundul pieței. Îl văzurăm pe

Battista venindu-ne în întîmpinare. Era vesel și, ca întotdeauna, proaspăt ras și cu cravată. La glezne mai purta clamele de ciclist.

— Abia am sosit, zise.

— Mereu același, rîse Andreino.

— Sînt un bătrîn bun de strîns de gît, îi răspunse celălalt. Și lui Ugo : Ești gata ? Vezi să te porți cum trebuie.

Ugo încuviință cu capul. Privea în jur.

— Cu toți cei pe care i-am cunoscut ca partizan credeam c-or să vină mai mult de-o sută, șopti nemulțumit.

— Or să vie, or să vie, îl liniști Andreino. Sînt țărani. Abia s-au întors de pe cîmp. Or să mai vină și alții.

Eram toți patru lîngă masă și de departe grupurile țăranilor ne înfruntau, îndreptîndu-și privirile spre noi. Tinerii rîdeau, își dădeau scatoalce în glumă, bătrînii fumau nemișcați în cerc. Ugo se uita și el la ei așteptînd ora începerii.

— Acuma plec, îi zisei încet.

— Stai aici, făcu el și mă apucă de braț.

Îl privii și-l văzui palid, cu buzele strînse și ochii mari.

— Nu-i nimic, zise strîmbîndu-se.

Se întunecase, dar felinarul îndepărtat de la curbă și micul felinar din curtea birtului aruncau reflexe pe iarbă, pe hainele decolorate ale oamenilor, lungind petele salcîmilor, negre, pînă dincolo de locul rămas gol.

— Acuma încep, făcu Ugo încet, lăsîndu-mi brațul.

— Încă o clipă, zise Andreino privind în jur.

— Ai grijă : poartă-te cum trebuie ! făcu Battista, grav.

Mă îndepărtai în umbră, spre partea opusă pieței. Țăranii, vreo cincizeci, se aflau între masă și mine.

— Șezi aici, auzii spunîndu-mi-se.

Era tata, lungit în iarbă alături de bicicletă.

— Oh, zisei doar.

Se ridică în picioare. Privea în depărtare, spre Ugo.

— Trebuie să recunosc că are curaj, șopti.

Mă rezemai de bicicletă, tata rămase în picioare, alături.

— Ei, veniți mai aproape, doar nu vreți să-mi sparg pieptul, auzii glasul lui Ugo de departe. Apoi îl văzui pe masă.

Țăranii se mutară, plini de precauție, cu cîțiva metri. Acum Ugo era singur pe masă, și trebuia să înceapă. Simții cum mi se strînge inima. Înaintea mea erau țăranii, iar departe, în stînga, un grup de domni ce ieșiseră din vile. Femeile purtau șaluri largi ce luceau în întuneric, bărbații trimiteau scîntei din țigări. O femeie se lăsă pe iarbă, fusta largă i se desfăcu ca o margaretă. Era liniște.

În fund luceau bandulierele albe ale celor doi jandarmi de serviciu. Auzii motoreta lui Cesare care se întorcea, îl privii pe Ugo. Nu-i vedeam mîinile, lumina felinarelor depărtate bătea dintr-o parte, făcîndu-i să lucească o tîmplă.

Inima îmi bătea tare. Dar aproape că se opri cînd Ugo deschise gura.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI DOILEA

„Cunosc un om, un muncitor, care în fiecare dimineaţă, în trenul de şase pentru Torino, se plînge zicînd : «Dacă vrea cineva să mă cumpere, mă vînd cu o mie de lire kilogramul !»

Mai ieftin decît şunca.

Eu nu sînt ca muncitorul acela. Sînt convins că el nici nu-i om. Un om nu vorbeşte aşa, dacă mai crede în munca lui şi în preţul omului care munceşte. Eu cred în ceea ce sînt şi tocmai pentru că-i respect pe oameni şi sper în judecata lor, am primit să ţin această întrunire : am primit să fac asta şi pentru că nu cred că politica e un lucru murdar, cum zic atîţia. E murdară dacă-i departe de noi. Cu noi nu poate fi aşa.

Eu sînt muncitor, mulţi din voi mă cunosc, cel puţin din vedere sau din auzite. Sînt din cei cu «tusea», cum li se spune celor din trenul de şase pentru Torino.

Şi nu vin să strig, cum se strigă la întruniri. Oratorii se suie în balcoane, strigă, dau din mîini, răguşesc. Apoi dispar. Şi totul rămîne ca înainte, muncitorii în trenuri, ţăranii pe cîmp, bînd cu toţii fiere.

E greu să vorbeşti în public, şi eu nu ştiu să vorbesc. Mă gîndesc numai că un muncitor, dacă are ceva de spus, ar trebui să vorbească în fabrica lui, ca şi ţăranul pe ogorul lui. Aşa ar trebui să fim, dar tocmai aşa nu ni se îngăduie să fim.

Nu sînt un bun judecător al lumii, n-am fost niciodată în străinătate, nici pînă la Roma măcar,

dar judec lumea după ceea ce văd şi mi se întîmplă mie, şi nu găsesc nici o pricină de veselie. Acum iar au dreptate cei prudenţi, cei cu bani, cei ce ştiu să ţeasă intrigi, şi cu toată prudenţa asta a lor învîrtesc afaceri şi joacă oamenii pe degete. Ei îşi ţin mîinile înfundate în bogăţii, iar noi sîntem în puterea oricărui vînt. Dar e şi vina noastră.

Se află în mijlocul nostru unul pe care eu îl cunosc bine, a fost roşu chiar pe vremea fascismului. Toată familia lui a fost roşie, şi el, o dată, plecă dintr-o piaţă mai-mai să-şi scoată pălăria în timp ce ducele vorbea la difuzor de la Roma. Poate că şi acum e roşu, dar a învăţat să-şi scoată pălăria : ceea ce n-au reuşit să facă fasciştii au reuşit fără nici un fel de greutate preoţii. I-au rostuit un fecior într-un colegiu de-al lor, şi *voilà !*

La asta am ajuns. Nu zic că preoţii şi democraţii creştini fac rău, ci numai că ei nu ştiu ce e bine pentru noi. Nu cred că De Gasperi şi guvernul lui vor să ne aducă la sapă de lemn, totuşi ei sînt ca spălătoreasa din proverb : vorbesc, vorbesc, dar nu reuşesc de loc să găsească piatra potrivită pentru frecat rufele. Şi cînd fac ceva care nu merge, vai de tine dacă le-o spui : se simt imediat jigniţi.

Eu ştiu că voi sătenii citiţi ziarele rar, şi aici faceţi o mare greşeală, pentru că rămîneţi în urmă. Nu trebuie să vă supăraţi dacă v-o spun. Tatăl soţiei mele e tot ţăran, şi văd că habar n-are de ce se întîmplă pe lume. Crede că lumea, viaţa sînt tot cele de odinioară, dar nu-i aşa : s-a schimbat totul. El are un petic de vie, de pe care scoate

în medie mai puțin de cincizeci de vedre de vin pe an, și din vinul ăsta plătește taxele, sulfatul, îngrășămintele, că abia-și poate duce zilele. E considerat totuși proprietar și soția lui n-a fost primită la spital pentru că trebuie să plătească cît o nevastă de proprietar. El nu protestează, crede că așa trebuie să fie viața. A fost toată viața dijmaș și acum cînd are și el puțin pămînt nici prin gînd nu-i trece că Italia ar trebui să se intereseze și de el, c-ar trebui să-l ajute s-o ducă mai bine și nu să-l împovăreze cu impozite punîndu-l în fiecare an în primejdie, de bate grindina, să redevină salahor cu ziua.

Dar el nu știe cum e lumea, și tace. Așa că, în timp ce în afara Italiei lumea merge înainte, la noi lumea doarme, și cel ce protestează e ca un cîine care aleargă să-și muște coada.

Pun rămășag că fiecare italian a avut motivele lui personale să ia parte la revoluție, a avut clipele lui grele, a suferit cine știe ce nedreptate anume. Se vorbește atîta că Italia e o țară civilizată, că avem Roma de mii de ani, dar nu-i adevărat. Eu am văzut mereu o Italie barbară, ca soldat, în uzină, în cîrciumi, în trenuri. Și cînd nu mai e barbară devine pe dată nepăsătoare. Și-n vremea asta lumea merge înainte, iar Italia nu. Pînă și cei din Africa învață să înțeleagă ce-i cu lumea, dar aici în Italia, nu. Au înțeles-o chinezii care dormeau de-atît amar de ani, pe cînd noi rîdem veseli pe motoretele noastre de 125, cu patru lire în buzunar. Cine-și dă seama de toate astea stă ca pe ghimpi și nu poate face nimic. E luat în rîs, i se spune să nu pună la inimă toate fleacurile. Poate că și unii dintre voi gîndesc așa despre

mine, în clipa asta, gîndesc că e neserios să vorbim de politică noi, care avem meserii asigurate. Și astfel lumea continuă să nu înțeleagă că politica sîntem noi toți.

Dar nu putem vorbi despre asta, n-avem timp pentru asta.

Mi-ar plăcea, cînd vine vremea alegerilor, să putem vorbi despre lucruri serioase, să auzim părerile tuturor, bune sau rele, mi-ar plăcea să vorbim despre programe, despre muncă. Ar fi frumos dacă fiecare ar avea liniștea și prilejul să-și spună părerea proprie.

Dar nici de data asta nu-i cu putință. N-a fost cu putință niciodată, de cînd s-a sfîrșit războiul ; lumea a votat întotdeauna în grabă împotriva cuiva și niciodată pentru ceva.

Și acum la fel. Nu se votează pentru socialism sau împotriva socialismului, nu discută nimeni despre ce vor face fiii noștri, despre ce se va face la țară, în școli, în fabrici.

Fiindcă acum capcana e deschisă : dacă votăm pentru guvern nu ne va mai rămîne decît să ne dăm cu pumnii în cap. Aici vor fi venit și vor mai veni oratori de-ai guvernului, vă vor spune că după alegeri o veți duce mai bine, că guvernul n-a putut face multe, dar că mîine o să facă totul. Așa că alegătorii ar trebui să-l păstreze și nu să voteze împotrivă, căci altfel va fi mai rău pentru toți. Sînt mincinoși.

Orice v-ar spune să nu-i credeți. În alegerile astea nu trebuie să-i credeți de loc, pentru că alegerile de acum sînt cu înșelătorie, cine votează pentru guvern e ca și cum ar vota de două ori, cine votează contra e socotit doar o singură dată.

Aşa încît, chiar dacă oratorii guvernului vor veni aici, voi să nu-i credeţi : pentru că vor să facă să treacă această lege electorală mincinoasă pe care întreaga Italie o numeşte «legea-frauduloasă». După aceea, n-o să le mai pese de nimeni.

Să stăm şi să judecăm o clipă : chiar de-ar avea intenţii bune tot ar greşi. Numai gîştelor li se bat labele în cuie înainte de-a fi îndopate. Şi, mai mult chiar. Dacă ar spune adevărul, ar fi nevoiţi să mărturisească că vor să fie ei stăpîni ca să ne fie nouă bine. Dar am fi ca şi gîştele dacă i-am crede. Pentru că nu există dreptate şi bunăstare fără control, şi cu un guvern care stăpîneşte totul, cine l-ar mai controla ?

Preoţii cu iadul şi jandarmii cu închisoarea au ţinut întotdeauna lumea în puterea lor, spune o vorbă. Ei bine, în acest caz, nouă ne revine sarcina să facem pe controlorii, nouă ne revine sarcina să le arătăm care-i iadul şi care-s cătuşele.

Dacă nu ne vom sluji de prilejul acesta şi nu vom vota pe cine trebuie, va însemna că Italia nu pricepe şi nu va pricepe nimic niciodată şi merită pagubele şi nenorocirile ce vin peste ea. Va însemna că pe degeaba am luptat împotriva fascismului dacă o să punem în locul lui un alt stăpîn absolut.

Cine e stăpîn pe toate nu se mai teme de nimic. Şi dacă democraţii-creştini şi prietenii lor obţin 50% din voturi, intră în acţiune legea-frauduloasă şi vor ocupa trei sferturi din locurile de la Roma, în loc de o jumătate cît li s-ar cuveni, înţelegeţi ? Şi în felul ăsta or să facă şi-or să desfacă ploile după cum le-o plăcea.

Dacă îndepărtăm însă guvernul de la putere o

să ne mai putem trage şi noi puţin sufletul. Dar trebuie să ţinem bine minte asta : că chiar dacă le reuşeşte ori nu lovitura, ei au încercat s-o dea şi că sînt gata de orice numai să ne împiedice pe noi să deschidem gura. Chiar dacă nu izbîndesc de data asta, mîine, poimîine, vor fi iarăşi gata să se bată cu noi, ca nişte duşmani.

Îmi pare rău că nu vă pot vorbi ca un muncitor unor ţărani. Pentru că ştiu ce credeţi şi în ce fel judecaţi voi viaţa muncitorului, crezînd că e mai norocos, mai la adăpost. Dar noi muncitorii sîntem cu toţii fii de ţărani fugiţi de la cîmp acum douăzeci, cincizeci de ani, aşa cum mai fug fiii voştri şi azi, fiindcă nu găsesc o muncă cinstită şi nici măcar o fată dispusă să se mărite cu un om care lucrează pămîntul. Deosebirea dintre noi e doar aparentă. Fiecare îşi poartă crucea lui.

Dar de data asta trebuie să sperăm unii în alţii. La oraş noi sperăm că ţăranii nu vor înghiţi momeala guvernului, şi aşa trebuie să şi faceţi, altfel vă veţi duce de rîpă şi voi şi noi, ba şi speranţele fiilor noştri.

Această lege frauduloasă e ca loteria chemării la oaste de odinioară, cînd cine avea dare de mînă reuşea veşnic să tragă un număr mic, în timp ce omul sărac făcea trei ani de şmotru. Aşa că aveţi grijă să trageţi numerele cele bune, pe şapte iunie, căci altfel mîine n-o să mai aveţi mîinile libere, aşa cum vi le doriţi.

E timpul, oameni buni, să judecaţi cu socoteală !

Noi italienii am putea-o duce bine. Nu chiar ca alte popoare mai bogate, ca englezii şi nemţii, dar desigur mai bine ca acum. Noi am primit multe

ajutoare după război, ca şi nemţii care erau la pămînt. Acum aflăm că nemţii care-au pierdut într-adevăr războiul, care sînt împărţiţi în două, sînt iar bogaţi, şi-şi ridică iar creasta.

Noi italienii am risipit ajutoarele, guvernele care le-au administrat au fost aşa de nevolnice că banii li s-au scurs — ori i-au lăsat să li se scurgă — ca apa printre degete. Fiindcă aşa e viaţa în Italia. E o ruşine, dar e şi mai ruşinos faptul că ştiu asta cu toţii şi nu se scandalizează nimeni.

Poate că am îmbătrînit cu toţii. Sîntem ca bătrînii aceia care nu se mai mişcă de pe scaun sau din pat, care-şi fac nevoile pe ei şi nici nu le mai e ruşine, ba chiar povestesc despre asta oricui vine să-i vadă. În 1945 nu era aşa.

Dar dacă lumea se trezeşte, nu va mai fi aşa. Nu trebuie să baţi cu pumnul în masă, ajunge să votezi cum trebuie la şapte iunie.

Şi acum îmi cer iertare. Pentru că nu sînt orator, şi pentru că n-am putut vorbi despre atîtea alte lucruri la care va trebui să ne gîndim mai devreme sau mai tîrziu. Dar am venit aici numai pentru cuvintele astea în legătură cu legea-frauduloasă.

Nu e timp să vorbim şi despre altele, fie şi pentru faptul c-am sfîrşi prin a ne certa într-un moment cînd alţii tocmai asta aşteaptă, să găsim un motiv, să ne certăm între noi în timp ce ei, pe ascuns, se pregătesc să împartă prada.

Şi liberalii sînt din ăştia : dacă ar trăi azi Giolitti, despre care vorbesc tot timpul, le-ar da cu piciorul undeva. Mulţi dintre voi, mai ales cei bătrîni, n-au să poată crede că partidul liberal, apărut aici în Piemont, a decăzut pînă într-atîta. Şi

totuşi aşa e : din liberal i-a rămas numai numele, din piemontez mai nimic, nici măcar răbdarea de-a spune adevărul.

Şi cu acestea închei. Dacă la Torino se află că v-am vorbit despre lucrurile astea, poate că n-o să-mi fie moale la fabrică, poate c-o să sfîrşesc prin a deveni zidar-salahor, sau ucenic într-un atelier de mîna a şaptea. Dar merită să rişti : dacă guvernul biruie vom trăi prost şi în fabrică şi la ţară.

Amintiţi-vă de cele ce v-am spus. Ştiţi cine sînt şi unde stau ; sper că n-o să fie nevoie să spuneţi într-o bună zi : avea dreptate. Trebuie să vă convingeţi de asta iute de tot.

Altfel vom ajunge cu toţii ca acel tovarăş al meu de drum, de care v-am vorbit la început, care caută mereu pe cineva dispus să-l cumpere cu o mie de lire chilul. Un lucru e sigur : dacă legea asta trece, atunci va fi şi el nevoit să mai scadă din preţ."

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI TREILEA

Mai înainte ca Ugo să coboare de pe masă Andreino îşi făcuse loc printre oameni, mergîndu-i în întîmpinare şi bătînd din palme cu gesturi largi.

— Bravo, băiete, zicea uitîndu-se în jur. E un băiat de ispravă !

— Trebuie să recunosc că ştie să vorbească, spusese tata.

Eram transpirată şi înghețată. Ugo coborîse de pe masă şi nu-l mai vedeam. Auzii motocicleta lui Cesare plecînd iar. De două ori urcase colina în timpul întrunirii, ascultase cîteva cuvinte şi plecase iar, împingînd motocicleta în tăcere prin iarbă, ca să nu deranjeze.

Apoi Ugo mă căută.

— Totuşi n-a făcut bine să mă arate aşa, cu degetul, de față cu toți, zisese tata. Se suise pe bicicletă. Spune-i bravo din partea mea, făcu înainte de-a pleca.

— Oh, Ugo, oh, putui să-i spun numai, cînd fu alături de mine.

Îmi venea să plîng.

— Ce proastă sînt, zisei luîndu-l de braț.

— De ce? De ce? întreba el rîzînd. Dar tot nu-şi dădea seama ce-i cu mine. Vorbea tare cu Andreino care-i răspundea serios, mulțumit.

— Mă uitam la tine şi de cîte ori dădeai din cap că e bine, prindeam curaj.

Andreino încuviința, satisfăcut.

— La început erai emoționat, observă Battista, rîzînd, dar pe urmă ai fost grozav.

Ugo rîdea, îşi desfăcuse cravata, apoi şi-o scoase respirînd tare.

— Ține-o tu, îmi spuse.

Țăranii porniseră spre casele lor, domnii de la vile traversară poiana îndreptîndu-se spre o potecă ce ducea spre păduri, unde se deschidea uriaşa gură a adăpostului pe care-l poruncise principele.

Trecînd, îl priveau pe Ugo cu ochi lucitori.

— Eşti mai ceva ca un deputat, zicea Andreino. Or fi fiind ei profesori, dar tu ştii ce e poporul.

— Dacă continui aşa va trebui să te trimitem la Roma, zise Battista a cărui frenezie, multiplicată, se adăuga freneziei celorlalți.

— Vorbeşti tare frumos, adăugă un țăran.

— Dacă toți comuniştii ar fi ca tine m-aş face comunist numaidecît.

Cei trei-patru țărani rămaşi puseră cîteva întrebări, apoi ne salutară, strînseră mîna lui Ugo, şi-o porniră vorbind în întuneric.

— Cînd am început să vorbesc despre nemți, am simțit că-mi fuge pămîntul de sub picioare, povesti Ugo. Nu ştiam cum să termin.

— Eşti unul din cei mai buni, îşi pecetlui cuvintele Andreino cu un gest larg.

Pornirăm spre birt. Ugo mă luă pe după umeri şi deodată mă simții obosită; doream din tot sufletul să fiu acasă la noi, în linişte.

La birt se opriseră puțini țărani. Era vremea cositului şi dimineața trebuiau să se scoale devreme ca să coboare la cîmp. Cei aşezați pe la mese ne priviră cu simpatie.

— Vreau să vorbesc de politică cu băiatul ăla, zise tare un bătrîn arătîndu-l pe Ugo şi se ridică, îndreptîndu-se spre masa noastră.

Ugo îl primi cu seriozitate, dar îşi dădu imediat seama că bătrînul era beat. Cu două vorbe Andreino îl convinse să plece.

— Am de gînd să le dau orice fel de explicații, dac-or avea chef, ne spuse Andreino împingîndu-l pe bătrîn de umăr.

Ugo ceruse pîine şi salam şi mîncam fără chef, surîzîndu-ne. Şi iarăşi mă simţii veselă, mulţumită de hazul pe care-l stîrnise Battista la o masă de ţărani bătrîni.

Dar asta ţinu doar o clipă, căci mă cuprinse iar dorinţa de-a fi singură cu Ugo, acasă.

— Vinu-i slab, observă Ugo.

Vorbea cu un glas mulţumit, încît păru chiar bucuros să descopere că vinul nu-i bun. Ochii îi luceau, şi privindu-mă deveniră dintr-o dată mai mici.

— Nu mai bei ca altădată, îi spuse apoi lui Andreino.

— Sînt tată de familie.

— Cîntă ceva, Andreino, i se zicea de pe la mese.

— Hai, cîntă !

— Nu mai e de mine cîntecul, se apăra Andreino, fixînd cu ochi întunecaţi paharul.

— Ei, cîntă !

Andreino surîdea în tăcere, faţa i se sprijinea de pahar.

— Dacă încep să cînt, sare Maria din pat, şopti privindu-mă.

— Nu te lăsa rugat.

Şi atunci Andreino cîntă, prelungind cuvintele în sunete înalte, subţiri. Vinele gîtului i se umflau ca nişte crenguţe, cînd îşi lăsa capul pe spate :

Dă-mi să beau
apă şi venin...

Toţi aplaudau, Ugo sta aplecat peste masă, atent, surîzînd.

— Eşti obosit ? îl întrebam.

Dădea din cap că nu, dar eu îmi dădeam seama că e încă zăpăcit din pricina întrunirii. Poate că alţii puteau să vorbească la întruniri liniştiţi, dar el nu, el se simţea încă împovărat de sine, de cuvintele acelea, încă buimăcit. Îmi pusei mîna peste a lui ca să-i ţin tovărăşie şi să nu-i las timp să se pomenească singur.

Sărutări de foc, jurăminte,
Paraguay, paradis al iubirii...

cîntau cu toţii, o dată cu Andreino, atenţi la mişcările buzelor tovarăşilor de masă.

În uşă apăru Cesare, care veni să şadă cu noi.

— La Falchetto nu era aproape nimeni, zise. Pagliero a vorbit bine, dar a fost o mizerie.

Îl privea pe Ugo cu admiraţie.

— Tu ştii să vorbeşti. Totuşi Pagliero nu va fi mulţumit.

Ugo îl privi surprins.

— Ai vorbit prea puţin despre partid, explică Cesare, roşind. Te-ai vîrît apoi în povestea aceea cu nemţii. Pagliero a zis că rău ai făcut. Ai vorbit prea puţin despre partid. Nu părea o întrunire comunistă. Cu toate astea eşti grozav.

— Voi nu pricepeţi niciodată nimic, rîse întunecat Andreino.

Ugo nu deschise gura, gîndea.

— Ai dat repede fuga ca să-i povesteşti totul lui Pagliero, preciză ameninţător Andreino.

Băiatul păli.

— Ce te-a apucat ? Bineînţeles că i-am povestit.

— I-ai povestit şi despre succesul obţinut ? Astea se cheamă succese nu avalanşele de „pro-

bleme". I-ai spus-o ? Fiindcă cel care-o face pe spionul trebuie s-o facă așa cum trebuie.

Cesare îl privea înspăimîntat.

— Nu exagera, intră în vorbă Ugo. E firesc ca Pagliero să aibă un control. Întrunirile sînt un lucru serios.

— Nu înțeleg nimic, e timpul să înceteze, repetă Andreino.

— Nu discut cu tine, ești beat, făcu Cesare.

Andreino se întinse peste masă. Își alungi brațul negru și uscat.

— Îți crăp capul, zise încet.

— Ajunge, ce v-a apucat ? le-o tăie Ugo.

Andreino își lăsă mîna pe masă.

— Cînd mă vezi treci pe partea cealaltă a drumului, ține minte, zise cu privirea lui neagră fixată asupra lui Cesare.

Cesare nu răspunse. După puțin se ridică și, salutînd încurcat, porni spre ușă. Auzirăm duduitul motocicletei.

— E un băiețandru. Ai făcut rău, zise Ugo. Andreino nu răspunse. Ceea ce face el e drept. Partidul are destule uscături și așa, adăugă Ugo.

— Dar lucrurile trebuie bine înțelese, insistă încăpățînat Andreino. Bine, am exagerat. Dar dacă trebuia să vorbească, s-o fi făcut cum trebuie. Pagliero, el e cel care nu știe să lucreze.

— Ah, aș vrea să te văd și pe tine c-o herghelie de asini așa cum sîntem noi toți, rîse Ugo.

— Asta înseamnă că nu poți spune ceea ce gîndești la o întrunire ?

— Nu, dacă partidul consideră că nu-i just.

— Atuncea, Ugo, ai să vezi ce-ai să tragi pentru cele spuse aici.

Ugo nu răspunse. Mă privi.

— Să fi greșit oare ? M-am luat cu vorba ? mă întrebă el încet.

— Pagliero voia să repeți numai lucrurile din ziare.

Dădu din umeri. Și Andreino îl privea, serios.

— Ei, ce-i cu voi, doar nu m-au izgonit din biserică, rîse atunci Ugo.

După puțin ne luarăm rămas bun de la Battista și de la ceilalți și ieșirăm în noapte.

— De șapte iunie te așteptăm la noi, îi spuse Ugo lui Andreino.

— Ești un băiat pe cinste, îi repetă celălalt, întunecat.

Începurăm să coborîm singuri. Cîteva ferestre mari erau încă luminate de-a lungul fațadelor întunecate ale vilelor. De pe una din terase se răspîndea în aerul cald sunetul dulce al unui gramofon.

— Noapte bună, strigă Andreino de departe.

— Nu vreau să mai scot o vorbă timp de trei luni, răbufni Ugo îmbrățișîndu-mă.

Mă oprii să-l sărut, dar numai o clipă. Nu-mi plăcea să simtă cum îl apasă pîntecul meu umflat.

Capitolul al douăzeci și patrulea

— Nu cred să fi greșit, zise Ugo.

În pat, cu lumina stinsă, nu reușeam să adormim.

— Ai fost minunat, zisei.

Eram obosiți amîndoi, dar agitația din seara aceea ne obliga să gîndim încă. Aveam o senzație ciudată, ca și cum ora aceea ar fi fost o sărbătoare și-ar fi schimbat ceva în viața noastră.

— Știi ce-ar putea să-mi spună Pagliero? Că am vorbit despre Germania și Anglia. Am vorbit bine despre ele și nu sînt țări socialiste.

— Și ce importanță are asta?

— Știu eu, mormăi, întorcîndu-se în pat.

— Pagliero. Mai bine s-ar gîndi la Antonietta, zisei.

Îl auzii rîzînd. Întinse o mînă să mă atingă, dar eram așa de obosită că nu răspunsei acestui gest. Stăteam liniștiți așteptînd somnul care nu mai venea. Uitasem să cobor jaluzelele și ramele ferestrei încadrau un cer senin cu lună.

— Ugo, încercai să-l chem.

Nu-mi răspunse, adormise. În penumbră îi văzui profilul pe pernă, nemișcat. Mai bine, mă gîndii. Cînd îl vedeam dormind mă simțeam liniștită. Erau unele zile cînd se tîra obosit. Închisei ochii așteptînd și eu somnul, dar sub pleoapele închise, într-un furnicar de punctișoare colorate, îl revedeam pe Ugo, sus, pe masă și mîinile care-i ieșeau din umbră ca să sublinieze cuvintele.

Nu se încurcase nici o singură dată, nu înghițise un singur cuvînt. Aducîndu-mi aminte de toate astea mi se părea încă o minune. Cine știe cît lucrase mintea lui în zilele acelea, gîndindu-se la discurs.

Aș fi vrut să fac ceva pentru el, imediat.

Adormii și avui un somn lung, fără vise. Lumina zilei ce intra pe fereastră mă trezi. Ugo dormea încă. Mă sculai încet și mă dusei în bucătărie să pregătesc cafea proaspătă.

Piața era albastră și răcoroasă în zori, mama tușea în cămăruța ei. Așteptai ca apa de cafea să dea în clocot și mă simții odihnită cu toate că noaptea de somn fusese scurtă.

— Ce ți-a venit, știi că trebuie să dormi, bombăni Ugo ieșind din dormitor.

În timp ce el se spăla, cafeaua dădu în clocot, o turnai în cești. Aprinsei lampa, dar în lumina rece și cenușie a zorilor haloul lămpii se pierdea, era de prisos.

— Bea o cafea bună. Încă una, zisei veselă.

Dar el se uita indispus la ceașcă.

— Dacă nu mă port bine cu tine, schimbă-ți măcar tu viața și lasă-mă, zisei.

Mă privea pe deasupra ceștii de cafea, fără bucurie în ochi.

— La lucru, zise.

Puse ceașca pe masă, își luă punga cu mîncare, ceasul bătea cinci și jumătate fix.

— Du-te în pat, tu care poți face asta, zise.

De la fereastră îl văzui coborînd de-a lungul pieței. Își ținea capul între umeri ca să se apere de frigul dimineții. După cîțiva pași o porni hotărît.

Mă culcai iar. Dar rămăsei rezemată de tăblia patului privind decolorarea lentă a cenușiului de pe cer și preschimbarea lui într-o lumină mai clară, de aluminiu. Nu-mi mai era somn și mă simțeam singură. Dacă încercam să mă gîndesc

iar la San Matteo, cele întîmplate acolo se mișcau acum agale, departe, cu neputință să mai poată fi vreodată ajunse.

Capitolul al douăzeci și cincilea

Gîndul la Ugo îmi împunse inima toată ziua. Și mereu, în timp ce coseam, îmi revenea în minte vreo neașteptată frază de-a lui și mă bucuram tînjind, atunci, în căutarea a ceea ce spusese mai înainte sau după aceea.

Pentru o femeie singură în casă ziua e lungă. Vîntul de primăvară, la amiază, aducea parfum de tei, de fîn, și atunci mă simțeam și mai singură, și mai pustie. Coroanele arborilor din grădina călugărilor zumzăiau de prezența vie și întunecată a miilor de albine. Nu mă plictiseam, dar aș fi vrut să schimb cîteva vorbe cu cineva.

Alte femei ca mine ieșeau la plimbare, dacă n-aveau copii, cîte una ajungea, din plictiseală, să calce și strîmb, iar soțul întorcîndu-se seara de la Torino nici nu afla. Pe altele le vedeam trecînd, istovite, cu copiii de mînă, certîndu-i nervoase și lovindu-i pentru orice fleac, ori cu buzele vopsite și părul în dezordine, plictisite și mînioase în același timp. Îmi făcea rău și mă înciudam văzîndu-le.

Nu-și mai iubeau bărbații, sau poate că grija banilor, grija pentru copii și munca tulburase această iubire. Dar nu erau mai puțin vinovate.

Dragostea mea pentru Ugo nu s-ar fi putut consuma din pricina neplăcerilor vieții.

Celelalte femei aveau soți tăbăcari ori cizmari ori chiar funcționari, care le lăsau singure în casă, se certau pentru că mîncarea nu era niciodată bună, erau mereu obosiți și enervați de toate. Chiar dacă, uneori, se întorceau acasă cu un cadou, stofă pentru vreo rochie, sau un flacon de parfum, era prea tîrziu, cadoul acela ajungea numai pentru o zi.

O cunoștință de-a mea descoperise chiar că soțul o înșală. Nu cu o altă femeie, ci într-o „casă". Era o casă murdară, iar pe deasupra și scumpă, și ea, de necaz, povestea tuturora despre asta, ca și cum, ușurîndu-se și făcîndu-și bărbatul de rîs în fața tuturor, ar fi reușit să-și împace sufletul.

— Iar lipsesc trei mii de lire din plic la chenzina asta. S-a dus să le mănînce la „căsuță", zicea ea tare prin prăvălii.

De la ferestrele lor, din partea cealaltă a pieței, veneau certuri și ocări.

— Ce-ți fac femeile alea și nu pot să-ți fac eu? striga ea.

Vocea bărbatului răspundea pe un ton scăzut, pașnic.

Îl vedeam după o vreme ieșind în piață, nu mai era tînăr, cu haina pe umeri, în timp ce nevasta, părăsită în casă, era încă numai strigăte.

Vai mie, de mi s-ar fi întîmplat așa ceva! M-aș fi omorît.

I-o spusesem și lui Ugo, iar el rîsese. Dar eu aș fi fost în stare s-o fac. N-aș fi putut răbda o asemenea înșelăciune.

Ştiam că mulţi, dacă nu chiar toţi, îşi trădau nevestele cît puteau. Poveştile amoroase ale celor bogaţi alergau prin oraş ca un vînt rău. În timp ce făceam cumpărături în piaţă ori mă duceam să predau mantalele militare, auzisem şi eu multe şi de toate felurile.

Dar nici soţiile muncitorilor nu erau toate la locul lor. Iar soţii, mai ales cei tineri, fără zarvă multă, se ţineau şi ei de-alde astea. Îi stricau mai ales prieteşugurile. De la cafenele şi restaurante, sîmbăta şi duminica, se puteau duce cu prietenii în cîte-o locantă din oraş unde, în zilele de sărbătoare şi de tîrg, erau întotdeauna cîteva fete. Erau din provincia Veneţiei, ba chiar şi ţărănci din Langhe ori fete de meridionali venite cu familia în oraş să-şi încerce norocul. Îţi făceau milă, dar te şi scîrbeau puţin. Nu reuşeam să înţeleg cum de erau în stare de aşa ceva. O femeie ca mine, o femeie din popor, poate greşi, şi nu numai o dată, dar nu poate sfîrşi în felul ăsta. La un moment dat se opreşte, preferă să fie servitoare.

În schimb Ugo susţinea contrariul, şi mie-mi venea greu să cred că tocmai oamenii din popor sînt mai ameninţaţi de viaţă decît ceilalţi. Mă întristam gîndindu-mă că Ugo avea dreptate, că poporul avea doar un singur drum ; abătîndu-se de la el, se pierdea numaidecît, femeia devenea o zdreanţă, bărbatul un beţivan, un om fără căpătîi.

Coseam la mantale şi mă gîndeam la lucrurile astea, la căldura pe care, numai închipuindu-mi-le, o trezeau în mine, care eram cu Ugo.

Din nou venea seara. Ca să mă dezmorţesc puţin mă ridicai, mă rezemai de fereastră. De la primărie ieşeau impiegaţii care lucraseră peste orar, coborau în goană scările spre centru. După puţin, o dată ce se lăsă întunericul, îl văzui pe Ugo urcînd piaţa cu Pagliero alături. Discutau, se opriră. Ugo, cu capul puţin aplecat, nemişcat, îl asculta pe Pagliero care vorbea. Făceau doi paşi, se opreau din nou. Ugo se întoarse să se uite spre fereastra noastră, mă văzu, dar îşi îndreptă de îndată ochii spre Pagliero, care vorbea dînd din mîini.

Capitolul al douăzeci şi şaselea

Ochiurile sfîrîiau şi auzii glasurile lui Pagliero şi Ugo pe scări. Dar intră numai Ugo.

Se aşeză la masă fără să se spele măcar.

— Trebuie să ne grăbim dacă vrem să ajungem la timp la San Michele, zisei.

Pusei ochiurile pe-o farfurie.

— Mama a băut o cafea cu lapte. Acuma doarme.

— Iar ochiuri, făcu el, posomorît.

Nu-i răspunsei. Mă aşezai şi eu şi începui să mănînc. Dar Ugo nu spunea nimic, îşi tot învîrtea îmbucătura în farfurie mai înainte de-a o duce la gură, umplea paharul şi-apoi îl lăsa pe masă. Mie nu-mi turnase vin, şi înţelesei că are ceva pe suflet.

— Întîrziem, zisei iar.

— E timp destul, îmi răspunse fără să mă privească ; oricît de mult am vrea.
— Nu mai mergem la San Michele ?
— Se duce Pagliero. Nu are încredere să mă lase să mai ţin o altă întrunire.
Curăţă farfuria cu miez de pîine. Apoi mă privi. Era livid de muncă şi de drum, ochii îi păreau mai dilataţi şi istoviţi. Ajungea pînă la mine, nu se spălase încă, mirosul cămăşii lui de lucru, miros de rugină, de sudoare şi de ulei ars.
— Politica, îmi zise.
— Halal prieten mai ai.
Mă ridicai să aprind lumina. O muscă buimăcită îşi luă zborul bîzîind de pe abajur.
— Straşnică recunoştinţă după tot ce-ai făcut pentru el ! zisei. Dacă mai ridici un deget să-l ajuţi, vai de tine.
Stătea rezemat în coate, tăcut, nu mă privea, nu se uita la nimic anume. Începui să strîng masa şi atunci abia îşi ridică coatele ca să pot lua faţa de masă, apoi şi le puse iar înapoi. Lăsai pe masă sticla şi paharul.
— Ascultă-mă, ţinui să-i mai spun : tu caută-ţi de treabă şi-ai să vezi că într-o bună zi tot el are să vie după tine. Şi-o să-ţi ceară şi iertare. Dar atunci trebuie să i-o spui de la obraz. După tot ce-ai făcut pentru el !
— Am făcut, am făcut, repetă el, iritat. Nu despre asta e vorba.
Răsuflă adînc, dar apoi vorbi cu glas calm :
— Ce ai cu Pagliero ? El îşi face datoria. El e responsabilul. Iar partidul îl îndrumă. Eu am greşit, că mă supăr.
— Ai greşit ?

— Am greşit fiindcă mă simt jignit. Dar nu sînt chiar jignit. Caut doar să înţeleg dacă am greşit ori ba.
Mă ridicai să fac cafea. Nu înţelesesem. În timp ce apa fierbea spălai farfuriile, cutia de mîncare, o umplui iar şi-o pusei, împreună cu jumătatea de vin, în sacul lui de drum.
— Mîine mîncăm iar ochiuri, făcui scuzîndu-mă ; acuma ouăle sînt ieftine.
Făcu un gest ca să-mi arate că asta n-avea nici o importanţă.
— Aşa că pentru alegerile astea m-am aranjat, zise.
— Ai ţinut o întrunire grozavă. N-am mai pomenit alta la fel.
Rîse, dar redeveni de îndată serios.
— Spală-te înainte de-a veni în pat.
— Bine, bine.
— Şi nu te mai gîndi la Pagliero. Dacă toţi cei din partid ar fi ca Pagliero nu ne-ar fi prea moale.
— Nu vorbi aşa, zise încet, pe gînduri ; fac o mulţime de greşeli, dar muncesc ca nişte disperaţi.
Îşi scosese tabachera şi-şi făcea o ţigară, încetişor, atent la hîrtia subţire care, răsucindu-se, lăsa să cadă fire lungi de tutun.
— De-aş fi convins, zise ; de m-ar fi convins că eu sînt cel care a greşit !
Mă aşezai lîngă el.
— Nu poţi să stai liniştit cîtva timp ? Ai mare nevoie de-aşa ceva, eşti obosit, îi zisei încet ; nu te mai necăji atîta. Ai putea sta deoparte cîtva timp.

Se întoarse să mă privească, surîzînd.

— Ce tot spui! răspunse. Eu sînt muncitor. Cum să fiu comunist de unul singur!

Nu-i răspunsei, îmi pusei capul pe umărul lui și tăcurăm amîndoi. Îi simțeam umărul mișcîndu-se ușor cînd trăgea în piept fum mai mult, și coborînd iar cînd, obosit, dădea fumul afară.

— Mîine, Togliatti e la Cuneo, zise în șoaptă după o vreme.

— Te duci și tu?

— Ai vrea poate să stau acasă?

— Credeam că după cele ce ți-a spus Pagliero o să te ocupi o vreme numai de-ale tale.

Lovi cu palma în masă.

— Du-te, atunci, zisei înciudată.

— Vezi că nu înțelegi? îmi răspunse calm. Mă pot ocupa chiar și-un secol numai de-ale mele. Și nici să nu-mi pese de partid. Dar în vremea asta partidul există, și merge înainte, bine ori rău, iar eu stau singur. Înțelegi? E ca și cum te-ar goni de-acasă. Unde să dormi? Sub poduri?

— Bine. Vino de te culcă, e tîrziu.

— În seara asta ies, zise el ferm. Am nevoie să vorbesc cu oamenii.

Eram obosită, dar nu voiam să-l las singur în bucătărie. Mi se părea că, avîndu-mă alături, s-ar putea simți mai puțin trist. Îmi clocotea inima de furie la gîndul celor ce-i făcuseră, la Pagliero.

— O fi avînd și el pe-ale lui. Să și-o ia pe Antonietta și-o să-și dea el seama, îmi scăpă.

Ridică ochii uimit, privindu-mă.

— Ce-ți veni, făcu rîzînd, ești plină de venin. Ai să rămîi fără lapte.

Mă luă de braț și mă zgîlțîi puțin, atunci rîsei și eu.

Vru să mă așez pe genunchii lui.

— Sînt grea, șoptii.

Făcu o grimasă ca să-mi spună că nu. Mă ținu puțin așa, în liniște. Musca bîzîia în aer și din cînd în cînd se repezea în abajur cu un zgomot sec, după care se liniștea.

— Bah, urîtă zi, încheie Ugo, și azi dimineață începuse așa de bine! Uite, nu știam cum să mă mai descarc și-atunci am cumpărat asta de la un magazin, la Torino.

Scoase un pachețel. Îl desfăcui, înăuntru erau două perechi mari de chiloți, așa cum poartă femeile însărcinate.

— Aveam chef și eu de-o glumă, zise, dar pe urmă istoria asta m-a făcut s-o uit pentru moment.

Încercai o pereche pe pîntec, ridicîndu-mă în picioare.

— Tu glumești, dar îmi vin bine, zisei.

— Ah, așa, da? rîse el.

— Uneori cînd deschid sertarul și văd ce purtam acum patru luni, mi se pare de necrezut, zisei.

Rîdea. Apoi se sculă, întinzîndu-se de oboseală.

— Hai să te culci, e mai bine.

Dădu din cap.

— Nu, am nevoie să stau de vorbă cu cineva. Mă întorc numaidecît.

Mă privi surîzînd, mă împinse pînă la ușa dormitorului.

— Dormi tu, îmi zise. Cînd dormi mă simt întotdeauna liniștit.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ȘI ȘAPTELEA

În camionul care-i ducea la Cuneo tinerii fluturau steaguri, cei mai în vîrstă stăteau ghemuiți unul într-altul, de-a lungul parapetelor de lemn ce se clătinau, sau rezemați spate în spate. Camionul mirosea a lemn de castan, a rumeguș, a pămînt și ciment.

Mulți muncitori preferaseră să facă drumul pe motocicletă, cîțiva băieți fără ocupație plecaseră înainte de prînz cu bicicletele, alții urmau să părăsească orașul cu trenurile de seară și cursele.

Pe șoseaua provincială, la ceasul acela de după apusul soarelui, camionul în care erau Pagliero, Battista, Ugo Braida și diferiți muncitori coborîți din trenul de Torino, înainta în liniște. Prin sate tinerii se străduiau să agite steagurile.

Lumina, pe șosea, era limpede și munții marcau orizontul la marginea cîmpiei. Exact la jumătatea cercului Alpilor se înălța dintele albăstrui al Monviso-ului. Cu trecerea timpului se făcea tot mai violet. Camionul străbătea o cîmpie bogată, pe care vitele mai păşteau încă, iar mirosul de fîn și de bălegar se ridica greu în aer.

Ugo, rezemat de parapetul camionului, privea, trăgea adînc în piept aerul sănătos, urmărea cu plăcere zborul rîndunelelor ce vînau ultimele insecte. Negrele, subțiraticele suveici tăcute se precipitau din înălțime pînă atingeau firul ierbii din cîmpie, sau asfaltul.

Țăranii, în urma vitelor sau mergînd pe marginea șoselei, cu uneltele în spinare și desculți, se

opreau la trecerea camionului, priveau de jos în sus, cu ochii mijiți sub pălăriile lor de paie, pe tinerii aceia, saluturile, steagurile acelea fluturînd.

Ugo se lăsă iar să alunece pe scîndură. Își făcu loc cu greu. Era obosit, cu ochii istoviți de ziua de muncă, dar pînă și hurducăturile camionului, aerul acela nou, mirosurile puternice și naturale îi făceau plăcere.

— Numai să vină. N-ar fi prima oară cînd se anunță o întrunire și în ultima clipă vine un oarecare, spusese sceptic Battista.

— Ei, sfîrșește, ești plictisitor, i se răspunsese.

Camionul străbătea Fossano, livid și pustiu pe străzile înguste. Tinerii, urlînd agitați, înălțaseră steagurile, dar numai dintr-o cafenea ieșiseră, uitîndu-se curioși, cîțiva jucători de biliard. După strada pietruită a orașului, reapăru șoseaua netedă, cenușie înaintea înserării.

Viteza risipea cuvintele, ca să te faci pe deplin auzit de vecin trebuia să urli, ca să-ți aprinzi țigara trebuia să te apleci la adăpostul spinării cuiva. Camionul scotea în urma lui flăcări de un gri electric, cîmpia caldă se rotea în jur departe, departe, într-o umbră tărcată.

— Ești supărat pe mine din pricina întrunirii? Nu ți-a trecut încă ? zise Pagliero.

Ugo îl privi cu fermitate.

— N-am fost niciodată supărat pe tine. Caut doar să pricep cine are dreptate și cine greșește.

— Tu greșești, îi zise atunci Pagliero pe un ton împăciuitor ; și m-ai fi putut pune în mare încurcătură, nu crezi ?

— Nu-ţi mai da atîtea aere. Poate că ai dreptate, dar nu-ţi mai da atîtea aere, făcu Ugo.

— N-ai vorbit ca un tovarăş. Argumentele tale nu erau ale unui tovarăş, reluă Pagliero ; pentru cine ţineai întrunirea ? Pentru tine ori pentru partid ?

Ugo nu răspunse imediat, se gîndea.

— Ascultă, zise apoi ; am doar o singură îndoială : că dac-ar fi fost acolo cineva de la partid, poate c-ar fi fost de acord cu întrunirea mea. Noi nu ştim să judecăm cum trebuie.

— Eu ştiu să judec, făcu sec Pagliero.

— Da. Asta o spui tu, dar mie nu-mi ajunge, rîse Ugo.

— Ştiţi una ? se amestecă Battista ; nenorocirea e că noi vorbim prea mult. Cu vorbele te încurci întotdeauna. Ar trebui să acţionăm nu să vorbim.

Ugo se gîndea ; îşi ţinea capul în mîini. Avea coatele pe genunchi şi hurducăturile camionului îi ajungeau, de-a lungul genunchilor, a coatelor şi a mîinilor, pînă la frunte.

— Ce vrea să însemne : a acţiona ? Vrea să însemne, după tine, a trage cu arma ? îi răspunse în fine lui Battista ridicîndu-şi ochii spre el. Eşti pentru pace ori nu ?

Battista roşi, încurcat. Cînd se împotmolea în vreo discuţie, pentru că sărise peste cal, chipul i se înroşea şi mai tare, zbîrciturile din jurul ochilor deveneau ca nişte făgaşe albe pe o suprafaţă violetă.

Ugo căuta un răspuns privindu-l pe Pagliero. Dar celălalt plecase capul şi părea că doarme. Acel profil palid, tăiat fin în umbra serii şi care

se termina cu o bărbie ascuţită jos şi cu un ciuf de păr negru, lucios, în vîrf, îi păru lui Ugo altfel decît de obicei.

Îl stimase întotdeauna pe Pagliero, încăpăţînarea lui, munca lui înverşunată, cursele lui disperate la ţară, la orice oră şi pe orice timp, stimase lupta lui împotriva avocaţilor, medicilor, comercianţilor, luptă care avea drept scop un manifest comun, o ceremonie la care să facă front comun cu toţii, o colectă, sau o simplă, paşnică reuniune care totuşi, fiind propusă de Pagliero apărea, pe neaşteptate, foarte anevoioasă. De cîteva ori participase şi Ugo Braida la cîte-o reuniune în vreun hotel orăşenesc, într-o sală mare de la etajul întîi, rece, plină cu plante decorative ale căror frunze mari şi verzi îngălbeniseră la vîrf, cu ferestrele înfundate ca să nu intre praful şi cu mese de diverse mărimi aşezate una lîngă alta. Dar scaunele aliniate de-a lungul meselor nu fuseseră niciodată ocupate toate ; întotdeauna se găsea cîte un comerciant, sau cîte un profesor care nu putuse veni şi telefonase încurcat în ultima clipă. Ceilalţi se indispuneau atunci şi ei pe dată, se încruntau, se strîngeau într-un colţ prefăcîndu-se că nu ştiu nimic, discutau posomorîţi despre cine urma să prezideze, în ce ordine trebuiau să se înşiruie semnăturile pe manifest, se temeau nu personal, după cum declarau ei cu voce tare şi cu ochii în altă parte, ci pentru categoriile de oameni pe care le reprezentau în oraş.

Între timp Pagliero se agita, veşnic surîzător, preocupat şi politicos, fără să uite a comanda

cafele pentru toată lumea, fără să încurce ordinea locurilor la mese.

Şi totuşi, privindu-l pe Pagliero în acea clipă, aşa cum stătea în camion, cu capul plecat ca şi cum ar fi dormit, Ugo îl bănuia că n-ar fi inteligent, c-ar fi lipsit de viaţă. Se uita la profilul acela mai întunecat decît umbra serii şi căuta în mod confuz să-l interpreteze potrivit unei noi, apăsătoare bănuieli.

Îl încerca un soi de ruşine ; nu voia să-l judece pe Pagliero, nu voia să cadă în trufie şi să-şi întărească bănuiala cu privire la inteligenţa, nu a amicului, ci a tovarăşului, a responsabilului. Totuşi în el coborîse o umbră, o îndoială, şi-l întrista, îl făcea să se simtă singur ; acea îndoială, deşi nu se conturase limpede, ieşea încet-încet la suprafaţă, vădind că Pagliero, iată, nu era ca el, Ugo Braida, ori ca Battista, şi că Ugo şi Battista, atît de diferiţi ca sentimente, experienţă şi vîrstă, Ugo şi Battista şi milioane de alţi oameni, uniţi şi singuri ca Ugo şi Battista, alcătuiau un tot ; şi poate că Pagliero nu aparţinea acelui tot, sau poate că-i aparţinea, dar pentru că fusese împins înăuntrul lui nu datorită unor asemănări profunde, nu datorită acelei nemărturisite comuniuni care putea fi identificată în ochi, în firul vorbei, în pasul însuşi al celui pe care-l vezi şi bagi de seamă că e ca tine, că eşti tu.

— Bah, am venit totuşi destui în seara asta, zicea Battista, satisfăcut.

Vorbise încet dar Pagliero, ca şi cum s-ar fi trezit, îşi ridică faţa.

— Da, zise, cu un căscat, nu vor putea zice c-am rămas în urmă.

Şi surîse lovind cu palma genunchiul lui Ugo.

— Ei, spuse apoi ; nu mă mai întrebi nimic de Antonietta ?

Ugo închise ochii.

— Sînt treburile tale, nu vreau să mai vorbim despre asta.

Celălalt fu surprins, dădu de cîteva ori din cap, uimit.

— Eşti trufaş, zise în sfîrşit. Credeam că vrei să-mi dai vreun sfat.

— Să te sfătuiesc cum să scapi de ea ?

— Ei, eşti tare susceptibil ! Nici de-ar fi fost sora ta...

— Ia-o, totuşi ; şi-ai să vezi ce progrese-ai să faci alături de-o femeie.

Pagliero nu mai răspunse. Redevenise serios şi privea drept înaintea lui, în pădurea de picioare din camion. Apoi se ridică să se dezmorţească, şi atunci Ugo şi Battista se ridicară şi ei în picioare.

Era noapte, luminile oraşului Cuneo făceau ca cerul să apară trandafiriu, ceţos, îndepărtat. Aerul era răcoros, pe şosea traficul devenise mai mare, spre oraş treceau automobile, grupuri de oameni, ciclişti, steaguri.

— Ah, dacă am fi făcut revoluţie în 1948, acum ar fi fost altfel, mormăi Battista.

— Vorbeşti cam prea mult despre bombe, îl luă Ugo în rîs din întuneric.

Cineva începuse să cînte.

— Ascultaţi, răbufni tare Battista, dacă trebuie să cîntăm să alegem baremi un cîntec cum trebuie. Nu sîntem ţigani.

Din nou fluturau steaguri, din nou şi cu putere de-a lungul viaductului suspendat în întuneric unde curgea rîul de la marginea oraşului. La jumătatea viaductului se afla postul de poliţie care dirija circulaţia extraordinar de intensă.

— Dar unde mergem : la o întrunire sau la o partidă de fotbal ? bombăni cineva.

Camionul trebuia să se tîrască în urma unei lungi coloane de vehicule care se îndreptau încet-încet spre centrul oraşului.

— Opreşte, opreşte aici, ia-o la dreapta spre poştă, opreşte aici ! striga şi blestema Battista, lovind cu pumnii în cabina şoferului. Dar acesta nu-l ascultă şi numai după cîteva opriri, ocoluri şi manevre camionul reuşi să iasă într-o stradă strîmtă, printre case negre şi pustii, şi opri.

Coborîră cu toţii, întinzîndu-se.

— Ascultaţi, strigă şoferul ridicînd braţul : fix la miezul nopţii pornesc înapoi. Cine e aici e, cine nu îl priveşte. E limpede ?

— Sus steagurile alea ! drept ce le luaţi, funii de usturoi ? striga agitîndu-se Battista.

Dar cum ceilalţi o luară repede pe străzi lăturalnice şi nu pe cea principală, înţesată pe sub portice de un fluviu zăbavnic de oameni, reîncepu să protesteze.

— Ce fugiţi aşa, striga, mai e o oră şi ceva. Ei, nu alergaţi aşa, nu mai am douăzeci de ani.

Dar nu-l lua nimeni în seamă, tinerii cu steagurile alergau înaintea tuturor, ceilalţi muncitori, cu săculeţele în mînă, îi urmau cu pas viu, prinşi acum de rîvna de a ajunge în piaţă ca să ocupe locuri bune.

— Nu mai e bere, răspundea plictisit la culme un cîrciumar din uşa localului. Şi împingea afară un grup de oameni care încercau să intre.

— Dar nu vedeţi că sînt oameni care stau în picioare ? striga deschizîndu-şi larg braţele ca să apere intrarea.

Oamenii se alăturară grupului lui Ugo, dar cîntînd ceva diferit ; încercară în chip confuz şi unii şi alţii să-şi întărească propriul cîntec, dar se impuse un al treilea şi corul se unifică.

— Şezi lîngă mine, îi zise Battista lui Ugo, sînt un moşneag.

Ajunseseră în piaţă, dar lumea se şi mişca, asemenea unui talaz negru, zgomotos. În jurul estradei roşii, de-acolo de departe, de unde urma să vorbească Togliatti, erau aprinse lumini strălucitoare care făceau să apară şi mai închis roşul catifelei şi al steagurilor.

— Uite ce vrea să zică un om, spunea Battista.

Îşi făcură loc prin mulţimea de oameni, protestînd, rîzînd.

— Priveşte balcoanele, rîdea Battista, dacă n-o să cadă unul în seara asta, n-o să mai cadă niciodată.

Se opriră, erau încă departe de estradă, dar n-ar fi putut să mai înainteze nici cu un metru. Şi Ugo se ghemui şi el la pămînt alături de ceilalţi, şi în acea pădure deasă de picioare trase în piept aerul greu. Simţea cum i se învîrte capul, agitaţia aceea care cuprinsese piaţa îi făcea bine, dar îi aţîţa în mod dureros oboseala, tensiunea pe care clipele acelea şi oamenii i-o aprinseseră în trup. Ridicîndu-se iar, îşi roti încet privirea asupra pieţei, către perimetrul clădirilor care pri-

meau reflexe strălucitoare de la luminile aprinse în jurul estradei. Statuia din centrul pieţei era un ciorchine negru de oameni care lăsa să se vadă ici-colo cîte o pată luminoasă.

— Totuşi, nu-i bine c-a venit atîta lume, şopti Battista la urechea lui Ugo. Astfel dăm veşnic impresia că sîntem foarte puternici, şi cei care se tem de comunism votează imediat contra noastră.

— Nu greşeşti chiar cu totul, reflectă Ugo.

— Dar aşa e, reluă celălalt. Să stricăm totul, numai s-avem o seară reuşită !

Începură să se-audă discurile, impetuoase, cu o mare larmă metalică.

Din cînd în cînd, într-un punct sau altul al pieţei, izbucneau aplauze, forfotă de glasuri şi de steaguri.

Estrada cea roşie era încă goală şi ultimul disc se termină. Apoi, în strigătele pieţei, începu să se umple de chipuri, palide în lumina orbitoare a farurilor.

— Sîntem şi noi pe-aici ! urlă Battista, dar Ugo nu se mai întoarse să privească faţa acestuia, violacee şi cu zbîrciturile albe de emoţie.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI OPTULEA

În valul vîjîitor ce cutreiera piaţa Ugo auzi din nou glasul lui Battista. Se detaşă clar şi emoţionat de strigătele puternice, înfrăţite ce pecetluiseră ultimele cuvinte ale discursului.

— Asta da, ăsta mai zic şi eu discurs ! exclamase familiară vocea, ăsta a fost cu adevărat un discurs !

Tîrîţi de micii paşi involuntari, în mişcarea generală care înghesuise, strînsese şi deplasase continuu lumea, se pomeniseră singuri între feţe necunoscute. Acum îi doreau iar pe tovarăşii lor. Ugo se ridică în vîrful picioarelor scrutînd în jur, Battista îi încătuşă braţul.

— Ei, să nu mă pierzi, îl avertiză, cu glasul umed de emoţie. Şi apoi : ce seară, ce discurs ! I-am dat gata, de data asta s-au dus să se ascundă de ruşine !

Discurile începuseră să se audă iar, dar lumea tot nu dădea semne c-ar vrea să plece. Mănunchiuri de steaguri se agitau ici-colo, strigăte şi cîntece şi scurte salve de aplauze se amestecau într-un vălmăşag de sentimente diferite, de satisfacţie sau de necheltuită frenezie. Şi în sfîrşit, cu precauţie, băieţii cuibăriţi pe statuia lui Giuseppe Barbaroux [1] din centrul pieţei începură să coboare, scoţînd strigăte puternice de bucurie. Piatra cenuşie a monumentului apăru goală pe negrul strălucitor al mulţimii.

— Nu-ţi fă sînge rău, Ugo, rosti Battista, nu pot fi decît la „Calul negru" sau la „Rezistenţa". Fă-ţi loc şi nu te trece cu firea.

Dar Ugo se grăbea să se elibereze din acea masivă, sufocantă îmbrăţişare care-l strîngea,

[1] *Barbaroux, Giuseppe* (1772—1843), om politic în Regatul Piemont-Sardinia, în perioada Risorgimentului.

nelăsîndu-l în voia valului de gînduri care-l asaltau.

Începură să taie piaţa oblic prin mulţime, încercînd să ajungă la îndepărtatele portice. Trebuiau să împingă, să rîdă spre chipurile care rîdeau, să strige pentru a cîştiga un metru de spaţiu. Lumea se mişca leneş, privea încă spre locul acela plin de catifele roşii şi de lumini, acolo departe, unde discurile cîntau voioase.

În sfîrşit ajunseră la marginea pieţei. Aici mulţimea era mai rară şi grupuri de ţărani, de funcţionari, de curioşi stăteau încă aşezaţi pe treapta trotuarului ce depăşea porticele.

Battista era violaceu şi agitat, îşi scosese ţigara de foi şi-o ţinea stinsă în mînă.

— Din ziua Eliberării n-am mai avut palpitaţia asta, zise.

„Nici eu, nici eu, gîndea Ugo în sinea lui, trebuie să-i povestesc Esterei."

— „Calul negru" e-acolo, jos, zise Battista.

O luară pe sub portice cu pas domol, respirînd în voie.

Vuietul pieţei se preschimba într-un zumzet de stup gigantic, cu străfulgerarea vreunui strigăt mai puternic, al unei explozii de rîs, al vreunui chiot ce da pe neaşteptate tonul unui cor, în care vocile subţiri, ascuţite ale femeilor încercau să le acopere pe celelalte, ca să se stingă apoi în fîşîitul altor mii de cuvinte abia şoptite, comentate, şi apoi iar violente.

Ieşiră într-o străduţă întunecoasă, cu pavajul neregulat.

— Ei, făcu o voce, şi de zid se desprinse un om — la lumină văzură că era în uniforma gărzii

civice — spuneţi : s-a terminat ? Vai de capul meu, m-au pus aici şi n-am auzit decît două-trei cuvinte.

— Prietene, ai pierdut o avere, îi strigă Battista, lovindu-l cu palma în piept.

Celălalt făcu o mişcare ca şi cum s-ar fi dat înapoi, surprins, jignit. Apoi surîse, dădu din umeri.

— Am să citesc mîine în ziar, zise.

— Nu-i acelaşi lucru. E o deosebire ca de la cer la pămînt, îi răspunse Battista îndepărtîndu-se. Îl ajunse pe Ugo care se îndepărtase.

— Spune-mi numai atît, făcu înfigîndu-i-se înainte şi obligîndu-l să se oprească. Cine sînt sanfediştii [1] ? Pricep, pricep, sînt oameni care au fost împotriva poporului şi acuma noi le putem spune clericalilor sanfedişti. Dar ce erau ei precis ? Italieni ? Austrieci ?

— Nu ştiu, îi răspunse gînditor Ugo.

— Nu-i nimic, făcu Battista scuturîndu-se ; acum nici nu mă mai interesează. Sigur, Togliatti e un filozof !

Porniseră iarăşi. La capătul străduţei se pomeniră în marea piaţă a halei. Într-un colţ, cu faţa la hală, era cîrciuma „La Calul negru", plină de oameni, cu rotocoale de fum ce se strîngeau spre tavan într-un nor negru. Cîrciumarul era istovit. O fată, urmărită de glasurile clienţilor, alerga cu farfurii de ciorbă, cu cuţite, cu pîine şi brînză, roşie şi agitată.

[1] Referire la organizaţia pilitică reacţionară „La Santa Fede" (Sfînta Credinţă) iniţiată de Cardinalul Ruffo în scopul de a combate mişcarea patriotică a carbonarilor.

— Uite-i colo, zise Battista.

Pagliero, şoferul camionului şi alţi trei oameni erau aşezaţi la o masă.

— N-am auzit sfîrşitul. A mers bine ? întrebă Pagliero.

Ugo se aşeză, îşi privi prietenul uimit.

— Aţi plecat înainte de-a auzi sfîrşitul ? întrebă.

Dar Pagliero nu-i răspunse.

— Atunci am făcut rău că n-am venit şi eu, se plîngea şoferul.

— N-ai ascultat cuvîntarea ? se minună Battista.

— Nu, zise celălalt încreţindu-şi nasul ; sînt un prost. Mă durea capul, m-am dus la cinema. Şi-apoi din cuvîntări nu pricep mai nimic.

— Nu pricepi ? repetă Ugo.

— Nu şi gata, i-o întoarse omul, parcă jignit. Dar votul meu e sigur, crede-mă. Numai că nu pot sta cu nasul în vînt într-o piaţă publică. Aşa sînt eu făcut.

Şi reîncepu să-şi mănînce brînza. Ridică faţa numai ca să adauge :

— Vă dau o oră, ne-am înţeles ? Apoi o iau din loc.

— După mine e cel mai bun discurs de după război, zise omul cel gros, în tricou închis şi cu basc, care stătea lîngă Pagliero. Roti privirea interogativ.

— Da, *professore*, confirmă Pagliero.

Chiar şi ceilalţi doi, un tînăr cu ochii limpezi, agitat, şi un bărbat înalt şi slab, cu pomeţii aprinşi şi cu o înfăţişare elegantă, încuviinţară în linişte.

Sosi chelneriţa cu trei ciorbe pe care le servi în grabă profesorului şi celorlalţi doi necunoscuţi. Pagliero turnă din sticlă cîte-o jumătate de pahar de vin la toţi.

— Noroc, zise profesorul ridicînd paharul. Surîdea şi chipul lui masiv devenea mai tînăr în acel surîs larg, şcolăresc.

— Sînteţi din Roma ? îl întrebă Ugo.

— Spune-mi tu. Da, sînt din Roma. De ce ? Se vede ?

Făcuse o schimă caraghioasă şi rîseră cu toţii. Ugo simţi că roşeşte, dar surîsul prietenesc al celuilalt îl înveseli şi pe el.

— Să vorbim puţin despre discursul ăsta, ce naiba ! îndrăzni să spună.

— Un discurs nemaipomenit. Să sperăm că baza l-a înţeles, făcu omul cel înalt cu pomeţii aprinşi.

Îşi însoţi cuvîntul „bază“ cu un gest ridicol al mîinii, care coborî de la frunte la ochi închipuind cozorocul unei şepci de muncitor.

— Baza l-a înţeles, rîse Pagliero imitînd gestul.

— Ascultă, susură Battista aplecîndu-se la urechea lui Ugo, întreabă-l pe profesor cine sînt sanfediştii. Eu n-am curaj.

Dar profesorul începuse să stea de vorbă cu tînărul cel agitat.

— În U.R.S.S. ? Dar de ce vreţi să mergeţi cu toţii în U.R.S.S. ? Ce vreţi să vedeţi în zece zile, ori chiar într-o lună ?

— Dar cînd am fost la Budapesta...

— Budapesta ! îl întrerupse ironic profesorul. Budapesta e un dezastru. Şi Polonia e un dezastru. Şi Germania Populară e un dezastru. Dar

trebuie să fii acolo ca să înţelegi viitorul dezastrului. Înţelegi? Mă exprim limpede?

— Dar ce înseamnă „dezastru"... încercă Ugo.

Profesorul desenă un semn cu mîna în aer. Scoase cu un gest nervos o ţigară din pachet.

— Nu se poate vorbi aici, la modul ăsta, protestă. Aprinse ţigara, ceilalţi se uitau la el.

— Să ieşim un moment; şi Ugo îi făcu semn cu cotul lui Battista.

Se ridicară şi ajunseră la uşă, ferindu-se de lume.

Piaţa halei era neagră, cu acoperămîntu-i mare, ce se ridica înalt, fumuriu, pe un cer copleşitor.

— Nu mai rezistam înăuntru, şopti Battista.

Se oprise să-şi aprindă o ţigară şi Ugo se îndepărtă pe pavajul pieţei, iar cînd Battista îl ajunse din urmă se îndreptară spre o bancă singuratică în umbra arborilor. Era o linişte adîncă, noaptea se boltea dincolo de piaţă pînă la profilul neguros al munţilor, la coastele colinelor vîrstate cu dungi de întuneric şi scurte şiraguri de lumini minuscule.

— Pentru noi politica e o tragedie. Pentru ei e pîinea de toate zilele, zise Ugo.

— Sînt de meserie, iar noi nu, făcu Battista.

— De-ar duce-o tot aşa de greu ca şi noi, mai zise Ugo.

Se simţea obosit, iritat. În memoria lui, pe fondul vast al ecourilor sonore ale cuvîntării, al acelei seri petrecute în piaţă, ţiuiau acum, ca un şuier potrivnic, gestul omului înalt cu pomeţii aprinşi, cuvintele pline de enervare ale profesorului. Ar fi vrut să stea de vorbă cu Battista, dar gesturile

acelea, cuvintele acelea îi împietriseră inima, ridicaseră un stăvilar de pietre în calea dreptelor sale sentimente.

— Nici un comunist nu-i egal cu altul, nu e unul care să judece întocmai ca celălalt. Asta nu-i bine, zise Battista.

Noaptea îl silise să coboare glasul. Ugo suspină, privi în jur, începu să-şi răsucească o ţigară. Battista sta rezemat de spătarul băncii, rigid, cu mîinile în buzunar, şi trăgea des şi iute din ţigară.

Un val grăbit de aplauze, jos în piaţa întrunirii, îi scoaseră dintr-ale lor.

— Dac-o fi Togliatti? Sigur că-i el, făcu Battista sărind în picioare.

Plecă în fugă, iar Ugo o luă şi el la goană de-a lungul pieţei, cu ţigara încă neterminată în mînă. Ca să nu piardă timp, închise în fugă foiţa plină de tutun în tabachera de metal. Îl ajunse şi-l întrecu pe Battista, intrară unul după altul într-o străduţă, şi voiau tocmai să se oprească, dezorientaţi, cînd o altă explozie de aplauze îi îndemnă să nu se lase. Din întunericul străduţei ajunseră la luminile pieţei, pustii.

— Acolo, gîfîi Battista.

Un grup mic de oameni se strînsese sub portice, între şirul perfect al arcadelor şi o maşină oprită lîngă trotuar.

— E el, pun capul că-i el, făcu Battista.

Dar mai înainte de-a se putea apropia de grup, Togliatti ieşi repede dintre oameni, strînse cîteva mîini. Şi sprinten, în timp ce, întorcîndu-se, trimitea un fulger metalic din sticlele ochelarilor, deschise portiera automobilului şi dispăru înăun-

tru. Maşina porni, şi grupul părăsi trotuarul traversînd piaţa.

— A fost chiar el, zise nemîngîiat Battista.

— Dacă alergam mai iute... se necăji Ugo.

Gîfîiau încă, opriţi la marginea pieţei, în timp ce oamenii din grupul acela ajunseseră departe, păşind în lumina slabă a becurilor.

— E încă zvelt, la vîrsta lui. Şi e numai cu doi ani mai tînăr ca mine, zise Battista. În fotografiile din ziare îi vezi doar umerii, pare solid, şi cînd colo e zvelt.

Se întoarseră în linişte la banca lor. Ghetele bocăneau pe pietrele străduţei. Aşezîndu-se sub arbori Ugo suspină, îşi aprinse ţigara.

— De-ar fi toate zilele ca asta de azi, zise Battista.

— Salve ! făcu un glas.

Era profesorul, ieşi din umbră îmbrăcîndu-şi haina. Se opri înaintea lor privindu-i.

— De ce-aţi plecat ? întrebă.

Ugo dădu din umeri. Surîsul acela inocent îl intimida.

— Pot să stau şi eu ? făcu celălalt. Ce noapte frumoasă !

Luă loc între cei doi respirînd cu tot pieptul.

— L-am văzut pe Togliatti, făcu Battista.

Profesorul nu răspunse. Privea piaţa, stelele fără număr de deasupra acoperişurilor negre ale tarabelor.

— Mi-l aduc aminte la Roma, imediat după război, zise în sfîrşit. Îşi petrecea serile cu muncitorii din tipografie, la ziar.

Rostise totul pe un ton care-l scoase pe Ugo din gîndurile sale.

— Şi acum ?

Profesorul tăcu.

— Mai degrabă... făcu întorcîndu-se spre Ugo, gînditor. Tu, mai degrabă... Cîţi ani ai ? Lucrezi la Torino ?

— La douăzeci de ani a trimis pe lumea ailaltă trei nemţi, începu Battista.

— Încetează, făcu Ugo.

— De ce ? întrebă curios profesorul.

— Sînt lucruri vechi, bombăni Ugo încet.

Tăcură iar. Ţigara de foi a lui Battista se stinsese şi urmă o mare risipă de chibrituri mai înainte de-a reuşi s-o readucă la viaţă. Un cîine străbătu ezitînd piaţa, cu coada în jos.

— Pot să-mi fac o ţigară din tutunul tău ? Îmi dai voie ? zise profesorul.

— Dacă vreţi, adică, dacă vrei, răspunse Ugo încurcat şi-i oferi tabachera.

Celălalt începu să răsucească tutunul în foiţă, şi aprinse ţigara cu grijă.

— De ce-ai spus lucrurile alea despre Budapesta, despre Polonia ? Sînt adevărate ? făcu Ugo cu glas scăzut.

Profesorul îl privi cu ochii lui mari, cinstiţi. Ugo se ruşină că-i pusese întrebarea în chipul acela bănuitor.

— Sigur că sînt adevărate. Au nevoie de timp, şi totul se va schimba.

Se priveau, şi ceva nesigur, umil şi totuşi dîrz îi tăie lui Ugo respiraţia.

— Pe mine mă interesează ce sentimente încearcă oamenii aceia, zise. Nu mă interesează dacă sînt bogaţi. Aşa cum cred mulţi de-ai noş-

tri. E vreme şi pentru asta ! Pe mine mă interesează doar sentimentele.

— Desigur, consimţi profesorul.

— Şi atunci vor învinge toate greutăţile, zise Ugo.

— E nevoie de timp, de răbdare, e nevoie de pace pentru asta. Şi trebuie să ne schimbăm şi noi.

— Sanfedişti : ce vrea să însemne asta ? se amestecă Battista.

— Ce ? făcu profesorul, apoi se întoarse să-i răspundă.

Ugo nu-l asculta. Era obosit, confuz, simţea cum i se întunecă drumul gîndurilor, un drum aspru, cu goluri neaşteptate pe care numai imaginaţia reuşea să le exploreze puţin.

— Noapte bună, făcu profesorul ridicîndu-se. Era încurcat, surîdea, dar ochii îi erau atenţi, de parcă l-ar fi preocupat ceva. Îi întinse mîna lui Battista, apoi lui Ugo. Ugo i-o strînse cu putere, ca şi cum ar fi vrut să şteargă prin această strîngere de mînă distanţa ce-i despărţise mai înainte.

Îl văzură pe profesor îndepărtîndu-se greoi prin piaţă, dispărînd prin uşa „Calului negru", care, deschizîndu-se o clipă, lăsă să năvălească în liniştea pieţei un vălmăşag de voci şi sunete.

— Cîntă „Bandiera rossa"[1], cîntă, făcu Ugo. Neghiobii ! Li-e de ajuns să cînte şi să se bucure.

— Cine ştie ce-i cu profesorul acela ? făcu Battista. Ştia totuşi ce sînt sanfediştii, ai ascultat ? Eh, să ştii carte, ce noroc !

[1] „Steagul roşu" ; cîntec popular de luptă al proletariatului italian, compus înaintea primului război mondial.

— Haide, zise Ugo ridicîndu-se.

Se îndreptară spre camion mergînd pe lîngă parapetul ce ducea la stăvilar. Pietrişul care abia lăsa să treacă, jos, un fir de apă, strălucea într-un alb prăfos. Se ridicase luna, colinele apăreau mai limpezi, cu verdele arborilor şi viilor pierzîndu-se în culoarea secarei.

Ajunseră la camion, se căţărară în el, se aşezară în voie ; era gol încă. Rezemîndu-ţi capul de lemnul balustradei, vedeai cerul tăiat de pătratul pieţei. O clopotniţă neagră se ridica spre stelele pălite.

Battista tăcea, poate dormea. Ugo îl lăsă într-ale lui.

Liniştea îl făcea să se simtă singur, dar tocmai de asta avea nevoie, chiar dacă în liniştea aceea siguranţa i se risipea, şi mintea, lucrînd necontenit, născocea felurite întrebări, îndoieli şi scotea la iveală bănuieli din cauza cărora inima suferea.

Gîndurile i se înşiruiau răsărind asemeni crestelor neliniştite pe valurile acestei disperate incertitudini, ale tristeţii acesteia, şi erau gînduri grele, îndoieli, şi, din cînd în cînd, iată, dimpotrivă, un gînd orgolios, un gînd vesel, proaspăt, dar care, alungat în grabă se sfărîma departe, iar la suprafaţă urcau alte îndoieli.

Iar apoi Ugo îşi aminti de tatăl lui, de cămăruţa aceea plină de fiare ruginite, de pile, de pietre de ascuţit, de vechi grilaje inutile, ce alcătuiau atelierul tatălui său. Acolo îi vorbise despre Rusia, şi acolo, ascultîndu-şi tatăl, îşi închipuise pentru prima dată această ţară. Ca pe-o întindere neagră, mînată încet de vînt, ca un glob ce se rotea mărindu-se şi devenind, deşi încă întune-

cat, luminos. Şi, în sfîrşit, vălul acela negru se sfîşia şi era o întindere galbenă, cu grîne, numai cu grîne, o mare de grîne, un ocean de grîne cu spice galbene şi cu capete brune, viguroase, de culoarea aurului vechi.

„Lumea mă face să rîd. Doar nu-şi închipuie că pot să facă ceva fără Rusia!" auzea adesea glasul tatălui său.

Sau: „Straşnic mai ştie să fugă Troţki, poate ocoli tot pămîntul. Da într-o bună zi tot o să pună mîna pe el."

Şi asta reuşea să-i mai risipească gîndurile-i triste. Nu le respingea, dar le transforma, nu socotea c-ar fi false, dar le proiecta într-un spaţiu mult mai vast, unde erau şi ele, dar şi multe altele, multe altele, tot ceea ce oamenii încercau, greşeau, voiau să distrugă, chiar şi greşit, pentru a reface, poate bine.

Glasurile tovarăşilor care se îndreptau spre camion cîntînd de-a lungul străzii pustii îl hotărîră să închidă ochii, prefăcîndu-se că doarme alături de Battista.

Cu ochii închişi, o văzu pe Ester dormind, şi i se păru c-a părăsit-o de foarte, foarte multă vreme.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI NOUĂLEA

— Sînt pe cale de-a deveni un om fixat? Spune-mi: crezi că sînt un om fixat? Un om plictisitor?

— Dar de ce-ţi vîri în cap anumite lucruri? protestai eu.

Ne plimbam în afara oraşului, pe drumul de ţară ce însoţeşte şoseaua asfaltată spre Torino. Dincolo de lanurile de grîu, printre ulmii răsuciţi şi negri ce se detaşau cu brutalitate pe verdele gingaş, vedeam trecînd din cînd în cînd, tăcute, automobilele. Lunecau pe asfaltul şoselei paralele cu noi, apoi dispăreau.

Plouase, frunzele ulmilor luceau, verdele grîului se înviorase. Nori mari şi întunecaţi alergau departe, eliberînd cerul, împinşi de un vînt înalt, şi-şi întorceau spre soarele, reapărut, faţa, cînd albă, cînd întunecată.

Ugo se opri iar. Avea o cută pe frunte.

— Nu vreau să devin un om fixat. Spune-mi: sînt un om fixat?

— Termină, protestai încăodată. Nu puteam să-l mai iau peste picior.

— Toată lumea crede că eu sînt sigur de tot şi de toate. Şi tu crezi asta, reîncepu el. Şi greşiţi. Ascultă: sînt zile în care, în vreme ce lucrez, mă cuprinde tristeţea cînd îmi aduc aminte de unele lucruri citite în ziar. Şi atunci lucrez prost, ca şi cum mi s-ar fi întîmplat ceva. Acuma spune-mi: e drept? Mă privea. Politica asta a devenit un fel de obsesie.

Îl luai de braţ şi mă rezemai de el. Făcurăm cîţiva paşi în linişte. Încercam dorinţa fierbinte de a-l îmbrăţişa, de a-l strînge şi mai tare încă, mi se părea, dar în mod confuz, că nu-l iubisem îndeajuns, în cine ştie ce zi din trecut, de care nu-mi aduceam aminte acuma, dar care-mi apăsa

sufletul ca și cum ar fi fost o zi în care-i greșisem cu ceva.

— Nu te necăji, încercai să-i spun. Tu ți-ai făcut întotdeauna datoria, nu ești mulțumit ?

Îl iubeam, și acolo, alături de el, suferean pentru el, și-mi era rușine că nu știu să-l ajut. Îl simțeam îndepărtat, închis în granitul gîndurilor lui.

Era sîmbătă și ne îndepărtasem de oraș, vorbind, fără să ne fi dat seama.

Și mergînd așa, priveam praful drumului pe care ploaia îl înmuiase acoperindu-l ici-colo de bălți. Lumina amurgului punea cercuri colorate, verzi și violacee, negre și galbene în apa bălților. Aerul era proaspăt, clar, și cîmpia respira odihnindu-se după ploaie.

— Te indispun arătîndu-mă așa, nu ? Iartă-mă, dar sînt necăjit, zise.

Îmi plecai capul. Îmi venea să plîng, dar nu voiam să plîng. Încercai să țin piept suspinelor care-mi năvăleau în gît și pe care le alungam îndărăt cu durere.

Ugo băgă de seamă, mă bătu pe umăr încurajîndu-mă, încurcat. Nu ridicai ochii. Dacă aș fi făcut-o, aș fi izbucnit în plîns în aceeași clipă.

— Odată, reîncepu el luîndu-mi mîna și obligîndu-mă să umblu, odată, de mult, cînd eram mic și tata-mi vorbea, credeam că sînt singur pe lume. Închideam ochii și lumea nu mai era. Îi deschideam iar și lumea era din nou în jur. Oh, îmi aduc bine aminte de asta. Pare fără sens, dar nu-i așa. Mai tîrziu, pe cînd luptam împotriva nemților și a fasciștilor, eram sigur că totul, după aceea, se va rezolva, că lumea se va pune

pe picioare. Mă înșelam însă. Și credeam că sînt cine știe ce. Acum trăiesc viața asta zi de zi, care-i grea.

Nu puteam să-i răspund, puteam doar să-mi doresc ca el să continue a vorbi și vorbind să mă ajute să ies, măcar la sfîrșit, din tristețea cuvintelor lui.

Nu valoram nimic pe lîngă el, așa simțeam, dar mi-era de-ajuns ca el să vorbească pentru ca și eu, alături de el, să însemn ceva.

— E crud să-ți dai seama că singur nu însemni nimic, zise.

— De ce trebuie să te chinui în felul ăsta ? Nu-i drept. N-ai făcut destule ? întrebai eu.

Rîse, dar era un rîs rece. Se întoarse, oprindu-se în mijlocul drumului.

— Privește-mă în ochi, zise, hai, privește-mă. Se vede că am împușcat trei oameni ? Se vede ? Măcar să fi servit la ceva. Dar nu, n-a însemnat nimic : uneori mă uit și văd că mai sînt încă două milioane de italieni de prisos.

— Ugo, zisei.

— Da, da, făcu el, scuturîndu-se. Sînt sătul.

Rămaserăm tăcuți. Apoi auzirăm soneria unei biciclete, mă despărții de Ugo, dar nu trecu nimeni.

— Ești obosită ? Vrei să ne întoarcem ?

— Nu. Să mai mergem.

Eram obosită, dar nu voiam să ne întoarcem înainte de-a fi scăpat de tristețea aceea.

— Sînt atîția oameni care reușesc să trăiască liniștiți, fără să le pese de ceilalți, eu de ce nu pot ? Sînt nebun. Dar într-o zi sau alta am să încerc și eu să trăiesc așa.

— N-ai reuşi, zisei.
— Atunci sînt condamnat, rîse el încet.
Ajunsesem la capătul drumului. După o cotitură se despărţea în două poteci mărginite de salcîmii pe sub care şi coborîse întunericul nopţii. O gaiţă singuratică zbura în penumbră.
Ugo o luă înainte să caute un loc unde să ne aşezăm.
— E ud, nu putem sta, zise.
— Trebuie să-mi trag puţin răsuflarea, îi răspunsei.
Privii în jur. Dar iarba era muiată de ploaie, ramurile salcîmilor picurau.
— Să ne întoarcem acolo unde era grămada aceea de cărămizi, zisei.
Cum reuşii să mă aşez respirai uşurată. Mă durea spatele. Ugo scoase din grămadă o cărămidă, o puse jos şi se aşeză pe ea cu grijă.
— O ţigară, şi pe urmă plecăm, zise.
Cîmpia se întuneca şi pe şoseaua asfaltată automobilele treceau aruncînd fulgere scurte. Din curţile de pe colină se auzeau strigăte de femei ce-şi chemau copiii, un cîine plouat, murdar ieşi să ne privească o clipă de după un gard de nuiele, apoi dispăru din nou.
— Mi-e foame, zisei.
Ugo se căută prin buzunare, scoase o caramea.
— Dacă ţi-o dau nu mai mănînci la cină, zise.
— Dă-mi-o iute, şi i-o luai din mînă. O mestecai, deşi-mi făcea greaţă.
Pornirăm iar de-a lungul drumului. Din cînd în cînd treceam prin faţa vreunei case, a vreunei curţi cu o palmă de grădină, unde erau găini, iepuri de casă, grămezi de uscături.

Aveam crampe din cauza foamei. Izbucnise pe neaşteptate, alungînd orice alt gînd. Pînă şi copilul, înăuntru, părea că se mişcă de foame.
— Oh, ce foame mi-e, zisei. Mă bucuram spunînd asta.
Ugo rîdea de asemenea auzind cum mă plîng, mă privea, îmi privea pîntecul şi rîdea.
Vedeam clopotniţele oraşului desenîndu-se întunecate pe lumina din urmă a cerului. Pe drum se şi lăsase noaptea, şi aerul rece cobora de pe colină aducînd miros de ierburi ude, de primăvară şi de noapte. Pe arborii singuratici ce răsăreau, rari, pe marginile drumului, negri de ploaie, cîteva manifeste electorale bătute în cuie lăsau să li se vadă literele mari, roşii, negre şi albastre, muiate de ploaie.
— Au ajuns şi aici, comentă Ugo, privindu-le.
— Haide, nu te opri, mi-e foame.
— Sînt clipe cînd le-aş rupe cu dinţii, manifestele astea. Cum de putem suporta atîtea insulte ?
Mergeam iute. Mă simţeam slabă, dar cu un sîmbure de bucurie ce cînta înlăuntrul meu şi care se datora numai gîndului că peste puţin aveam să stau la masă.
— Mîine e sărbătoare şi vreau să pregătesc un prînz după toate regulile, zisei.
— Bravo, rîse el.
— Mîine nu pleci de-acasă.
— Nu, îmi răspunse, vreau să dorm toată ziua.
— E o lună de cînd nu mai m-ai dus la cinema, zisei.
— Mîine, răspunse.

— Şi să nu-mi mai spui c-o să-ţi iei concediu ca să faci politică, că şi aşa o să fie nevoie să-ţi iei cîteva zile libere cînd o să mă duc la spital.

— Da, spuse.

— Trebuie să ne gîndim la copilul nostru.

CAPITOLUL AL TREIZECILEA

Îl văzui în pragul dormitorului. Căsca.

— Cît am dormit, zise. Cu cît dormi mai mult, cu atît te faci mai greu. Parc-aş avea trei chintale.

Se bărbieri, se spălă, iar cînd fu gata veni lîngă mine.

— Ce să fac ?

— Să citeşti ziarul, îi spusei, eu trebuie să pregătesc masa.

— Am să rad brînza.

Luă brînza şi se aşeză la masă, desfăcu o hîrtie şi începu să treacă parmezanul în sus şi în jos pe răzătoare, ridicînd-o şi scuturînd-o din cînd în cînd, pentru a face să cadă firimiturile rămase în găurele.

Şi din nou :

— Acum ce să fac ?

Înţelesei că era o zi rea, nu se simţea prost dispus, dar pentru el însema o zi goală. De cîte ori se întîmpla să survină asemenea duminici, privirea lui mă urmărea prin bucătărie, aştepta ceva de la mine. Mă prefăceam că nu-l văd, umblam tăcută, preocupată de treburile mele, şi el mă

urmărea cu ochii, de ici-colo, serios, proaspăt ras, odihnit, aşteptînd.

Ziua părea frumoasă, noaptea plouase din nou şi se împrospătase văzduhul, cîte un nor întuneca din cînd în cînd cerul, dar soarele reapărea de îndată triumfător, iluminînd bucătăria.

— Ce duminică ! E cu putinţă oare ?

Nu era o întrebare, şi-mi dădui numaidecît seama că nu eram obligată să-i răspund, îmi păstrai pentru mine răspunsurile ce-mi veneau în minte.

— Ieşi, îi zisei doar, du-te la plimbare. Se înţelege că tu te plictiseşti. N-ai vreun prieten să-ţi împrumute motocicleta ?

Credeam că-l ajut, dar îmi dădui seama că-i oferisem doar în chip stupid un nou motiv de enervare. Acum el simţea plictiseala pe care-o încercasem dîndu-i un asemenea sfat, îl întorcea pe faţă şi pe dos, comparîndu-l cu ziua de afară, însorită şi proaspătă.

— N-ai nici un obiect stricat ? Vreo oală de lipit ?

— Cînd o să avem copilul o să vă trimit la plimbare pe amîndoi, îi răspunsei.

Doream sîmbetele şi duminicile, cu el acasă, dar ştiam şi că Ugo se simţea bine cînd era în uzina lui. La bancul lui se simţea în linişte. Avea dinainte cuie, ciocane, şuruburi, bucăţi de fier, cutii cu alte cuie, alte şuruburi, şi pile, şi cleşti, şi dălţi, cîrpe de lînă, bucăţi de piele. La bancul lui de lucru mînuia totul în ordine, cu gesturi sigure.

— Cine ştie de ce, îmi spusese într-o zi, cine ştie de ce viaţa nu-i tot timpul aşa, ca munca

pentru cel ce muncește. Dacă încetezi să mai muncești viața se schimbă, nu-ți mai ajunge experiența, e nevoie imediat de bani.

— Atunci și tu-i invidiezi pe cei bogați.

— Duminica, da.

Se ridicase de la masă, se rezemase de fereastră și privea piața cu acel du-te vino duminical. Știam de mult că Ugo nu putea suferi lumea de duminică pentru că era falsă, cu aerul că se bucură de orice, dar în sinea ei plictisită, neîncercînd însă nici un fel de mînie împotriva acestei nedrepte plictiseli. Rezemat de fereastră rămase tăcut.

La amiază sosi tata, se așeză, avea ceva pe suflet. Privea în jur ca și cum ar fi fost pe punctul de-a povesti cine știe ce. Ugo nu-l privea, el în schimb își ținea ochii pironiți asupra lui Ugo sau mă privea pe mine, mutîndu-și de îndată privirea cînd îmi întîlnea ochii.

Mîncînd nu-și ridică fața din farfurie.

— O, tată, îi spuse în sfîrșit Ugo.

— Ei ? făcu celălalt ridicîndu-și speriat fața. Apoi continuă să mănînce.

— Dacă vă spun ceva îmi jurați că nu iese cu ceartă ? izbucni el dintr-o dată.

Ugo rîse, schimbă o privire cu mine.

— Ce-i ? Ai vîndut via ?

Dar tata nu gustă gluma. Mînca, dădea din cap, își ridica ochii și iar se îndîrjea asupra farfuriei.

— Știi că te respect, îi zise apoi lui Ugo, cu greutate.

Ascultam, el ne privi, uimit de tăcerea noastră.

— Te respect, repetă, serios, și știu că ești un om cinstit. Totuși trebuie să ți-o spun : bine ai făcut că n-ai mai vorbit la întrunirea de la San Michele.

Ugo dădu din umeri.

— Ai făcut bine, continuă celălalt. Lumea începuse să vorbească. Noi nu sîntem făcuți pentru politică, avem interesele noastre. Și apoi nimeni nu înțelege ce-i aceea politică. Asta e. Nici tu nu înțelegi. Îți place și atît. Dar n-o stăpînești, nu ești avocat.

Ugo se arătă distrat, poate pentru a nu lungi discuția, poate pentru că nu dădea importanță spuselor bătrînului. Dar eu simții că era ceva necurat la mijloc.

— Vorbește, zisei, ce s-a întîmplat ?

Bătrînul își plecă iar fața în farfurie și continuă să mănînce.

— N-o mai lungi atît, hotărăște-te odată, îi mai spusei.

— Lasă-l în pace, făcu Ugo către mine.

Bătrînul mă privi cu ochișorii lui.

— Femeile știu mai multe ca necuratul, zise.

Ugo rîse.

— Tată, nu-i mai bine să-i dai drumul ? zisei.

Ugo rîdea auzindu-ne vorbind astfel, era ca și cum ar fi luat parte la un joc.

Bătrînul ședea nemișcat, cu coatele pe masă. Părea că n-a auzit nimic din ce-i spusesem.

— Asta se cheamă melancolie, zise numai.

Apoi Ugo se duse să se culce. Bătrînul rămase la masă. Din cînd în cînd își punea puțin vin în pahar.

— Nu te duci la cîrciumă ? îl întrebai.

Tata mă privi fără să-mi răspundă. Atunci încetai să mai strîng masa și mă așezai în fața lui.

— Ce e ? zisei.

— Vrei să știi ? Au venit să mă caute. Mi-au propus s-o primească pe maică-ta în spital. Gratis. În schimb Ugo să lase politica baltă.

Mă privea.

— Degeaba te uiți așa la mine, reluă, iritat. Știu și eu că sînt murdari, că vor să stăpînească ei totul. Dar a venit vremea să ne îngrijim și noi de interesele noastre.

— Vai de tine dacă-i vorbești lui Ugo despre asta, zisei.

— Am vrut să ți-o spun mai întîi ție.

— Vai de tine, dacă-i spui așa ceva lui Ugo, repetai.

Dădu din umeri. Știam ce gîndea despre femei în clipa aceea, dar nu-i dădui răgaz s-o spună.

— Dacă-i spui ceva lui Ugo n-ai să vezi niciodată copilul ăsta, îi zisei.

Mîinile lui netezeau fața de masă, strîngeau firimiturile de pîine și le făceau grămezi.

— Ce oameni mai sînteți și voi, zise, obosit. Apoi își ridică ochii. Dac-aș avea cu douăzeci de ani mai puțin, mestecă el, furios.

Dar se calmă iute, ochii lui mă căutară iar, cerînd ajutor.

— Atunci, ce facem ?

— Nimic, zisei. Nu facem nimic. Iar Ugo nu trebuie să afle nicicînd așa ceva. Și nici eu nu vreau să știu cine a venit la dumneata, cine ți-a vorbit. Ține totul pentru dumneata. Dacă vrei

să mai vii pe-aici nu trebuie să vorbești niciodată despre asta. Ne-am înțeles ?

Rămase cu ochii la paharul lui gol.

— Aveți idei pe care nu le înțeleg. Sînt, într-adevăr, un bătrîn bun de strîns de gît, zise doar.

Dar înțelesei că nu va mai vorbi despre asta.

— Nu vreau să mă cert cu tine, acum cînd așteptăm copilul, mai zise. Apoi își puse pălăria și ieși.

Rămăsei singură. Simțeam că ard și-n același timp că sînt goală pe dinăuntru, lipsită de orice gînd. Dar era un gol amenințător, care se mărea și-mi făcea rău. Nu era frică, poate nici mînie măcar, ci numai un gol rece, de neputință. Șezui o clipă să răsuflu, îmi rezemai capul de masă și-mi dădui seama că lacrimile veneau singure, aproape fără durere. Atunci mă gîndii la Ugo, la fiul nostru, așa că lacrimile avură un sens și se zvîntară iute.

Simțeam ce povară eram pentru Ugo. Și în curînd urma să mai vină o povară, copilul. Simțeam cum mi se strînge viața în jur și mă gîndii la cuvintele pe care nu o dată le auzisem prin prăvălii, ori la croitoria unde duceam în fiecare lună mantalele terminate.

— Între noi fie vorba, obișnuia să-mi spună patroana înghesuindu-mă într-un colț, știi oare că-ți dau de lucru numai așa, de dragul tău ? Ai un bărbat care nu se bucură de simpatia multor oameni.

Aș fi vrut să mă ridic de la masă și să mă duc la Ugo, dar mă temeam că-și va da seama de starea mea sufletească. Mă apropiai de ușa

dormitorului, cu grijă. Dormea ghemuit, cu ziarul pe faţă. Intrai în vîrful picioarelor şi lăsai jaluzelele ca să fac întuneric.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI UNULEA

Eram la fereastra bucătăriei şi priveam piaţa pustie. Nu vorbeam. O altă duminică se sfîrşea, pe masă stăteau pregătite punga cu merinde, sacul de drum şi vinul.

— E prea tîrziu să mai mergem la cinema, zisei, mai bine să mă culc mai devreme.

Ugo nu răspunse. Din cînd în cînd se uita la mine, surîdea, ca şi cum ar fi vrut să mă mîngîie. La amiază copilul se mişcase de două-trei ori şi mă simţeam emoţionată, moleşită. Aş fi vrut să închid ochii şi să mă las să alunec pînă departe, într-o nesfîrşită tăcere plină de tihnă.

— Mi-ar place să am o prăvălioară, o fierărie. Şi copii mulţi. Să duc o viaţă liniştită, zise Ugo.

— Nu eşti mulţumit cum eşti ?

— Da, poate. Dar doresc mereu altceva. Poate că anii ăştia sînt stupizi. Nu sîntem nici în car nici în căruţă ; nehotărîţi cu toţii. Tata a trăit mai bine. Peste vreo douăzeci de ani o să se trăiască iar bine. Acum e greu.

— Eu sînt mulţumită, murmurai.

Rîse încet.

— Dacă m-aş întoarce înapoi te-aş mai lua o dată de nevastă. Nu-s mulţi soţi care-ar zice asta, glumi.

— Atunci masează-mă. Apoi mă duc la culcare.

Plecai de la fereastră şi mă rezemai de masa din bucătărie, ridicîndu-mi puţin rochia. Trebuia să mă maseze la încheieturile genunchilor, acolo unde nervii mi se încordau, spre seară, ca nişte fire de oţel.

Ugo începu să apese puternic cu mîna, pînă ce simţii cum se încălzeşte locul şi o dată cu căldura nervii destinzîndu-se, fără să mă mai doară.

— Şi-acum pe celălalt.

— Dacă nu te superi am să-ţi spun ceva, făcu el.

— Dă-i drumul.

— Ai văzut vreodată, prin bîlciurile de la Paşti, pe femeia-tun ? Ca să atragă lumea lasă să i se vadă, în mijlocul cortului, un genunchi. Al tău îmi aduce aminte de genunchiul acela.

Rîdea mulţumit.

— Am să slăbesc iar, îi spusei, atinsă, veselă, şi-am să alerg iar, fără să mai mă ia nimeni în rîs.

— Noapte bună, rîse.

Mă culcai. În răcoarea camerei mă simţii îndată mai odihnită.

Duminica aceea încă neîncheiată era deja departe, pierise, dar de data asta, după tot ceea ce-mi spusese tata, nu mă mai gîndeam cu părere de rău la ziua de lucru de a doua zi. Mi se părea că firescul zilelor va putea readuce intacte obiceiurile noastre, îi va putea lua lui Ugo acea neliniştea adîncă, pe care încerca s-o ţină în el, zilele acelea, ca să nu mă sperie, dar de care îmi dădu-

sem seama clipă de clipă văzîndu-i gesturile și neatenția.

Închisei ochii și simții cum mă topesc de atîta tihnă în moliciunea patului. Mă gîndii la copil, la ce va face Ugo cît timp voi fi la spital. Și-mi dădui seama cît de tare mă îndepărtaseră Ugo și copilul de tata și de mama, cît de diferită de ei, opusă lor devenisem.

— Ester, îmi spuse Ugo. Ședea pe marginea patului, nu observasem venirea lui.

— Ester, eu ies, zise.

— Bine.

— Mă duc cu Andreino și cu alții să lipim manifeste. Mă întorc tîrziu, mai zise.

Deschisei ochii și-l văzui, nehotărît.

— I-am văzut de la fereastră. Mă duc și eu. Mă așteaptă.

— Vino de te culcă, e mai bine, încercai să-i spun.

Dar el își căuta ceva în dulap. Aprinsei lumina, și-l văzui schimbîndu-se, punîndu-și o salopetă.

— E mai bine să mă duc așa. C-am să mă murdăresc.

— Dar unde vă duceți ?

— La țară. Ce știu eu ! Îți povestesc mîine.

Se îmbrăca în grabă, se întoarse lîngă pat să-și ia rămas bun.

— Dormi, zise. Și trezește-mă mîine dimineață.

— Oh, Ugo, dacă rămîneai acasă...

— Știi că trebuie să mă duc, făcu el în grabă și mîna lui îmi strînse brațul drept salut.

Îi auzii pasul pe scări și în timp ce cobora, auzii șuierăturile lui Andreino, ascuțite, în piață. Mi se strîngea inima să mi-l închipui îndepărtîndu-se

cu bicicleta pe cine știe ce drumuri, pierzîndu-și astfel somnul, dar mă mîngîiam, de asemenea, știindu-l mulțumit că e din nou cu tovarășii lui.

Capitolul al treizeci și doilea

Drumul era plin de pietre, de făgașe adînci în noroiul uscat, în dreapta și-n stînga ogoarele se pierdeau întunecate sub lună. Erau lanuri de grîu, de secară, cu ulmi rari răsuciți pe cerul luminat de lună, cu neașteptate pete de salcîmi de-a lungul hotarelor dintre pămînturi, și cîte-un plop, înalt. Și broaștele.

— Gata, zise Andreino.

Se sculară din șanțul unde se așezaseră să fumeze și urcară în șa. Reîncepură să pedaleze unul după altul, în față Andreino, mic și cu un batic alb la gît, apoi Ugo, apoi ceilalți doi, Taricco și il Moro. Pedalau suflînd greu, deja obosiți, aplecați pe ghidon, lăsîndu-și greutatea în coate, găleata cu pap zdrăngănea pe cadrul bicicletei lui Taricco, iar rotogolul de manifeste răsărea, ca un trunchi gros de copac cojit, la spatele lui il Moro.

— La stînga, zise il Moro cum ajunseră la o răscruce.

Fără să micșoreze viteza o luară pe alt drum, mai puțin pietros.

— Ah, pe-aici e mai bine, zise Taricco.

— Hai, hai, făcu Andreino.

Erau grăbiți, auziseră, în timp ce fumau, bătîndu-se din clopotnițe miezul nopții, mai aveau cel

puţin o jumătate de oră de bicicletă pînă la Falchetto. Apoi trebuiau să coboare spre Roreto, spre Pollenzo, iar spre ziuă să se odihnească măcar două ore în paturile lor.

— Hai, hai, repetă Andreino, cu toate că nici unul nu încetinise.

Taricco bombăni. Era cel mai bătrîn dintre toţi, din fericire nu era gras, altfel n-ar fi reuşit să reziste pe bicicletă, dar era cel mai puţin rezistent. Sufla greu, capul lui mare, fără basc, lucea sub lună de sudoare.

— Dacă nu crăp de data asta, n-o să mai crăp niciodată, încercă el să glumească.

Nu reuşea să tacă multă vreme.

— Ei, Ugo, dormi ? zise după puţin.

— Hai, hai, cruţă-ţi plămînii, fu răspunsul.

Pe drumul acesta, mai bun, puteau pedala în grup. Andreino apăsa fără milă pe pedale. Il Moro, ca să le arate cît e de puternic, încerca din cînd în cînd să evadeze.

— Aia-i clopotniţa din Falchetto, zise.

Nici el nu mai era tînăr, în părul cîrlionţat începea să se vadă cîte un fir cărunt. Dar era rezistent şi tăcut, de trei seri nu scosese decît două-trei vorbe. Făcea ce-i spunea Andreino şi nu discuta niciodată.

— Or fi ei nişte beţivani care fug de greutăţi, dar se ţin bine, reuşise să-i spună Ugo lui Andreino după prima seară.

— În lucruri d-astea sînt oameni, recunoscuse Andreino.

— Înainte, Coppi, suspină Taricco, mîngîindu-se.

Intrară într-o piaţă înconjurată de cîteva case.

Era acoperită de iarbă şi de pietre prost pavate. Una din laturile minusculei pieţe da spre cîmp, şi era mărginită de arbori bătrîni şi scorţoşi. Dincolo de trunchiurile dese apăreau ogoarele de bezná şi argint sub lună.

— Ce cimitir ! zise Taricco.

— Vorbeşte încet.

Coborîseră de pe biciclete, se întindeau. Il Moro puse jos rotogolul de manifeste.

— Unul galben şi unul cu nume, zise Andreino încet.

— Nu unul cu caricaturi ? sugeră Ugo desfăcîndu-le.

— N-avem decît cinci din astea.

— Dar e singurul de efect.

— Atunci şi unul cu caricaturi.

Taricco şi il Moro se depărtaseră căutînd un zid potrivit. Ugo şi Andreino îi vedeau apropiindu-se de ziduri, privind, întinzînd o mînă, pipăind. Uneori pipăiau amîndoi acelaşi metru de zid, se sfătuiau.

Andreino amesteca papul în găleată. Scoase din buzunar un săculeţ şi mai puse în găleată puţin praf alb. Apoi o luă prin piaţă căutînd apă. După ce-o găsi începu să amestece încet.

Taricco şi il Moro se întoarseră.

— Nu-i nici un perete ca lumea. Parcă-s bureţi. Poate de-asta sînt aşa de puţine manifeste.

Vorbeau încet, ca nişte hoţi.

Ugo se apropie de un zid unde se vedeau nişte manifeste : erau cîteva circulări de-ale primăriei, prinse în cuie. Atinse zidul cu mîna, era poros.

— Am dat totuşi de-o poartă. Şi-i bună, zise il Moro.

— O poartă ?

— O poartă. Nu de casă. Poate că de grădină. E zăvorîtă. O poartă din alea vechi. Hai s-o vedeți.

Străbătură piața ținînd cele trei manifeste desfăcute. Ugo îl ducea pe cel cu caricaturile. Era din hîrtie subțire, un pic de neatenție și gata cu el.

— Uite poarta, zise il Moro.

Era chiar lîngă biserică, în mijlocul unui zid scund.

— Ce-i dincolo ? făcu Andreino.

Il Moro își sprijini un picior pe zid, întinse mîinile și se săltă puțin ca să tragă cu ochiul.

— O grădină, e chiar o grădină.

Andreino încercă să deschidă poarta. Era zăvorîtă bine. Aprinse un chibrit și parcurse repede o porțiune din lemn, studiindu-l.

— Hm ! zise.

— Or fi cel puțin douăzeci de ani de cînd n-au mai deschis-o. Uită-te la broască, zise Taricco.

Andreino privea, încerca broasca cu degetul.

— Hotărăște-te, zise Ugo, nu putem sta toată noaptea aici.

Andreino nu-i răspunse. Apoi se mînie dintr-o dată.

— Hotărăște-te, hotărăște-te, îl îngînă el cu glas scăzut, furios. Manifestele costă milioane, nu le putem pune la întîmplare. Ai auzit ce zicea Pagliero. Dacă asta-i poarta popii, a grădinii lui, mîine ni le rupe.

— Și-așa le rupe, chiar dacă nu-i casa lui, zise il Moro.

— Da, dar atunci e altceva, insistă Andreino, mulțumit. Și oamenii vor ști să-l judece.

— Oamenii, dădu din umeri Taricco. Le spui oameni ăstora de-aici ? Toți cei de-aici sînt de partea popilor. Pot să-ți spun : sînt mîndru să fac munca asta, dar e inutilă. Jumătate din ea e inutilă.

— Gata cu vorbăria, încheie atunci Andreino. Scoase pensula din găleată și începu să ungă poarta cu pap. Avea gesturi iuți și sigure, în sus și-n jos, de la dreapta la stînga.

— Hai, Ugo ! zise retrăgîndu-se.

Ugo ridică manifestul și-l lipi. Din nou se folosi Andreino de penel, dar cu mai multă grijă, ca să facă să adere bine hîrtia.

— Uite, vezi că tot se rupe ? zise. Un colț al manifestului se rupsese sub pensulă. Andreino îl lipi la loc căutînd să unească bine marginile.

— Scîrboasă hîrtie, zise. Dacă popa găsește mîine în ea vreo gaură, cu un singur deget trage jos tot afișul.

— Așa e bine, zise il Moro examinîndu-l.

— Dai prea tare cu pensula. E doar o simplă hîrtie, observă Taricco.

— Vrei să încerci tu ? făcu Andreino întinzîndu-i uneltele.

— Oh, nu.

— Atunci taci ! Hai, Ugo, dă-mi-l pe ăla galben.

Din nou dădu cu pensula, din nou lipi.

— Ăla cu nume.

Poarta era acoperită peste tot. Arăta bine. Era roșie, cu caricaturile în jumătatea de sus ; galbenă, cu inițialele partidului dedesubt la stînga,

și cu șirul negru al numelor jos, în partea dreaptă.

— Bate bine la ochi, se vede din toată piața, zise Taricco.

Pe Andreino îl cuprinse graba.

— Hai, acum băgați biletele pe sub uși.

— Sînt numai trei uși de prăvălii. Lumea stă în cocioabe, obiectă Ugo.

— Nu-i nimic. O să le lipim.

Ugo scoase pachetul de bilete „Cum se votează" și alergă să le bage pe sub uși. Găsi și două ferestre zăbrelite, îndoi biletele și le lăsă să alunece înăuntru.

Andreino mergea iute de-a lungul unui zid, ținîndu-și brațul în urmă. Pensula lăsa o dîră ondulată de pap. Taricco și il Moro lipeau pe dîră, cu un gest energic, biletele „Cum se votează".

— De îndată ce-o să se usuce papul or să se și desprindă, se plîngea Taricco.

— Nu-i nimic, răspunse. Ăstea-s ieftine.

Se întoarse ca să mai arunce o privire asupra pieței. Poarta, depărtată, strălucea de culori intense sub lună, dîra de bilete mergea în sus și-n jos pe perete.

— Merge, zise Andreino, satisfăcut.

Apoi privi în găleată.

— O mie de lire pe pap, azi, zise.

— Falchetto e și el aranjat, fredonă Taricco.

— Mîine seară ne despărțim, făcu Andreino suindu-se pe bicicletă. Așa reușim să controlăm dintr-o dată cîte manifeste s-au rupt și să le punem numaidecît la loc.

— Eu mă duc cu Ugo, zise Taricco.

— Ba vii cu mine, răspunse Andreino.

— Bravo, rîse il Moro. Și pune-l să alerge. E un vagabond. Dă-i un pumn în nas dacă adoarme.

— Tu, se lamentă disprețuitor Taricco. Pumni și iar pumni. Altceva nu mai știi să spui.

Pedalau în întuneric, la o cotitură se treziră cu luna în față.

— Ah, de l-am fi primit pe ăla mare, zise Ugo.

— Ăla da, făcu il Moro.

— Era frumos, dar prea mare. Unde să-l fi lipit ? Ar fi trebuit să-l îndoim în patru, observă Taricco.

— Ne-ar fi trebuit o jumătate de găleată de pap numai pentru el, zise Andreino.

— Stați ! ordonă il Moro.

Frînară, uitîndu-se la el.

— Vedeți copacul acela ? zise il Moro. Acolo ar trebui să lipim manifestele. E un loc pe unde se circulă mult.

— Copacul de-acolo, îl studie Andreino.

— Ne-ar trebui niște cuie, făcu Ugo.

Se apropiară, îl cercetară, il Moro pipăi copacul, Ugo de asemenea. Avea scoarța veche și crăpată.

— Patru cuie, repetă Ugo.

— Am o sfoară, spuse fericit Taricco.

Se căută în buzunar blestemînd, scoase sfoara, o întinse. Înconjura trunchiul de două ori.

— Să-l legăm, propuse il Moro, mulțumit.

— Și primul care trece îl rupe, bombăni Andreino.

— Nu te uita la ce spune il Moro : loc de trecere, rîse Taricco. Dar cine vrei să treacă pe-aici ? Ce-i, gară ?

Il Moro îl privi fără să surîdă.

Pe neașteptate, Ugo se simți străin de discuție, se lăsă la pămînt obosit. Închise ochii, auzi vocile tovarășilor îndepărtîndu-se, îl trecu un fior, se mișcă.

— Dacă țineți, cedă Andreino, dar numai pe cel cu numele.

— Ești mulțumit, numai să n-am eu dreptate, se plînse Taricco.

— Dar ce te tot smiorcăi ? făcu il Moro spre el. Folosim sfoara ta, nu-ți ajunge ?

Celălalt dădu din umeri.

— Dacă nu eram eu, nu aveai tu satisfacția asta, ținu totuși să-i spună.

Luaseră manifestul și în timp ce Taricco îl presa cu pieptul ca să-l facă să adere cît mai bine de scoarța copacului, il Moro ocolea trunchiul cu sfoara.

— S-a făcut, zise apoi.

— Bineînțeles că dacă-s ticăloși o să-l rupă, fu de părere și Andreino. Dar dac-o să-l lase, are să servească și el la ceva.

— Pe aici trec toți cu carele, zise il Moro.

Își privea satisfăcut copacul.

Și iarăși începură să gonească în noapte. Se făcea tot mai rece, și cerul se lumina încet pierzînd tonurile mai întunecate din jurul colinelor din zare. Ugo simțea că l-a pătruns frigul pînă la oase și că-i arde gura.

— Mi-e sete, zise.

— Ieșim numaidecît la șoseaua asfaltată, îl consolă Andreino.

Acum nu mai treceau printre lanuri de grîu, ci prin fînețe de curînd cosite. Duzi și șanțuri tăiau fînețele în lung. Cîinii lătrau prin ogrăzi. Treceau prin fața unei case care avea o fereastră luminată încă. În bătătură praful lucea în bătaia lunii, iar într-un colț era o grădină lăsată în părăsire, cu cîteva fire de floarea-soarelui aplecate în jos și dalii uscate și mărunte.

— Dacă ne-am opri să cerem puțină apă ? zise Taricco.

— Te-ar lua drept hoț și ți-ar împăna pielea cu alice, îl luă în rîs il Moro.

— Înainte, făcu Andreino. În cîteva clipe sîntem la Roreto, și acolo cîrciuma e încă deschisă.

— Dar e unu trecut, observă Ugo.

— E deschis încă, zise Taricco. E o cîrciumă unde vin domnii să chefuiască.

Pedala mai încet, deși drumul nu era rău, și-i ducea înainte printre două șanțuri fără apă. Luna era departe, la orizont.

— N-o să stăm iar pînă la cinci, ca ieri, făcu Taricco.

— Nu mîrîi. Ți-am spus să nu vii, îl repezi il Moro. Celălalt tăcu, supus.

— Cine-i acolo ? zise Andreino.

— Jandarmii, rînji Ugo.

Lanterna din capul drumului începu să oscileze, mărindu-și reflexele, la dreapta și la stînga, pe măsură ce ei se apropiau.

— Sîntem pe șoseaua asfaltată. E o patrulă, zise Andreino.

Se opriră și din spatele lanternei apărură doi jandarmi cu curelele căștilor trecute pe sub bărbie. Erau tineri, rămaseră tăcuți cercetîndu-i.

— Bună seara, încercase Taricco.

Cei doi jandarmi își mișcaseră buzele, dar nu se auzise nici un răspuns. Apăru un al treilea, cu grade, făcu doi pași înainte tușind.

— Bună seara, zise. Se uita pe sub sprîncene.

— Nu ne țineți prea mult : avem în urma noastră pe democrații-creștini la un minut și cincisprezece secunde. La două minute urmează grosul plutonului, glumi Andreino.

— Ce-i acela ? făcu gradatul arătînd rotogolul lui il Moro.

— Manifeste.

— Ah, surîse celălalt. Stătea drept, netezindu-și mustățile. Cealaltă mînă și-o ținea la centironul de piele. Privea, se gîndea.

— Manifeste, zise, pe gînduri.

— Ascultă... începu Andreino.

— Sînteți comuniști, nu ? îl întrerupse celălalt.

— Da, făcu Ugo.

— Hai, cărați-vă, răspunse atunci gradatul întorcîndu-le spatele.

Cei patru împinseră bicicletele cu mîna pînă pe asfaltul șoselei provinciale, în întunericul căreia se vedea camioneta militară.

— Duceți-vă la culcare, e mai bine, mai zise gradatul fără să-i privească. Cei doi jandarmi tineri rîseră în întuneric.

Pedalară repede, în tăcere. Apoi il Moro începu să blesteme încetișor.

— Duceți-vă la culcare ; nu știu să spună nimic altceva, bombănea mînios.

— În zece minute sîntem la Roreto, făcu Andreino.

— Mai încet, altfel rămîn de căruță, suspină Taricco.

Șoseaua era netedă și dreaptă, iar din cînd în cînd, de-a lungul ei apărea cîte o casă de curînd construită, cu golurile negre ale ferestrelor, sau una în construcție încă, cu groapa de ciment în față, mirosind pătrunzător, și grămada masivă de cărămizi într-un colț.

Intrară în sat, se opriră la o răscruce. Șoseaua asfaltată trecea printre case, dreaptă și cu reflexe de oțel sub lună.

Andreino căută în jur.

— Dacă vreți, așteptați-mă la cîrciumă. Eu fac un ocol să controlez manifestele noastre, zise.

— Vin și eu, făcu il Moro.

Ugo și Taricco o luară spre cîrciumă. Era deschisă ; se așezară într-un colț al grădinii să-și mai tragă sufletul. Lamentîndu-se, Ugo își privi, în lumina slabă ce venea pe ferestre, haina mînjită de pap, își frecă mîinile ce prinseseră o crustă de cocă întărită.

După cîteva minute sosiră și ceilalți doi.

Prima cămăruță a bodegii era în întuneric, numai în sala cea mare se aflau cîțiva oameni care mîncau, rîdeau.

Patronul aprinse lumina, le aduse un litru de vin. Băură primele pahare tăcuți, fără să se privească în față. Într-o oglindă îndepărtată Ugo își văzu propriul chip livid de oboseală, își mută scaunul ca să nu fie obligat să se privească iar.

— Pollenzo, apoi acasă, zise Andreino. Și-apoi : Ai făcut rău că nu ți-ai luat două zile libere ca mine. Pun rămășag că abia te mai ții.

Ugo nu-i răspunse, își mai umplu o dată paharul.

Nu se gîndea la nimic în clipa aceea, se simțea topindu-se de oboseală. Știa că dac-ar fi spus ceva s-ar fi simțit și mai slăbit.

— Să sperăm că va fi bine, mormăi Andreino.

Ceilalți rămaseră tăcuți, atenți la vinul din pahare, la rîsetele și la clinchetul farfuriilor din camera de alături. Taricco se ridică să arunce o privire ; se întoarse negru la față.

— Știți cine sînt ? Monarhiști. Aia care ne-au acoperit ieri seară manifestele.

Andreino dădu din umeri.

— Dar ne-au acoperit manifestele, mai protestă Taricco.

— Și ce-i cu asta ? Ce-ai vrea, să le sparg capetele ?

Taricco se așeză tăcut.

— N-o să învingem nici de data asta. Peste tot numai jandarmi, preoți, monarhiști. Prea lucrează tare. E cu neputință, zise il Moro.

Se uita fiecare în paharul de vin din fața lui.

— Hai, făcu apoi Andreino, sculîndu-se. Îl urmară tăcuți în curte și iscodiră, prin ferestruici, automobilul monarhiștilor, în care se îngrămădeau pînă la refuz manifeste, și steaguri, și hîrtie, și căldări cu pap. Il Moro încercă mînerul.

— Papul acela, zise.

Îl priveau cum încerca să coboare geamul cu mîna lui mare ; apăsa, dar geamul rămînea nemișcat.

— Vedea-te-aș în furci, zise în sfîrșit il Moro.

Dar ei tot mai priveau în interiorul mașinii.

— Gata, se enervă Ugo ; nu sîntem copii.

Reîncepură să pedaleze, anvelopele bicicletelor scîrțîiau pe asfalt în liniștea nopții, aerul se răcise și mai mult. Departe, colinele își ridicau crestele spre un cer palid. În vîrful colinei se afla micul palat care domina orășelul lor. Conturul lui bizar, cu șase laturi, din cărămizi pe care timpul le decolorase, apărea limpede și distinct sub lună.

— Acolo stă una de-alea... zise Taricco frînînd și întinzînd brațul spre o potecă ce pornea din asfaltul șoselei și tăia livezile spre dreapta. Într-o clipă ajungem.

Priviră poteca, cîmpul ce se sfîrșea departe.

— Casa e acolo, jos. Nu se vede, dar într-o clipă sîntem acolo, zise iar Taricco.

Ugo suflă greu, Andreino îl privea, așteptînd să-i vină în ajutor.

— Am putea trece pe la ea. E amabilă, pregătește cafeaua cît ai bate din palme, zise Taricco.

— E urîtă de-ți vine rău, făcu il Moro și o porni pedalînd. Atunci Ugo și Andreino își continuară și ei drumul, iar Taricco îi urmă fără chef.

— N-ar fi fost nici o nenorocire, îl auziră mormăind.

— Ei, ia uitați-vă, făcu il Moro, care se afla în față.

Se opriră încă o dată. În mijlocul șoselei era un pachet, apoi altele pe margini, mari ca niște cărămizi, iar o parte în șanțul ce mărginea șoseaua. Il Moro apucă primul pachet, îi rupse hîrtia. Erau o grămadă de manifeste cu inițialele partidului liberal și fotografia unui om gros, cu ochelari în ramă de metal.

Il Moro le împărți cîte un manifest.

— Ah, așa-i fac liberalii propagandă. Îl azvîrle cu kilogramele, rîse Andreino.

Priveau faţa aceea fără culoare din fotografie, maxilarele prelungi, ochii stinşi sub ochelari.

— Ştiu eu cine face treaba asta pentru liberali, zicea satisfăcut Taricco. Mi-au oferit şi mie de lucru. Mi-ar fi plătit bine.

— Îl azvîrle cu kilogramele, împachetat gata, rîdea Andreino.

— Se înţelege, rîdea Taricco. Sînt ca şi noi. Lucrează pentru liberali, dar sînt ca şi noi. Puţin le pasă de individul ăsta.

— Dac-ar afla ! Cine ştie cît o fi cheltuit, rîdea Ugo.

— Zece milioane, zece milioane.

Făcură manifestele ghem şi le aruncară. Il Moro împinsese cu piciorul pachetele intacte în şanţ.

— Ăsta-i cel mai cretin dintre toţi, zicea Taricco. Acum două seri, mi s-a povestit, s-a dus să ţină o întrunire la Pollenzo. El nu ştie să vorbească, cară după el pe unul care vorbeşte în locul lui. El stă doar alături, pe balcon. Şi are mereu un camion cu butii de vin, dă de băut gratis la toată lumea.

Rîdeau, dădeau din cap.

— Se poartă cu oamenii ca la Napoli. Ăsta crede că-i la Napoli. Cu toată băutura asta a lui dac-o să-l voteze o mie de oameni poate spune că l-a apucat pe Dumnezeu de picior, rîdea il Moro.

Se suiră în şei, veseli.

— Cu toate astea eu nu l-am văzut niciodată, preciză Ugo.

— E un grangur mare, are-un depozit de cărămizi. Nici nu ştie ce să mai facă cu banii, îi răspunse Andreino.

— Nu l-am văzut niciodată, repetă Ugo.

Pedalau mai veseli, şi tot vorbind aşa, făcuseră o bucată bună de drum.

Ca să coboare la Pollenzo trebuiau să se întoarcă pînă la marginea oraşului, şi apoi s-o ia pe pantă. Primele case de ţară, de la periferia oraşului, apărură, învăluite în noapte, cu mici grădiniţe în faţă. Ugo băga de fiecare dată mîna în buzunar, scotea un „Cum se votează" şi, întinzîndu-se de pe bicicletă, îl arunca, mototolit, în ţepoasele petice de grădină de dinaintea caselor.

Trecură de uliţele şi străduţele de la periferie, cu firmele zugrăvite în culori modeste. Sosiră în piaţa mare, unde se ţinea tîrgul. Băncile erau gata aliniate pe pămîntul gol, în şiruri lungi.

— Peste două ore sosesc primii ţărani, zise Taricco.

Era un soi de lamentaţie pe care Andreino preferă să n-o ia în seamă.

— Vrei să te duci acasă ? Stai doar la doi paşi de-aici. Şi pe urmă tu trebuie să te duci mîine la lucru, îi zise lui Ugo.

Ugo dădu din cap. Continuă să pedaleze alături.

— Du-te acasă. Putem sfîrşi şi singuri. Ai făcut şi aşa destul, îi repetă Andreino.

— Dacă vă duceţi la Pollenzo merg şi eu, răspunse Ugo.

Lăsară piaţa şi-o luară pe o stradă întunecoasă, cu pavajul stricat. Bicicletele săltau prin gropi hurducîndu-i. Dar se termină repede. La o curbă se pomeniră în faţa coborîşului spre Pollenzo. Porniră în jos, cu mare viteză, unul după altul. Ugo nu atinse frîna, se lăsă să alunece în întunericul răcoros, ca un proiectil, pînă ce auzi vîntul şuierîndu-i pe la urechi. Îi depăşise pe toţi,

ajuns la curbă se aplecă complet într-o parte ca să nu fie azvîrlit cu violenţă de pe şosea, şi abia reuşi să-şi menţină echilibrul.

Şoseaua spre Pollenzo, acum plană, trecea printre grădini, apa lucea întunecat în noapte în dîre perfecte printre rîndurile scunde de legume, trimitea miros de pămînt ud, de ierburi putrede, de sulf. Acoperişurile de sticlă ale serelor luceau, iar cîinii lătrau furioşi de pe lîngă căsuţele grădinarilor. Era o albie în care nu bătea vîntul, apărată de flancurile întunecate ale colinelor, în fund răsărea neagră pădurea rezervaţiei de vînătoare, înconjurată de un zid gălbui.

Ugo îi simţi pe ceilalţi în spate şi încetini, lăsîndu-se ajuns din urmă. Drumul era acum plin de praf, mergea drept spre un sat ce-şi arăta tot mai în relief silueta pe zidul îndepărtat ce înconjura rezervaţia.

— Aici terminăm iute, făcu Andreino, vesel.

— Coborîşul m-a trezit de tot, rîse Ugo.

Se înfiorau de răcoarea ce le pătrunsese sub haine. Coborîră de pe biciclete, Taricco se lovi cu palmele pe spate şi pe piept ca să se încălzească.

— E o noapte numai bună să intri în rezervaţie şi să furi fazani, zise.

Satul era zăvorît şi adormit, şi între primele două case atîrna, moale şi fără viaţă, marea placardă de pînză a democraţilor-creştini.

Se opriră, ridicîndu-şi ochii ca s-o privească în linişte.

— Nu-i sat uitat de Dumnezeu care să n-aibă una din astea, blestemă Andreino.

Rămăseseră aşa privind-o, pînza unduia la adierea abia simţită a nopţii, lăsînd să se vadă printre cute uriaşele litere de-un albastru-aprins.

— Hai, ce vă tot zgîiţi atîta ? făcu Andreino mîniat.

Porniră prin sat cercetînd pereţii. Erau manifeste puţine, lipite fără nici un fel de ordine.

— Cineva a greşit, rîse Taricco. Uite unu din 1948.

Dar ceilalţi îşi continuară drumul fără să-l ia în seamă.

— Îmi trebuie apă, zise Andreino, aproape că nu mai e pap de loc.

Ajunseseră într-o pieţişoară. Paşii lor, pe pietre, bubuiau în noapte. Dădură de-o fîntînă, dar fără apă.

— Taricco, fugi şi caută apă în vreo curte, ordonă Andreino.

Celălalt se mişcă, leneş.

Culcaseră bicicletele la pămînt şi se aşezară desfăcînd manifestele. Andreino scosese pachetul cu praful de lipit.

— Zidul ăla merge, şi încă cum, zise il Moro, nu-s decît nişte vechi anunţuri de morţi. Or să facă un fond grozav.

Fumau aşteptîndu-l pe Taricco, privind în jur la zidurile decolorate, la ferestrele zăbrelite. Auziră o bicicletă ce sălta gălăgios pe pietre, apăru un tip, îi văzu şi se apropie pedalînd circumspect.

— Ei, zise rîzînd. Frînă şi continuă să surîdă, privindu-i. Era un băieţandru cu cămaşa albă desfăcută la piept.

— Lucraţi, ei ? mai făcu el.

Cei trei îl priveau tăcuţi, mîniaţi de veselia aceea de noctambul. Tînărul cerceta manifestele întinse pe pămînt.

— Aici vă pierdeţi vremea, zise. Sînt monarhişti toţi. Rezervaţia era altădată a regelui.

— Puţin ne pasă, zise il Moro.

Celălalt rămase tăcut. Coborî de pe bicicletă, apoi se aşeză pe cadru ca pe un scaun.

— Aici nu-s mai mult de cinci-şase comunişti, zise el.

— Şi tu eşti monarhist ? făcu Andreino.

— Eu ? rîse atunci tînărul. Mie puţin îmi pasă de politică. Dacă mi-o trăsni prin cap, nici nu mă duc să votez. Toţi sînt la fel.

— Bine faci, bine faci, îi răspunse Ugo. Eşti isteţ.

Celălalt dădu din umeri, vesel mereu.

Se întorcea Taricco.

— N-am găsit apă nicăieri, făcu privindu-l bănuitor pe noul venit.

— Apă ? întrebă băieţandrul. Îţi dau eu. Vino în curte la mine.

Porni împingîndu-şi bicicleta cu mîna, dispăru dincolo de poarta unei case din piaţă, se întoarse fără bicicletă şi cu găleata plină ochi de apă.

— Prea multă, făcu Andreino dispreţuitor, şi aruncă jumătate. Apoi începu să mestece praful. Tînărul îl privea, leneş, se învîrti în jurul manifestelor desfăcute pe pămînt, cercetîndu-le încă o dată.

— Straşnic ăsta cu caricaturile, zise.

— Pe-ăsta nu-l punem într-un sat păcătos ca al vostru, preciză il Moro.

Se apropiară cu toţii de porţiunea de zid acoperit de anunţuri funerare. Andreino o dădu cu pap şi după puţin terminară totul.

— Şi cele cu „Cum se votează“ ? făcu Ugo.

Scoase pachetul de foi. Le împărţi.

— Daţi-mi şi mie, vă ajut. Nu mi-e somn niciodată, zise băiatul.

Se despărţiră luînd-o fiecare pe altă uliţă, şi după o jumătate de oră se reîntîlniră în piaţă.

— Ei, n-a mers rău, zise Ugo.

Băieţandrul îi privea satisfăcut. Voia poate să i se mulţumească, dar nimeni nu-i spuse o vorbă.

— Şi acum unde vă duceţi ? întrebă.

Cei patru se urcară pe biciclete.

— Dacă mai veniţi pe-aici, la ora asta mă găsiţi întotdeauna, zise băiatul.

— Dracu să te ia, murmură pentru sine il Moro.

Ieşiră din sat în tăcere. Acum aveau urcuşul înainte.

La jumătatea drumului coborîră de pe biciclete şi le împinseră cu mîna. Il Moro mergea în faţă şi fluiera, Ugo rămăsese în urmă.

Împingea şi se gîndea, era obosit şi simţea frigul pătrunzîndu-i în oase, pîntecul îi îngheţase din pricina lungilor ore petrecute în noaptea umedă şi se gîndea la casă, la ziua ce urma, la tren, la somnul din tren, la cursa pe care trebuia s-o facă imediat după coborîrea din tren ca să prindă tramvaiul, şi se gîndea şi la uzină, la hala neagră plină de roţi ruginite, de menghine, de praf de fier. Şi fiecare din aceste gînduri atîrna greu, apăsa în mod dureros pe oboseala lui, o străpungea cu spinul lui ascuţit şi-i rănea ochii obosiţi.

— Un om e şi el o maşină, zicea Taricco, suflînd greu din pricina urcuşului ; că dacă nu doarme crapă, nu poate să mai facă nimic.

Ceilalţi nu-i răspundeau, împingeau bicicletele pe asfaltul şoselei, ajunseră la umbra deasă a grădinilor oraşului, cocoţate pe culmea unei coline. Intrînd în oraş, după ce trecură de pod, se suiră pe biciclete şi se strînseră iar în grup.

— Dar aici ? făcu Andreino cu piciorul pe pedală.

Priviră în jur, zidurile murdare ale caselor erau acoperite de-un număr infinit de manifeste.

— Mîine e zi de tîrg, ţăranii vin pe şoseaua asta. Să punem cîte ceva, zise Andreino.

Coborîră iar de pe biciclete, puseră mîna pe găleată şi pe manifeste. Il Moro studia zidurile.

— Porcii, zise. Citea un manifest cu dungi mari, alb-albastre.

— Pe ăsta îl acoperim cu ale noastre, făcu decis Andreino.

— Trebuie să fim atenţi, zise Taricco. Se sui pe bicicletă şi pedală în picioare pînă la cotitura şoselei. Se opri, făcu un gest. Rămase acolo de gardă.

— Să ne grăbim, zise Andreino.

Întindea cu iuţeală papul, Ugo se ridică în vîrful picioarelor şi lipi manifestul. Dar era mic, nu-l acoperea pe-al adversarilor.

— Să-l înconjurăm cu un brîu de „Cum se votează“, zise Andreino.

Şi ocoliră atunci afişul lucios de pap cu o centură de mici manifeste.

— Chiar dacă-s puse de-a-ndoaselea, nu contează. Iniţialele partidului se văd şi-aşa, zicea il Moro.

De-acolo de unde se găsea, Taricco le făcu semn.

Se suiră pe biciclete şi-l ajunseră din urmă. Un grup, de asemenea pe biciclete, cu afişe, pap şi, în plus, cu o scară, pedala obosit spre ei. Trecură unii pe lîngă alţii fluierînd. Taricco şi il Moro scoteau nişte şuiere lungi şi ascuţite în bătaie de joc, ceilalţi răspundeau, cu toate că ajunseseră departe.

Pedalînd în tăcere ajunseră în centru. Luminile unei cafenele se prelingeau prin crăpăturile obloanelor coborîte.

— E încă deschis, hai să bem ceva, propuse Andreino.

Se întoarse spre Ugo.

— Hai, Ugo, vino să bem ceva cald.

Îşi rezemară bicicletele şi intrară. Cafeneaua gemea de lume şi era plină de fum. La prima masă şedeau doi jandarmi în mantale.

Rămaseră orbiţi în prag, privind fumul, ascultînd amestecul acela de glasuri.

— Ei, făcu Taricco vesel. E ceva lume, aici.

În fundul cafenelei se zăreau cîţiva jucători de biliard rezemaţi de o uşă, cu tacurile în mîini, în timp ce sub becul ce inunda covorul cu un con de lumină nefiresc de albă stătea aplecat un tovarăş de-al lor. În conul de lumină se rotea, peste capul lui, un nor de fum.

Se aşezară la o masă. Unii jucau cărţi, alţii discutau politică. Erau muncitori, funcţionari, comercianţi, ucenici în salopetă, iar într-un colţ un

grup mic de avocați, un medic. Cafeneaua se închidea tîrziu, și noctambulii se adăposteau aici, după ce ieșeau de prin localurile lor obișnuite. Un avocat mînca un sandviș, în picioare, cu pălăria pe cap, și privea în jur. Jucătorii de cărți vorbeau tare, fețele lor galbene scrutau pieziș de sub cozorocul șepcilor. Din colțul unde se afla jocul de fotbal de masă veneau adesea explozii de rîs, se auzeau manivelele, învîrtite cu furie, și loviturile puternice pe care le dădeau jucătorii în pereții mesei de joc ; apoi pași se tîrșeau pe vechea podea de lemn plină de praf.

— Uite-i cum rînjesc, zise Andreino satisfăcut.

Ugo se lăsase pe spate pe divanul strîmt de catifea roșie care înconjura peretele. În oglinzile roase, împodobite cu cornișe mari de ghips aurit, își vedea fața, lividă, sub basc.

— Grappini ? propuse Taricco privind în cerc.

Încuviințară.

La masa vecină se vorbea despre politică. Erau comercianți, patroni de prăvălii, și glasurile lor groase răsunau calme ori explozive. Căscau, rîdeau, priveau iritați în jur.

— Dacă învinge guvernul, rămînem înțeleși : masă cu zece tacîmuri și trei farfurii cu trufe, zicea un comerciant.

— Dar de data asta plătești, îi răspundeau ceilalți. Sînt ani de zile de cînd mănînci pe gratis. Acuma nu mai scapi.

Comerciantul era un om înalt, zbîrcit, cu un fular de mătase sub gulerul hainei. Zîmbea, își ridica fața și sufla în sus un fir subțire de fum, cu un aer indiferent.

— De data asta plătești, insistau ceilalți.

Celălalt își sufla fumul, cu micul lui surîs viclean.

— Ăsta are atîta noroc, că pînă și legea frauduloasă o să treacă, rîdea altul.

— Mi-ar părea rău numai pentru el. A ieșit întotdeauna basma curată, comentau.

Ugo asculta. Gălăgia îl trezise, dar în același timp îl și buimăcise. Se întoarse spre Andreino.

— Cine-i ăla cu fularul ?

— Ai auzit cum vorbesc ? fu răspunsul. Niște lepădături, ce-ai vrea să fie ? Se gîndesc doar la mîncare și la băutură, la nimic altceva.

Își băuseră paharele, și Taricco cu il Moro priveau mulțumiți în jur. Deodată alte glasuri, alte rîsete. Intraseră activiștii democrato-creștini. Străbătură cafeneaua siguri de ei, strecurîndu-se printre mese.

— Fac pe grozavii, făcu Andreino.

Erau niște băiețandri bine îmbrăcați. Se adunară în jurul unei mese și începură să vorbească cu capetele plecate.

— Nu pot să-i văd în ochi, zise Ugo.

— Stai liniștit, îi surîse Taricco.

Ugo se întoarse să se uite la el.

— Vreau să te întreb ceva, reluă Taricco. Spune-mi, tu nu ești niciodată mulțumit ?

— Adică cum mulțumit ? vru să se lămurească Ugo.

— Mulțumit.

— Nu știu ce vrei să zici, mormăi Ugo.

— Dar ai de lucru, ai familie, n-ai necazuri ; de ce nu poți fi mulțumit ?

— Da ce vorbe mai sînt şi astea ? comentă Andreino.

— Voi muncitorii vă plîngeţi mereu, zise Taricco. Veşnic e ceva care nu merge. Altădată era şi mai rău.

— Hai, încetează, încercă să-l întrerupă Andreino.

Celălalt făcea semne de împăciuire cu mîna.

— Eu în schimb sînt mulţumit. Eu sînt întotdeauna mulţumit. Cînd ai burta plină şi două butelci în cap, ce mai vrei ? Se înţelege că sînt comunist...

— Tu vinzi cîrpe, cumperi cîrpe, eşti negustor de cîrpe. Noi sîntem muncitori. Noi sîntem oameni ai vremii acesteia. Ce vrei să mai afli altceva ? îi răspunse brusc Andreino.

— Faceţi o istorie din orice fleac, insistă Taricco. Dar uitaţi-vă la mine. Anul ăsta nu mă lasă să votez. E nedrept, dar nu fac din asta nici un fel de istorie. Dacă ar trebui să pun la inimă toate nedreptăţile din lumea asta m-aş omorî pe loc.

— Nu votezi ? îl întrebă Ugo.

— „Cumpărare imprudentă". M-au amendat pentru „cumpărare imprudentă". Cumpărasem într-o zi nişte aramă. De unde să ştiu că era de furat ? M-au amendat şi apoi m-au şters din listele de alegători. E sau nu o porcărie ? Dar ce vrei să fac ? Trebuie să stăm liniştiţi, să votăm secera şi ciocanul, să nu strîmbăm din nas. E zadarnic, încheie Taricco.

Tăcură iar.

Intrase un tînăr înalt şi slab. Îl salută pe Andreino cu un semn din mînă. Dar Andreino nu-l lăsă să se depărteze.

— Uite-l, zise. E cel mai grozav dintre toţi. Cîte capete de ţărani ai sucit în seara asta ? Le-ai promis marea cu sarea ?

Celălalt se opri, surîse, dădu din umeri, rămase o clipă în picioare în faţa lui Andreino.

— E de prisos să te necăjeşti atîta, îi zise.

Andreino îl devora cu privirea lui neagră, ironică.

— Nu pune totul la inimă, legea va trece. Prea te agiţi, rîse tînărul democrat-creştin.

Andreino dădu din umeri.

— Îmi pare rău de voi, dar legea va trece, repetă tînărul.

Era palid, cînd surîdea ochii îi dispăreau într-un cerc negru de oboseală.

— Într-o zi sau alta tot o să te jugănească cineva, îi zise Andreino posomorît.

— Sînteţi plini de venin cu toţii, surîse celălalt, roşind.

— Nu mai fă pe băiatul cuminte, pe prudentul, se lamentă atunci Andreino. Vorbeşti mereu ca şi cum nu v-aţi gîndi decît la noi şi la binele nostru.

— Şi să ştii că ne gîndim, făcu tînărul.

— Ciao, ciao, îl expedie Andreino.

— Cine-i ? întrebă Ugo.

— O, Ugo, dormi ? rîse Andreino. Pe ce lume trăieşti, în lună ? Ăsta-i trepăduşul onorabilului...

— Dar el, cine-i ?

— El ? Nu-i nimeni. Taică-său e funcţionar. El e nimic, un trepăduş. Dar îi conduce pe toţi, pe primar, pe consilieri, pe industriaşi. Dacă merge tot aşa ajunge la Roma.

Ugo clătina din cap.

— Nu mai cunosc pe nimeni. Mi se pare că nici nu mai sînt în orașul meu, zise.

— Te cred, tu lucrezi la Torino, făcu il Moro. Da-i mai bine așa. Înghiți mai puține.

— Să-ți povestesc ceva despre tipul ăla, începu atunci Andreino. Cînd fabrica de cămăși a intrat în criză — îți amintești, nu ? lucra acolo și nevastă-ta, Ester — onorabilul voia s-o cumpere. Dar pe nimica toată. Bătrînul patron era demult pe drojdie, și-atunci onorabilul ce pune la cale ? Face pe democratul, pe progresistul : își pune oamenii să organizeze o grevă. Muncitoarele nu fuseseră plătite la timp, așa c-au înghițit momeala. Iar fabrica intră și mai adînc în criză, pînă sub zero, și onorabilul putu s-o înghită. Ai priceput ? Trepădușul lui, el a manevrat tot teatrul ăsta.

Ugo își ținea fruntea înfierbîntată într-o mînă.

— Așa a fost ?

— Așa, ridică palma Andreino.

Patronul cafenelei se oprise în mijlocul sălii și privea în jur, suflînd greu și dînd neputincios din cap.

— De n-aș fi luat blestematul ăla de permis pentru noapte. Acuma cine mi-i mai ia de pe cap ? zicea rotindu-și privirea în jur.

— E trei dimineața, aruncă-i în stradă, îl luă în rîs cineva.

— Fă începutul și pune cărțile jos, tu care ești aici de azi-dimineață, se mînie patronul.

— Mă duc acasă, făcu Ugo.

Se sculă și plecă fără să-i mai salute. Își ridică bicicleta de pe trotuar și o luă spre primărie. Băutura îi încălzise stomacul, dar gustul ei metalic, amestecîndu-se cu oboseala, îi încleșta gura. Încercînd să respire simțea o înțepătură ascuțită, de gheață, în plămîni.

Capul îi vuia de oboseală și de gînduri, care nu-l părăseau, și cu toate că rămăseseră tot confuze îl apăsau cu formele lor cenușii. Se gîndi la Torino, dar Torino era ceva îndepărtat. Se gîndi la orașul său, la zidurile pe care le ștergea în treacăt în lumina slabă a becurilor, mergînd spre casă, dar acela era într-adevăr orașul său ? Își amintea ce fusese acest oraș pentru el și-și amintea și ce simțise el pentru oraș, cît de intim își ținuseră tovărășie, el și acele ziduri, acele chipuri, el și orașul lui.

Această legătură nu mai era. Descoperind un nou distribuitor de benzină, o casă în construcție într-un loc unde se războiseră copiii, un zid dărîmat, ori o alee ce-și pierduse arborii, ascultînd noutățile Esterei în bucătărie în legătură cu morții, căsătoriile, trădările, crezuse că-și păstrează orașul. El pleca la Torino în fiecare dimineață, dar cele știute despre orașul lui călătoreau cu el. Și la uzină, pe neașteptate, putea să-și amintească de-un colț, de unele cuvinte, de-un chip, și să-și aibă astfel orașul în fața ochilor.

Dar iată că nu era adevărat. Orașul său se schimbase, era altul. Asta nu-l jignea, dar îl lăsa și mai singur, fără un loc pe lume. Nu se putea plînge, dar ducîndu-se la Torino uitase să trăiască viața orașului său, care era și viața „onorabilului" adversar, a trepădușilor lui, era viața lui Andreino, a Esterei, a lui Taricco, a patronului cafenelei.

Și atunci, se gîndea el mergînd, ce-i cu asta ?

Ce vrea să însemne asta ? Vrea să însemne că nu fac bine, își zise. Un muncitor, și un muncitor singur, nu-i decît un purice pe un leu. Și eu vreau să țin întruniri, să emit sentințe, să fac pe grozavul. Am greșit și basta. Trebuie să mă supun și basta. Și dacă sînt inteligent și-mi cer părerea, trebuie să le-o spun și să învăț să mă supun și mai temeinic. Are dreptate Pagliero. A făcut bine că nu m-a căutat zilele astea, și m-a făcut să-mi simt vina. Sînt vinovat. Un muncitor nu-i un om care să ridice capul singur. Un muncitor trebuie să știe, să înțeleagă și să asculte. Fără vorbe multe. Dar ce credeam că sînt, că trebuie să fac eu ? Să schimb mintea celorlalți cu chipul meu frumos ?

CAPITOLUL AL TREIZECI ȘI TREILEA

Săptămîna dintre întîi și șapte iunie a anului 1953 fu nemăsurat de lungă pentru mine. În jur casa mă apăsa, deseori mă pomeneam la ceasuri tîrzii cosînd încă în bucătărie. Amiaza trecuse, și de orele trecute nu-mi aminteam nimic. Mă opream o clipă și iată că orele acelea goale năvăleau asupra mea ca umbra unei spaime.

Nu mă împăcam cu mine astfel, pustie, fără gînduri.

Pregăteam cina, coseam, lăsam o farfurie cu mîncare pe masa din bucătărie. Dimineața farfuria era goală, paharul pătat de vin. Ugo se întorsese acasă, dormise, plecase în timp ce eu dormeam încă.

O dată nici nu se mai întorsese. Dimineața, trezindu-mă, văzusem perna neatinsă, bucătăria în ordine. Toată ziua mă gîndisem la ce-avea să mănînce în pauza de prînz, la Torino.

Și-o cumpăra el ceva, îmi spusesem. Și totuși nu reușeam să-mi alung îngrijorarea. Înțelesesem bucuria pe care-o încercam pregătindu-i mîncarea și punîndu-i-o în pungă.

Și mă gîndeam : ca să faci atîta lucru lumea zice că nu-i nevoie să-ți iubești bărbatul. Mai ales femeile zic așa. E și puțină invidie aici, dar și teama de-a nu rămîne singure, de-a nu poseda nimic cu adevărat al tău, cînd ești singură.

Într-o noapte, îl auzii întorcîndu-se. Dar somnul greu al copilului din mine nu mă lăsa să mă întorc, cuvintele lui Ugo mă mîngîiară în treacăt.

— O, Esterina, porumbițo, spusese.

Îi auzisem glasul, dar acesta lunecase în întuneric, departe de mine, fără să-mi pătrundă în suflet. Glasul lui era preocupat să nu mă trezească de-a binelea, ci să mă aibă doar alături.

— O, Esterina.

Aș fi vrut să mă trezesc pe deplin, dar glasul acela mă ajuta să mă scufund în tihnă. Fără să deschid ochii întinsesem mîna, el se ghemuise lîngă mine și-l simțisem înfrigurat, și totuși neliniștit, fără dorința de-a se încălzi, ci treaz, nervos.

— O, Ester, nu ne mai vedem. Și nu mai înțeleg nimic, zisese.

Dar eu adormisem ținîndu-i mîna înghețată într-a mea.

A doua zi, pe la amiază, în timp ce coseam, mi se limpeziră pe neaşteptate cuvintele ce mi le spusese în timp ce dormeam.

„Nu mai înţeleg nimic, îmi spusese, din pricină că lucrez la Torino mi-am pierdut toţi prietenii. Nu mai ştiu nimic despre locurile astea. Ce confuzie e în capul meu !"

Aşa vorbise.

Lăsai mantaua roşie-albastră pe masă, încercai să-mi aduc aminte. Dar nu-mi mai venea în minte nimic.

„Ce confuzie e în capul meu !" fuseseră ultimele lui cuvinte. Şi nimic altceva.

Fu o săptămînă tristă. Singură, ascultam plictisită cum se agită oraşul, zvonul glasurilor, a întrunirilor, fîlfîirea steagurilor în vînt, cîntecele. Copilul îmi apăsa pîntecul şi tulbura nerăbdător tristeţea mea.

În magazine mă izbeau cuvintele femeilor.

— De data asta e mai rău ca-n 1948.

— Toată ziua sînt pe drumuri.

— Au înnebunit cu toţii.

— S-o lase şi ei mai moale.

Aşa ziceau. Sau glumeau.

— Fiul meu îşi dă sufletul din el alergînd.

— Ce oameni ! Parcă-ar face ei totul.

— E adevărat că duminică sînt închise toate prăvăliile ?

— Dacă nu votez cum vrea el, bărbatu-meu mă goneşte de-acasă.

— Ei şi tu, cîntă-i în strună, zi ca el.

— Cîte poveşti ! Să ne mai slăbească.

Mă uitam la femeile acelea şi-aş fi vrut să intru cu mintea în minţile lor, să scotocesc puţin

prin ele, să le las ceva din ceea ce învăţasem eu. Era oare neputinţa asta cea care-l întrista pe Ugo ? Să te simţi deasupra celorlalţi, dar încă legat de ei, fără putinţa de a-i trage şi pe ei în sus ? Asta era la Ugo, faptul că se gîndea la ceilalţi ? Gîndul ăsta-l obosea atîta, îi îngălbenea faţa şi-i stingea ochii, îl făcea să vorbească brusc chiar cînd nu era trudit de muncă ?

Pentru că astfel mă simţeam eu seara, cînd, după ce-o însoţeam pe mama la biserică, la şirurile acelea solemne de predici, o aşteptam plimbîndu-mă prin piaţă, numărîndu-mi paşii, unul după altul, pînă ce, ajungînd la o mie, mă întorceam, apoi o luam din nou de la capăt, făceam un alt ocol. Erau paşii pentru copil, atît de dificili de făcut, pe trotuarul strîmt al pieţei în care microfoanele bisericii trimiteau valuri de cuvinte şi de muzică. Şi în timp ce număram, încercam să mi-l închipui pe Ugo într-un anumit loc, lîngă vreun zid, cu manifestele lui, cu tovarăşii lui, şi-l urmăream mulţumită să-l ştiu acolo, dar cu teama că şi această muncă îl va întrista, arătîndu-i-se, clipă de clipă, zadarnică şi fără urmări.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI PATRULEA

Duminica începu cu un soare slab, în luptă cu norii şi cu vîntul. Clopotele scoteau sunete pe care vîntul le amplifica şi le purta departe, le aducea înapoi, le ridica, le făcea să se precipite din înălţimi. Dis-de-dimineaţă, în umbra răcoroasă şi albastră a pieţei, se adunase o mulţime

c. 3149

de lume care se grăbea să facă scurte cozi înaintea sediilor de vot. Erau ţărani coborîţi de pe coline, soldaţi, femei ce ieşiseră din biserică după prima liturghie.

— Du-te dacă vrei, îi spusei lui Ugo. Şi n-avea grijă. De mama mă ocup eu.

Dar el dădu din umeri, continuă să stea aşezat cu coatele sprijinite de masă. Fusesem la vot, ne întorsesem acasă cînd peste piaţă nu se lăsase încă şuvoiul soarelui de dimineaţă.

— Asta înseamnă că n-ai încredere, protestai, dar în glumă. Nu voiam să-l irit, mă chinuia să-l văd atît de preocupat.

Iar nu-mi răspunse.

— Prea pui totul la inimă, încercai să-i zic. Ieşi, du-te de-ţi caută prietenii, ţi-am spus c-o să am eu grijă de mama.

— N-am chef de nimeni, fu răspunsul.

— Certificatul i l-ai rupt doar, aşa că n-are cum să mai voteze. Te mai preocupă ceva ? Du-te la plimbare.

— Pot veni s-o ia. Pot să-i facă alt certificat. Fac orice pentru a avea voturile bătrînilor. Nu le scapă nici unul, zise cu glas scăzut.

Nu mai insistai, ştiam că se înşela, ştiam că el însuşi era convins că exagerează, dar nu-mi era cu putinţă să-l mai contrazic. Să stea în bucătărie, să se învîrtă zadarnic în jurul unor gînduri şi lucruri care n-ar fi rezolvat nimic, n-ar fi ameliorat nimic, era pentru el, în clipa aceea, mai degrabă o nevoie decît o obligaţie.

— N-am s-o las să-şi dea votul popilor, zise din nou.

Era inutil să mă mai împotrivesc.

— Te simţi jignită, nu-i aşa ? reluă după o vreme. Ştiu că te simţi jignită, chiar dacă nu mi-o spui. Dar n-am s-o las să voteze. Nu ştie ce face.

Mă aşezai lîngă el cu a doua ceaşcă de cafea.

— Dreptatea, bombăni, ştiu eu ce-i dreptatea. Vorbesc despre libertate. Îmi dau seama în fiecare zi ce e libertatea.

— Nu sînt supărată pe tine. Nu m-ai jignit, îi zisei.

Îşi ridică ochii din cafea, dar nu răspunse.

— N-ai dreptate şi nici nu greşeşti, îi mai zisei. Înţeleg de ce-ai făcut aşa. Dar acum e de prisos să mai vorbim despre asemenea lucruri. E bun făcut şi basta.

Dădea din cap.

— Şi cînd te gîndeşti că am împuşcat oameni pentru libertate. Şi uite-acum : n-o las pe maică-ta să se folosească de ea. Mi-ar plăcea să fiu în cabine şi să corectez voturile celorlalţi, zise.

— Toţi cei ce luptă pentru o idee ar vrea asta, îi răspunsei ca să-l calmez.

Nu voiam să-l înveselesc, ci doar să-l fac să uite remuşcarea. De ce trebuie să aibă remuşcări? Simţeam că fusese teribil dar drept ceea ce făcuse.

Apoi venise, pentru cîteva clipe, Pagliero.

— Vrei să asişti, mîine, la operaţiile de vot de la „13“ ? îi spusese.

Ugo acceptase cu un semn al capului.

Pagliero era palid. Îşi petrecuse noaptea în picioare, bău cu lăcomie cafeaua.

— Ei, Ugo, zise, uimit de tăcerea aceea.

Dar cineva îl chema strigînd din piaţă, şi Pagliero plecă.

De la fereastră se vedea mişcarea mulţimii.

Lumea pleca şi venea, coada din fața celor două centre de vot din piață era destul de lungă, soldații şi jandarmii se plictiseau cu puştile pe umăr înaintea primăriei, a preturii. Din biserici veneau valuri de muzică, amplificată de megafoane ; cînd muzica scădea în intensitate, era ca un zvon abia întrerupt de tusea difuzoarelor, cînd sunau toate instrumentele atunci îşi lua zborul şi o vastă dezordine de clopote, de orgi şi coruri alerga prin spațiu, se întîlnea cu alte sunete, alte coruri şi alte orgi.

O mare placardă nouă, suspendată în timpul nopții între două balcoane de-a latul pieței, spînzura strîmb în vînt, o rafală de vînt o răsucea, împiedicînd citirea literelor încălecate, jumătate albe, jumătate albastre, o altă rafală o desfăşura iar. Razele soarelui făceau să strălucească literele pe albul pînzei, cînd soarele intra în nori literele atîrnau umilite.

Ugo privea, fuma.

— Ştiu tot ce gîndeşte lumea asta, zise. Pot să-ți spun pe cine vor vota după cum păşesc, după cum se îmbracă. Uite-l pe ăla din spatele doamnei : e cu neputință să greşeşti.

Rîsei, rîse şi el, dar puțin.

Rezemați de pervaz urmăream cu privirea cînd pe unul cînd pe altul, un bărbat, sau o femeie, oameni care se aşezau agale la cozile din fața centrelor, cu nasul în ziar ori uitîndu-se aiurea, rîzînd în grup ori aşteptînd plictisiți de unul singur, îi priveam pe cei ce ieşeau în grabă de la vot şi priveau în jur înainte de a se hotărî dacă s-o ia spre centru sau să se întoarcă acasă. Spre amiază traficul crescu şi mai tare, familii se întorceau din

centru cu mici pachete de dulciuri în mînă, pachețele lungi şi uşoare, atîrnate de cîte un deget ori ținute în podul palmei. Liturghia de amiază aduna țăranii opriți pe scările bisericii, nemişcați în grupuri negre, înaintea marii draperii de-un violet-stins de la intrare. Muzicile crescură mai tare, pentru elevație, țăranii îşi aplecară capetele şi-şi bătură pieptul cu mîna stîngă. Soarele ieşise iar şi toate, fețe, veşminte şi ziduri, bandulierele soldaților, țevile puştilor şi gurile difuzoarelor, străluciră.

— Uite-l pe Andreino. De ce nu te duci cu el ?

— Bah, făcu el dregîndu-şi glasul.

Plecă de la fereastră şi se aşeză iar.

— Azi mergem la cinema, îi zisei. E bine ?

Nu răspunse.

— Ascultă, reîncepui. Du-te. Ia cheile şi încuie-mă în casă. Aşa cel puțin ai să fii liniştit. Dar du-te la plimbare, ieşi la aer.

— Vezi ? făcu atunci desfăcînd brațele. Ce-ți spuneam, tu nu te gîndeşti decît la asta. Să mă recreez, să fiu mulțumit. Dacă sînt eu mulțumit totul e în regulă.

Îl lăsai, văzîndu-mi de treburi prin bucătărie.

Fuma, privea ziarul de pe masă, îl deschidea, dar era incapabil să se oprească la vreo pagină, îl răsfoia, apoi o lua de la început. Hîrtia întoarsă foşnea leneş.

Şedeam cu spatele la el, dar indispoziția lui, densă şi grea ca un munte, mă apăsa în ceafă şi de-a lungul şirei spinării.

Din cămăruță se auzi tusea mamei.

— Doarme, bombăni Ugo. Nici nu ştie ce zi e

azi. Dac-ar veni s-o ia ar vota pentru popi cum bei un pahar cu apă.

— Or să vie, fii sigur.

— Să vie, să vie, mormăi el.

— Dar ce-ai să le spui ?

Rîse iar, clătinînd din cap.

— Nu-i nevoie de prea multe vorbe.

Cu un suspin se ridică de la masă. Își lăsă mîinile pe umerii mei, grele, în glumă.

— Nu fi așa de indispus, zisei.

— Nu sînt indispus, ci numai serios.

— Altădată nu erai așa. Rîdeai, mă așteptai în fața fabricii la miezul nopții, mîncînd portocale.

Mă întoarse spre el, tot cu mîinile pe umerii mei.

— Mi-ar place să-mi scot politica din cap, zise fără să surîdă. Toată vina e a ei. Mă gîndesc prea mult.

Își retrase mîinile și le vîrî în buzunare. Dădu din umeri.

— Dar nu reușesc, mai zise cu o grimasă a gurii. Nu-mi pot închipui că altora prea puțin le-ar păsa de mine. Nu gîndesc niciodată ca un om singur și numai pentru noi. Înțelegi ?

Mai tîrziu ieșii să cumpăr pîine.

Pe scări, nemișcat, stătea tata.

— Sînt bun de strîns de gît, suspină el tare, rezemîndu-se de balustradă. N-am îndrăznit să bat la ușă. Dacă Ugo ar ști ce-am făcut și-ar bate joc de mine toată viața. Dar omul poate să și greșească, nu ?

— Ai greșit, ce ?

— Am votat pentru socialism. Dar am greșit. Am făcut semnul pe soare, nu pe carte, strigă. Și

mi-au zis că socialismul cu soarele nu e cel bun !

— Tată, zisei.

— Dar cum să te mai descurci cu toate socialismele astea ! mai strigă el apărîndu-se.

— Mai bine să nu-i spui lui Ugo azi, altfel ne omoară pe toți, glumii ca să-l consolez.

— Da, dar hîrtiuța nu mai are acum nici o valoare ! rîse el. Nu sînt chiar atît de nebun, din fericire : cînd mi-am dat seama c-am greșit am mînjit-o cu cerneală pe toată !

— O, tată, zisei rîzînd. Și-apoi ; du-te sus. Ugo e acasă.

— Nu, făcu el. Mă întorc la vie. Ce să fac la oraș ? Cîrciumile vînd astăzi numai oranjade.

Coborîrăm amîndoi în piață.

— Ugo n-o lasă pe mama să voteze, îi zisei înainte de-a ne lua rămas bun.

— Are dreptate, răspunse el, serios, și plecă singur.

Gîndul la Ugo îmi apăsa inima. Îl simțeam împotriva mea, împotriva tuturor. E din pricina oboselii, încercai să-mi explic, de-o săptămînă trăiește ca o fiară. Dar știam că nu era din pricina oboselii. Era o dezamăgire profundă, în schimb o mînie neputincioasă de-a vedea lucrurile, de-a le înțelege și de-a nu le putea modifica niciodată, de-a nu putea interveni niciodată în mersul lumii.

Și aceasta era un alt soi de singurătate. Pentru că nu era ca și cum te-ai simți singur printre dușmani, ci singur între lucruri și cu lucrurile împotriva ta, ori străine de tine. Și-n singurătatea asta care se mărea și în care sentimentele se scufundau ca pietrele, în jos, pînă-n fund, gata să răstoarne amintiri și păreri de rău, în singurătatea

asta pînă şi speranţa te făcea să suferi! Şi speranţa era blestemată, în anumite zile, pentru că nu stătea liniştită, ci se chinuia, se chinuia şi te îndemna, te îndemna atîta, că părea şi ea un duşman. Să speri că vîntul are să se schimbe, că ziarul, într-o bună dimineaţă, are să fie într-adevăr bun, că feţele din jur au să devină o dată şi o dată mai puţin ostile, iar gîndurile mai puţin jignitoare şi vorbele altora mai puţin nemiloase cu greşelile noastre, să speri aşa ceva era tot o suferinţă. Şi să speri lucrurile astea, să speri mereu, era o speranţă care, din pricină că nu scădea în intensitate niciodată, devenea crudă, te făcea să izbeşti cu pumnul în masă, să ţi se învîrtă gîndurile în cap ; ne lega de alţii, dar ne despărţea în tăcere. Aşa şi speranţa, puternică şi de neînfrînt cum era, devenea mînie, devenea singurătate.

— Dacă Pagliero nu se însoară cu Antonietta, zise Ugo la masă, n-o să-mi mai fie prieten. O să-i dau ascultare la partid, în politică, dar n-o să-mi mai fie prieten.

— Ai putea să procedezi altfel cu mama, îi spusei ca să-l consolez. Cu un certificat medical, am putea-o întovărăşi pînă-n cabină. Am putea-o face să voteze cu noi.

Ridică mîna, făcînd semn că nu.

— Asta nu, zise. Nu vreau să fur nimic. Vreau doar ca ei să nu ne fure pe noi.

Apoi nu mai vorbirăm. Soarele dispărea şi se ivea din nou, cîte-un nor aducea umbră, o răbufnire de vînt reda zilei strălucirea. Această veşnică schimbare îmi făcea plăcere, dar mă şi irita, mă îndemna să ies, să mă mişc. Dar Ugo stătea

pe scaun, cu jurnalul încă o dată desfăcut înainte, fuma, privea fix cîte un rînd fără să-l citească, aştepta.

Apoi îi văzui, de la fereastră. Urmării cu ochii maşina ce suia încet, legănîndu-se pe pavajul pieţei. Se opri în faţa primăriei. Coborîră doi oameni şi la semnele energice ale unui băiat cu ochelari ajutară să iasă, ţinînd-o de subţiori, o bătrînă. Avea un pled pe umeri, îşi punea picioarele pe pămînt cu grijă. Băiatul se agita încoace şi încolo, întinzînd mîinile, dar îi lăsa să acţioneze pe cei doi oameni care începură s-o tîrască cu precauţie pe bătrînă de-a lungul scărilor primăriei. Vedeam pledul de pe umerii ei şi spinările încovoiate ale celor doi de-o parte şi de cealaltă. Bătrîna ridica mîna, rugîndu-i să fie atenţi. De la intrarea primăriei se desprinse, sărindu-le în ajutor, un jandarm, băiatul cu ochelari sărea pe scări agitat. Cînd ieşiră cei doi, băiatul, după ce se uitase într-un carneţel, le arătă casa noastră.

— Lucrează bine, făcu Ugo. Ştiu că, mai mult sau mai puţin, după prînz oamenii sînt acasă.

— Ce-ai să le spui ?

Se aşeză iar la masă, fără să răspundă.

— E de-ajuns să stăm liniştiţi şi să nu le răspundem, zise apoi.

— Dar dacă, din întîmplare, îşi dau seama că sîntem înăuntru şi cheamă jandarmii ?

Dădu din umeri.

— Vom vedea, zise.

Auzirăm paşi şi glasuri pe scări.

— Sînt mulţumit că fiul nostru are să se nască în 1953, zise. N-o să mai aibă de-a face cu intri-

gile astea, dacă totul o să meargă cum trebuie. Gîndeşte-te : în 2000 va avea doar... patruzeci şi şapte de ani !

Stăteam în picioare de partea cealaltă a mesei, mi-era frig şi eram transpirată.

— Şezi.

Mă aşezai în faţa lui, atentă. Nu-mi era frică, dar inima îmi bătea tare.

— O, Ester, îl auzii zicîndu-mi ca să mă mîngîie, liniştit.

Şi-mi surîse.

Atunci îmi veni să întind mîna peste masă şi s-o pun pe mîna lui, dar încercai un fel de sfială şi mă oprii. Rămăsei nemişcată, cu coatele înfipte în masă.

Bătură la uşă.

Ugo stătea cu spatele la uşă şi, încreţindu-şi fruntea, încuviinţa, încet, în tăcere, după fiecare bătaie.

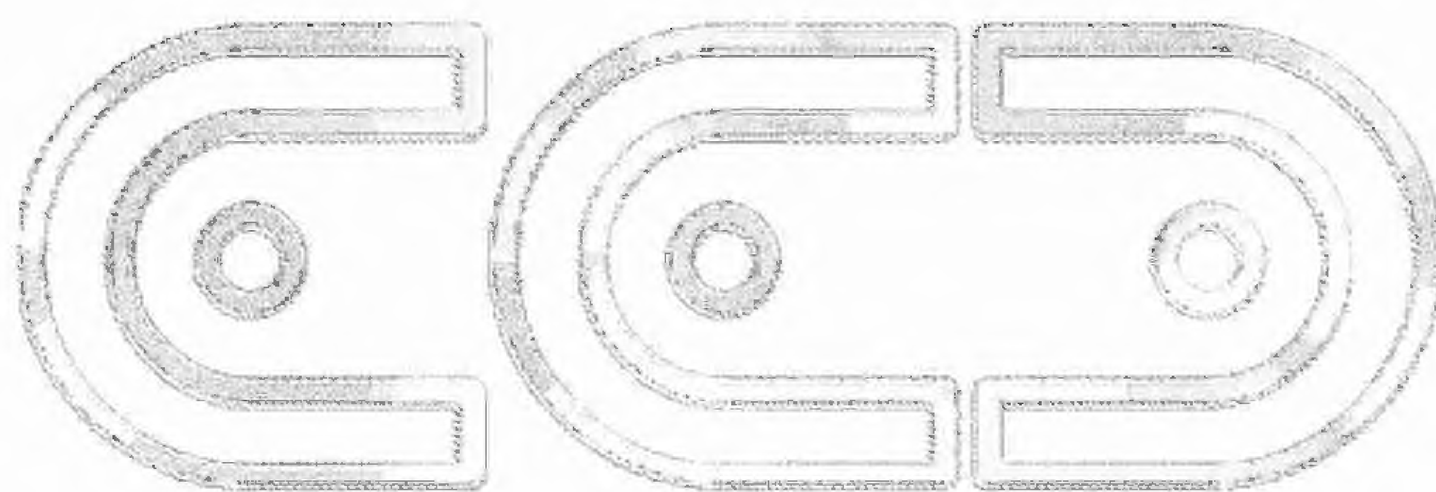
SFÎRŞIT

Redactor responsabil : CONSTANŢA TĂNASESCU
Tehnoredactor : SORINA MALCAŞ

Dat la cules 03.01.63. Bun de tipar 05.04.63. Apărut 1963. Tiraj 20.160 ex. broşate. Hîrtie Tipar înalt B mat. de 63 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 8,89. Coli tipar 6,87. A. nr. T. 116. C. Z. pentru bibliotecile mari 8 A. C. Z. pentru bibliotecile mici 8 A — 31 = R.

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 93—95.
Bucureşti — R.P.R. comanda nr. 3149.

Scanare și prelucrare digitală

de

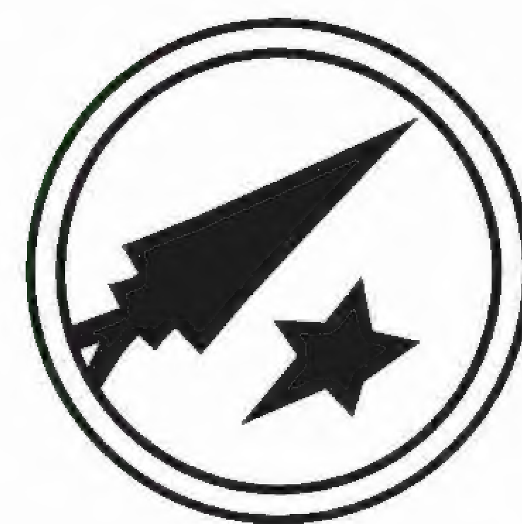

Anonim

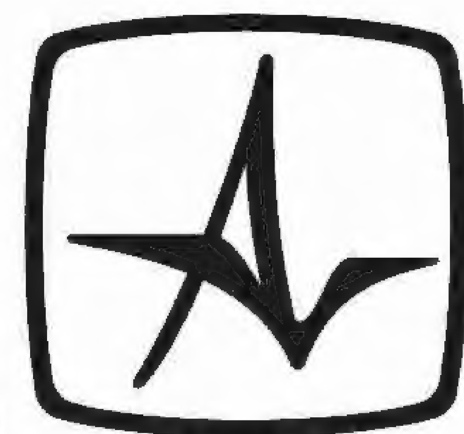

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

